

Tijdschrift

VOOR

Indische Taal-, Land- en Volkenkunde

Uitgegeven door het

Koninklijk Bataviaasch Genootschap
van Kunsten en Wetenschappen

Deel LXVIII

1928

ALBRECHT & Co.

De Landbouw bij de To Bada' in Midden Selebes

door

JAC. WOENSDREGT,

in leven Zendeling van het Nederlandsche
Zendelinggenootschap.

Het is wel zeker, dat de Berg-Toradja's van Midden-Selebes, waartoe ook de To Bada' behooren, vroeger noch den drogen rijstbouw, *mobonde*, noch den natten rijstbouw, *molida'*, kenden, terwijl ook zeker is, dat men aanvankelijk droge tuinen aanlegde.

Uit de verhalen, die onder het volk leven (zie o.a. mijn Mythen en Sagen, Verh. Kon. Bat. Gen. van K. en W., deel LXV, de nummers 33—35) blijkt, dat de kladi (Colocasia Ant. Schott, Bad. *daoepé'*) vroeger het hoofdvoedsel is geweest. Dit zou zijn geweest in den tijd dat men nog geen vuur kende; men at de knollen rauw. Daarnaast zouden cassave, pisang en bladgroenten, *tawengkaoe*, zijn gegeten. Hiervoor pleit ook, dat rouwdragenden geen rijst, *pare*, mogen eten. Ook de verschillende stadia, die de ziel na het overlijden doorloopt, wijzen daarop. Na het overlijden gaat de ziel eerst in den *pepolo*-boom, d. i. de boom waarvan doodkisten voor edelen worden gemaakt; dan achtereenvolgens in de mais, *poho'*, in de Coix lacryma, *rire*, in de gierst (Sorghum vulgare), *bailo*, in den damp; de damp blijft als dauw op de rijst rusten, wordt daarin opgenomen, de rijst wordt weer gegeten en zoo komt het, dat het nageslacht op het voorgeslacht gelijkt.

Hier wordt de kladi wel niet genoemd, maar dit kan heel goed een leemte zijn in den gedachtengang van den verteller. Ook is mogelijk, dat Kladi-eters het eerst dit

land bevolkten, en de reïncarnatie-leer het eigendom van later gekomenen is. Men zou zich heel goed kunnen voorstellen, dat wanneer na de rijst een ander gewas hoofdvoedsel was geworden, de ziel ook weer daarin verhuisde. Dat de Coix lacryma en ook de gierst eenmaal hoofdvoedsel waren, weet men nog te vertellen. In 't bijzonder zou vroeger gierst het hoofdvoedsel der edelen zijn geweest. Nu zegt men dat rijst het hoofdvoedsel der edelen is, *rira* dat van de in stand op hen volgende *kabilaha*, en mais van de slaven.

Hoe is men nu aan den rijstbouw gekomen? Veel historische gegevens staan ons bij de beantwoording van deze vraag niet ten dienste. De verhalen dienaangaande zijn voor 't meerendeel sterk mythisch gekleurd. De To Bada' zouden den rijstbouw van hunne zuidelijke bureu, de bewoners van Kamali, het tegenwoordige Tede' Boe', hebben geleerd ¹⁾. Hier is wel iets voor te zeggen. Het feit, dat de tuinpriesteres gedurende het oogsten geen Kamali'sch mag spreken, noch in die taal worden aangesproken, dat men zelfs in haar nabijheid geen Kamali'sch mag spreken, om niet de aandacht van de zielen der (Kamalische) overledenen op haar te vestigen, wijst hier op. Verder wist men ons niet veel hierover mee te deelen. Alleen — en zoo doet men met alles waarvan men de herkomst niet weet — beschouwt men de rijst als een geschenk der goden aan de menschen. Men laat dus het geloof en de intuïtie spreken, waar de historische kennis te kort schiet. Zooals bij bijna alle volkeren, voert men ook hier alles terug tot den Schepper, den oorsprong van het leven.

Evenals een verhaal over den „vuurroof“ hebben de To Bada' ook een verhaal over den „rijstroof“ uit den hemel. Zie Mythen en Sagen, no. 34.

---

¹⁾ Alleen Pada en Kamali kenden vroeger den sawahbouw; Leboni en Rampi niet. Kamali was oorspronkelijk de naam van een kleine sawah.

Volgens een ander verhaal was de rijst een geschenk van Boeriro' aan de Bada'sche Asschepoetster. Zie Mythen en Sagen, no. 35.

Weer een ander verhaal vertelt, dat men vroeger alleen gestampte rijst van Ala Tala (uitheemsche naam voor den inheemschen schepper-god) kreeg. Toen men op zekeren dag in die rijst een niet ontbolsterden korrel vond, zaaide men die uit, verkreeg vrucht, waarna Ala Tala ophield met rijst te zenden. Ala Tala kon niet langer zijn geheim verbergen. Zie Mythen en Sagen no. 35a ¹⁾.

Ook vertelt men, dat een jager op jacht zijnde door de bestiering van Ala Tala en Boeriro' zeven rijsthalmen op een waringin ontdekte. Zie Mythen en Sagen, no. 43b. Dit was de eerste sawahrijst.

Mythen en Sagen no. 34a deelt mede, dat Oeali, niet Woeali, zooals abusievelijk werd geschreven, de menschen verleidde het gebod van Ala Tala om iets anders dan cassave, pisangstam en bladgroenten te eten, te overtreden en hun rijst te eten gaf.

Een uitvoeriger variant op het laatste verhaal vertelt het volgende: Heel lang geleden was er nog geen rijst. Er waren ook geen menschen. Plotseling waren er twee mannen en twee vrouwen. Hoe ze heetten en vanwaar ze kwamen, we weten het niet. Omdat ze geen ander voedsel hadden, vulden ze hun maag met colocasia, cassave, *oewi ebe*, en *katedo*' (*Lagenaria vulgaris*). Dit was hun voedsel elken dag.

Het duurde niet lang of er kwamen twee mannen. De een zeide: „Laten we van elkaar gaan; ik ga naar den hemel; blijf gij hier bij de menschen en woon in dezen waringin. Dit alleen zeg ik je: spreek niet met de menschen over ons voedsel, want voor hen heb ik ander eten

---

¹⁾ Volgens een Tawaelia'sch verhaal werd de rijstvogel gezonden om groote rijst aan de aardbewoners te brengen en kleine rijst aan degenen, die onder de aarde wonen. De vogel deed juist andersom.

beschikt. Spreek je er toch over, dan zal je straf zwaar zijn". Toen ging de spreker naar den hemel en de aangesprokene nam zijn verblijf in den waringin.

Niet lang daarna ging de boombewoner, die Oeali heette, naar de vier menschen toe. Toen hij zag wat voor armelijk voedsel ze hadden, vroeg hij: „Zouden jullie wel ander voedsel willen hebben?" De menschen antwoordden: „Als jullie ons dat toestaat!" Oeali antwoordde: „Bewerkt een stuk grond, het behoeft niet zoo groot te zijn; zijt gij klaar met 't omwerken, komt het dan maar zeggen". De menschen deden naar hun bevolen was, en klaar gekomen, deelden ze het Oeali mede. Deze gaf hun toen één handvol mais, en zeide: „Als dit opkomt, moet jullie er niet aan komen; jullie zult wel zien wat het wordt". Toen plantten ze de mais, en verwonderden zich er over. Het duurde niet lang, of de planten zetten vrucht; toen vreesden die menschen. Toen echter de mais goed was om geroosterd te worden, kwam Oeali en zeide: „Neemt de vrucht en roostert ze en eet ze op". Toen de menschen de mais geproefd hadden, vonden ze die erg lekker, omdat ze zoo krachtig (lett. „vet") was. Oeali vroeg: „Hoe smaakt ze jullie?" Ze zeiden: „Veel lekkerder dan ons gewone eten". Oeali antwoordde: „Werkt dan den grond om en plant ze in menigte". Zoo deden die eerste menschen, want nu wisten ze dat je mais kunt eten.

Niet lang daarna kwam Oeali weer bij hen en zeide: „Er is nog een goed soort voedsel; werkt den grond om en ik zal het jullie verschaffen". Ze deden weer gelijk hen was bevolen. Toen gaf Oeali hun één handvol rijst en zei: „Plant deze rijst uit en als ze opkomt, blijft er dan af, totdat ze vrucht draagt". Alzoo deden ze: ze raakten de rijst niet aan, en ze verkeerden in 't onzekere wat er nu zou gebeuren. Toen de rijst rijp was, kwam Oeali terug en zeide: „Plukt de aren, verwijdert den bolster, kookt en eet, en zegt of het nieuwe voedsel jullie bevalt". Ze namen de vruchten, ontbolsterden ze, kookten ze, en aten ze op, en vonden den smaak er van

lekkerder dan van al hetgeen ze tot dusver hadden gegeten. Daarna legden ze een uitgestrekt rijstveld aan.

Niet lang daarna kwam Ala Tala, die naar den hemel was gegaan, op aarde, en toornde tegen Oeali, zeggende: „Omdat je den menschen geleerd hebt te eten van hetgeen ik verboden heb, daarom zal in de toekomst je woonplaats worden omgehouden, en door de menschen worden bebouwd”. Toen werd het gras rondom den boom afgeslagen, en men plantte daar rijst en mais. Ala Tala keerde terug naar den hemel.

Vervolgens zei Oeali tot de menschen: „Nu ik jullie voedsel heb verschaft, ontfermt jullie je nu ook over mij; legt geen tuinen aan daar waar waringins zijn, want die zijn mijn woonplaats”. Daarom durven tot op heden de menschen geen waringins om te houwen; doen ze het toch, dan worden ze zeker ziek.

Ala Tala en Boeriro' zijn vaak identiek. Ala Tala echter is, zooals we boven opmerkten, een overgenomen naam voor den Bada'schen schepper-god, Formeerder, Kneder, Topohia karawe, Topoteroe, en Lotsbedeeler, Topebagi. Boeriro' (de zonnegod, in de verhalen heeft hij de tol, het zonnewiel, tot embleem; zie Mythen en Sagen, no. 5, 7 en Lamboesche verhalen, no. 4) is de god der vruchtbaarheid (Vgl. ook Aanhangel Mythen en Sagen, bl. 169). Boeriro' beteekent dan ook „van rijstkorrels voorzien”, zooals uit het Jav. *boerireng* blijkt. Dit kan er op wijzen, dat de rijst van Java uit is ingevoerd, al is het dan misschien niet rechtstreeks. Dat de To Bada', van wie het wel zeker is, dat ze van uit het Noordoosten zijn gekomen, de rijst zouden hebben meegebracht, is niet waarschijnlijk. Veel meer voor de hand ligt, dat de lieden van Kamali, die uit het Westen komen, de rijst hebben ingevoerd. Ook is invoer uit de meer Zuidelijke streken niet onmogelijk, daar naar men vertelt, lang geleden uit het Zuiden een religieuse en cultureele invasie is gekomen.

Het *monoentoe*, waarbij de priester of priesteres als medium dienst doet, en „overschaduwde” of „bezeten”

wordt, terwijl bij de Bare'e-toradja's de priesteres tot de goden opstijgt, zou van 't Zuiden, van Lamboe', zijn overgenomen. Vóór dien was natuurdienst het hoofdbestanddeel van den Bada'schen godsdienst.

Hier volge nog een verhaal: In den beginne was er nog geen rijst; de menschen aten alleen boomvruchten. Het duurde niet lang, of de Oude Man, die in den hemel woont, kreeg medelijden met hen. Daarom sprak hij tot zijn metgezellen aldus: „Ik heb medelijden met de aardbewoners, ze hebben niets om te eten, ze houden zich uitsluitend met boomvruchten in 't leven. Daarom zeg ik jullie: „We zullen hun rijst geven, opdat ze iets hebben om te verbouwen”. Zijn metgezellen zeiden: „Dat weet gij alleen, Heer, want gij zijt de eigenaar er van. Want wij, wij luisteren ook alleen maar naar uwe bevelen”. De Oude Man zeide: „Spreekt zoo niet; in ieder geval zullen wij hun onze liefde schenken”. Toen zond hij één zijner knechten om rijst naar de aarde te brengen. Hij zei: „Ga deze rijst brengen, maar opdat ze goed moge gelukken, moet ze eerst met kippebloed bebloed worden, alvorens ze geplant wordt”. Zoo gebeurde het. Dat is de reden, dat tot op heden, vóór men de rijst plant, en ook vóór men de rijst naar de schuur brengt, ze eerst met kippebloed bebloed wordt.

Volgens een ander verhaal zou de droge rijstbouw van de Moriërs zijn geleerd, hetgeen niet zeer waarschijnlijk is. „Er was eens een kind, dat huilde van den honger, maar buffel- noch varkensvleesch, noch enig ander voedsel lustte het. Toen ging men uit om eten te zoeken, en men kwam ten slotte in Mori terecht, waar men het kind rijst te eten gaf, en toen bedaarde het huilen. Men vroeg of sawah's en droge tuinen aan elkaar mochten grenzen, hetgeen de geesten niet toestonden, daar de menschen zouden sterven”.

Rijst van Kamali mag niet als zaairijst dienen voor de sawah's van het Oostelijk gelegen Dodolo; wel rijst van Bada'.

„Er was eens een man van Gintoe, Kakaoe genaamd, die strikken ging zetten in Lengkeka, toen die plek nog niet bewoond was. Ook tapte hij daar geregeld palmwijn. Hij was een slaaf van een der Gintoesche edelen.

Toen hij daar zoo verblijf hield, kwam er een man tot hem, die zich omwikkeld had met een met curcuma gekleurden schaamgordel. Het was Boeriro', die zoo pas van den hemel was neergedaald om Kakaoe een bezoek te brengen. Bij Kakaoe aangekomen, vroeg hij: „Wat eet gij alzoo, Kakaoe?" Kakaoe antwoordde: „Wat zou ik alzoo eten, alleen dit: cassave, pompoen en coloscasia". Toen antwoordde Boeriro': „Als dat zoo is, kook dan morgen jouw eten, opdat ik mijn eten ook koke, opdat we elkander ons voedsel te eten geven".

Des anderen morgens kookte inderdaad Kakaoe zijn eten, en Boeriro' kookte rijst. Toen ging Boeriro' naar Kakaoe, want zijn rijst was gaar. Bij elkaar gekomen, gaven ze elkander hun voedsel te proeven. Eerst werd het eten van Kakaoe gebruikt, waarbij palmwijn werd geschonken. Dat smaakte wel, alleen bij cassave smaakte het niet, die werd er bitter door. Toen 't eten van Kakaoe op was, begon men aan dat van Boeriro': ook daar dronk men palmwijn bij. Klaar met eten vroeg Boeriro': „Welk voedsel smaakt je het best?" Kakaoe antwoordde: „Beslist het jouwe". Boeriro' zei weer: „Als je dat werkelijk zoo vindt, maai dan het gras rondom je hut af, opdat ik je brenge: rijst, mais en jobstranen om daar te planten". Toen maaide Kakaoe den grond rondom zijn hut schoon, en stak er den brand in.

Niet lang daarna kwam Boeriro' rijst, mais en jobstranen brengen. Kakaoe plantte het, en toen het gelukte oogstte hij, bracht het naar de edelen van Gintoe, die het zeer lekker vonden, en bevalen deze gewassen overal aan te planten".

Dat men eerst alleen droge tuinen heeft aangelegd, blijkt behalve uit het bovengenoemd verbod om sawah's

aan tuinen te doen grenzen, ook uit het verbod om tuin- en sawahrijst in één schuur te bergen. De eigenaar zal dan sterven. Over den oorsprong der natte rijstvelden zie men nog Mythen en Sagen, no. 35. Een nog niet gepubliceerd verhaal vertelt van een man, die aan den voet van een waringin, in een vol water staand buffelspoor, een weelderig groeienden rijsthalm vond. Het was in een tijd, toen de droge tuinen waren mislukt.

In Bada' vertelt men nog, dat men in 't begin, toen men een paard kocht voor een pinangschaar of voor een hakmes (zooveel paarden waren er), probeerde met paarden te ploegen. Dit kan wijzen op een tijd toen er nog weinig of geen buffels waren. Met den sawah-bouw zouden de buffels van 't Zuiden kunnen zijn ingevoerd.

Rijstsoorten. Men onderscheidt, zooals vanzelf spreekt, tuinrijst, *pare bonde*, sawahrijst, *pare lida'*, en tuin- en sawahrijst. Als tuinrijst noemde men mij de volgende soorten: *anditoe*, „geest”; *anditoe To Dongi* „geest van de bewoners van Dongi (de Posoërs)”; *anditoe To Lamboe*, „geest van den Lamboe'er”; *To Behoa* „Behoer”; *lamo* „god” uit de Poso-streek; *tomokoenti malei*, „roode” rijstsoort; *tomakoenti to boela*, „witte” rijstsoort; *datoe* „vorst”; *poeloe mpoada*, *poeloe tile*, *poeloe kanioe*, soorten van kleefrijst; *totohi'*; *lego ntowe*; *kanari*; *manoeroe'*; *kambowe'*; *karoempa*; *lamba'*; *pantoli*; *do'oe*; *lamale*, „garnaal”; *bali'*; *tomokapi*, „gevleugelde”; *To Koelawi*, „Koelawiër”; *rate'*; *lalaeoa*; *tekoe*; *polohoe* „schelpen armband”; *aloeso* „fijne”; *malaha'a*; *woeloe lai'* „harige stok”. — Soorten van sawah-rijst: *bantarone* (van Koelawi ingevoerd); *bantarone poeloe'*, „kleef-bantarone”; *taronggo*, „gekroesde”; *ko'*; *poeloe baeļa*, „buffelkleefrijst”; *poeloe' toiwoeni*, „kleefrijst die tiert in zandigen bodem”; *pare koempania*, „regeeringsrijst”; *ana ntaawawine*, „jonge dochter”; *karabooe*; *poeloe' sangkarindi*, soort kleefrijst; *poeloe' dara* „paardenkleefrijst” (geel); *poelo' tongapa*, soort kleefrijst; *baraea'*; *ranggo*, van Bali;

bongka' „krab”; *lamba' moanena*. — Soorten voor tuin en sawah: *lamba'*; *tomarana* I en II; *poeloe' maiti* „zwarte kleefrijst”; *baroe* „aren-boom”.

Maissoorten. Waar mais- en rijstbouw meestal samengaan, noem ik hier nog even de maissoorten: *toboela* „witte”; *tomabada'* „gele”; *poho' poeloe'* „kleefmais”; *poho' pare* „rijstmais”; *poho' samboela* „éénmaandsche mais”; *tomangongo*, welke eerst na langen tijd vrucht zet: *topailoe*, vlugge mais, die na twee maanden vrucht zet; *poho' kapala'* „scheepsmais”; *poho' taba*; *poho' toële*; *poho' barara'*; *poho' baelase*; *tolemo*.

Gierst, *bailo* of *tomalahi*, wordt tusschen de rijst geplant.

Jobstranen, *rîre*, wordt nadat de rijst geplant is, hier en daar in den akkergrond gestoken, en eerst daarna zet men zich aan den plantmaaltijd. Het zaad wordt niet met aarde overdekt.

Groenten, in 't algemeen *halo-halo'* genoemd, maar als ze gekookt is *halo'*, worden ook meestal in den tuin uitgeplant, *ratceda'* of *raho'e'a*, of uitgezaaid, *rahawoe'*. Deze groenten zijn: *katedo'*, *Lagenaria vulgaris*; *temoe*, komkommer; *balongka'*, watermeloen, *Citrullus vulgaris*; *boeriha'*, een peulvrucht; *hoeloeke*, mosterd; *pałola*, tomaat; *tantae*; *paria*, *Momordica Charantia*; *lehoene tie*, *lehoene balo'*, *lehoene pipi*, uiensoorten; men onderscheidt *hoeloeke Balanda*, Hollandsche mosterd, *hoeloeke tanggoro*, *hoeloeke ebe*; *pałola kaoekoe*, *pałola temoe*, *pałola tampo'*. De bijvoeging *Balanda* wil niet zeggen, dat het een of ander gewas uit Holland is ingevoerd, maar dat het bij of na de komst der Hollanders bekend is geworden.

Is de tuin afgeogst, dan legt men vaak een nieuwen tuin aan, of men werkt den afgeogsten tuin weer om. In het laatste geval spreekt men van *moholoe*. Behalve de bovengenoemde groenten plant men er suikerriet, *toewoe*, en pisang, *loka'* en cassave, *oewi*.

Suikerrietsoorten zijn: *Toewoe boelawa* „goudsuikerriet”, klein; *to malei* „roode”, lekker zoet; *to maiti* „zwarte”; *hilana*, een zeer goed soort; *mpeiha'*; *koloe*; *lemba*, onaangenaam zoet (*kadaka kamomina*); *ike'*; *boeno'*; *kabando*; *kanioe*, zeer zoet; *boło watoe*, fijn zoet (*moaloe-aloe kamamomina*); *mati*, goed, wanneer oud; *tamoemboe*, donkerblauw; *peni*, taai; *pingga*, heel goed; *pindanga*.

Pisangsoorten: *Pagata*; *mbilao*; *tokoei'* „pisang mas”; *antoeuwe*; *tawe'*; *To Loewoe*; *Balanda*; *tandoe'*; *wanoea*; *boealo'*; *taba*; *wahe'*; *tabaro'*; *pipi*; *baramba*; *bee*; *lei*; *boła*.

Cassavesoorten: *Oewi kaoe*; *oewi mpedete*; *renga*; *laki*; *pana*; *toboela*; *tomalei*; *batoe*; *meombo'*; *pare*; *lame*; *To Bada'*; *toeloe manoe'*; *kasoemba*; *oewi ebe*; *tołoba'*; *oeba'*.

We zullen nu trachten een beschrijving te geven van de landbouwwerkzaamheden, ons niet bepalende tot den rijstbouw, maar tevens het verbouwen van mais behandelen, daar dit met den rijstbouw samengaat. Den drogen en den natten bouw zullen we niet afzonderlijk behandelen, daar de werkzaamheden in drogen tuin en sawah ineenvloeien.

Vooraf geven we een schematisch overzicht van allen arbeid op de akkers te verrichten, van de adat-handelingen, die noodzakelijk worden geacht voor het welslagen van dien arbeid, daarbij de spelen niet vergetende, daar die voor een goed deel geacht worden van invloed te zijn op de ontwikkeling van het gewas.

De tijd voor het beginnen van de landbouwwerkzaamheden wordt bepaald door het bloeien en vrucht dragen der boomen, den stand der sterren, enz. In 't bijzonder let men daartoe op den stand der Pleiaden, Towori', Boloengoe, en Orion, Totaloe of Bengko'. In 't bijzonder wanneer men moet planten, zal men daarop acht geven. Men beroept zich hiervoor op de volgende verhalen:

Heel lang geleden was er een haan, waarvan men de afkomst niet kende. De Haan kwam van de maan en ging naar een edelman van hooge afkomst. De Haan had gespikkelde veeren, volgens anderen had hij belle-tjes, *ginggiri*, als veeren. De edelman verzorgde den Haan goed, daar hij zeer met hem in zijn schik was.

Niet lang duurde het of de Haan kraaide, en hij braakte toen een mandje vol gestampte rijst uit. De vreugde van den edelman steeg niet weinig en hij was zeer verwonderd, daar hij voor 't eerst zoo iets zag. Van toen af werd geen rijst meer gestampt, en werkte men niet meer in den tuin, want de Haan zorgde iederen dag en nacht voor voedsel. (Volgens anderen kraaide hij slechts éénmaal, en toen stonden er 40 rijstschuren vol rijst). Het rijstblok vervuilde en rotte weg.

Op zekeren dag kwamen er een paar meisjes uit een ander huis rijststampen. De edelman zeide: „Jullie, die hier komt stampen, luistert eerst naar mijn woorden! Slaat mijn haan niet, want van hem is al onze verwachting. Slaat gij hem toch, dan staat gij schuldig tegenover mij in niet geringe mate!”

Terwijl ze nu aan het stampen waren, kwam de Haan, waarvan de edelman had gesproken. De stampsters, hem ziende, verwonderden zich zeer, want zijn veeren waren heel mooi. Daarom zeiden ze: „Wat is dat voor een mooie haan!”

Klaar met het stampen keerden ze naar huis terug en vertelden daar hetgeen ze bij de stampplaats hadden gezien. Van toen af stampten ze steeds daar vanwege hun verlangen naar den Haan.

Toen ze er 7 keer gestampt hadden kwam de Haan en pikte haar rijst weg. De stampsters werden boos en zeiden: „Wat ben jij een schelm!” Toen sloegen ze hem; ze dachten niet zoo gauw aan de woorden van den edelman; zijn vleugel brak en de Haan moest de eerste dagen bij het stampblok blijven.

Niet lang daarna kwam de edelman bij de stampplaats en zag dat de vleugel van zijn haan was gebroken.

Hij informeerde bij de stampsters, die geruimen tijd zwegen. Maar één der omstanders zeide: „Ze hebben uw haan geslagen!” Toen werd de edelman zeer toornig en zeide: „Omdat jullie niet naar mijn woorden hebt geluisterd, staat jullie schuldig tegenover mij; gaat een tuin voor mij aanleggen, want den Haan die voor mijn voedsel zorgde, hebt jullie mishandeld”.

Toen vroeg de Haan aan den edelman naar den hemel te mogen terugkeeren, daar de menschen hem zoo onheusch hadden behandeld. Hij zeide: „Ik, edelman, ga terug naar mijn vroegere woonplaats. In 't vervolg moet ge voor den geschikten planttijd naar mij zien”. Daarna ging de Haan inderdaad weg en niemand wist precies waarheen hij ging. —

Volgens een ander verhaal ging de Haan eerst op het dak ter hoogte van de *rampea* zitten en zeide: „Als ik op de *rampea* (zie M. en S., bl. 34) zit, dan moeten jullie *mohimpo* „ontginnen”, lett. „gras, struiken afslaan”. Daarna fladderde hij naar de nok, en zeide: „Als ik in 't zenith ben gekomen (*ane teboea'*), dan moeten jullie planten. Maar als ik ten ondergang neig (*indowei'mi*), dan moet ge niet meer planten, want dan zal alle moeite vergeefsch zijn. Toen klapwiekte hij zevenmaal en vloog naar den hemel.

Niet lang daarna keek de edelman omhoog en zag aan den hemel een nieuwe ster, welke hij nog niet eerder had gezien. Kort daarop droomde hij, dat hij zijn Haan zag, en deze zich veranderde in een mensch. De Haan sprak hem toe en zeide: „De ster waarover ge je zoo verwondert, ben ik; ik keerde naar mijn vroegere woonplaats terug, en ik vertel het je maar, opdat ge op de hoogte zult zijn. En nu moet ge hierop letten: als ge mijn kop in 't Westen op je hand kunt laten liggen, dan is de tijd goed om te planten; let daar dus goed op!” Staart, hoofd en vlerk van den Haan zijn duidelijk te zien.

Tot zoover dit verhaal. Men noemt de Pleiaden, Towori', den kop van den Haan, den gordel van Orion het lichaam en Sirius den staart.

Een ander verhaal vertelt het volgende: Er was eens een edelman in Sepe, het door de Koelawiërs verwoeste Bada'sche dorp; deze edelman eigende zich maar steeds de goederen van anderen toe, opdat hij alleen rijk zou zijn, anderen niet.

Het gebeurde dat een zijner onderdanen een tuin aanlegde, die zeer goed gelukte. De edelman zocht toen een list om den tuin te kunnen vernielen. Hij zond den eigenaar naar den berg Pointo'a om materiaal voor regenmatten te halen. Onderwijl liet de edelman den tuin geheel verwoesten. Toen de man terugkwam, zag hij hoe zijn veld geheel verwoest was; zoo ook zijn huis en zijn rijstschuur. Hij ging midden in zijn tuin zitten onder een afdakje, omdat hij geen huis meer had.

Terwijl hij daar zoo zat, kwam er een oude vrouw uit het bosch, een mand dragende en met een haan op den arm. Ze vroeg: „Sta je toe dat ik even bij je afsla om te rusten?” Hij antwoordde: „Als je niet vies van mijn hutje bent!” Ze kwam toen inderdaad onder het afdakje zitten van den arme, den van alles beroofde.

Vervolgens beval zij haar haan te kraaien. Met dat hij had gekraaid, zag de arme rijst op groote hoopen voor zich staan. Daarna beval zij den haan weer te kraaien, en er ontstond een rijstschuur. Toen beval zij hem voor de derde maal te kraaien, en er ontstond een mooi huis van allerlei huisraad voorzien en met prachtige katoentjes. Zoo duurde het niet lang, of de arme man was een rijkaard geworden.

Op een dag ging de haan uit wandelen en pikte de rijst van stampende kinderen. De kinderen sloegen hem zoo, dat zijn vleugel brak. Toen ging de haan naar zijn eigenaar en zeide: „Heer, ik keer terug naar den hemel, want het valt mij moeielijk u langer te helpen. Laat mij maar gaan. Als ik aan den hemel verschijn bij 't invallen van het duister, plant dan fluks, opdat ik u

toch nog van voedsel kan voorzien". Toen ging hij heen en werd een ster. —

Hier dus weer hetzelfde verhaal in anderen vorm, maar met gelijke strekking.

Het volgende verhaal deelt iets mede over den oorsprong van den haan:

Er was eens een vrouw aan 't rijststampen, toen de wind haar stampsel wegblijs. Ze vervolgde den wind tot aan zijn oorsprong (*matana*), en sloot de grot (*balo' watoe*) in 't Westen, waarin hij verdwenen was, af. De wind schreeuwde: „Laat mij er uit!" „Neen", antwoordde de vrouw, „ik ben boos op je, want mijn kind heeft honger, en je hebt mijn stampsel weggeblazen". „Maar ik zal je een stuk goud geven, als een citroen zoo groot!" schreeuwde de wind. „Kan mijn kind dat eten!?" antwoordde de vrouw. „Zal ik je een mensch (slaaf) geven?" fleemde de wind. „Wat moet ik daarmee doen!?" plaagde de vrouw. „Een haan dan? vroeg weer de wind, een haan, waarmee je andere hanen kunt vangen?" „Kan die eieren leggen voor mijn kind!?" spotte de vrouw. „Ja, ja, maar laat mij er uit: als ik het niet zoo benauwd had, zou je hem voor geen honderd menschen (slaven) krijgen!" Toen deed de vrouw de grot open, en de wind stormde over het land, zoodat zelfs arenpalmen afknaptten. De wind zei nog tot de vrouw: „Hier is de haan; neem hem mee; hij zal je bij ieder gekraai overvloedig van het noodige voorzien" ¹⁾.

Een Behoa'sch verhaal vertelt het volgende: Er was eens een echtpaar. Toen de vrouw zwanger was, zeide de man: „Je bent nu zwanger; mocht je baren en 't is een meisje, dan moet je het dooden en begraven aan den voet van de trap. Als het een jongen is, houdt hem dan in 't leven, opdat hij mij helpe bij den arbeid". Toen ging de man op reis.

¹⁾ Volgens een ander verhaal sloeg een stampster, Sakaia' genaamd, den reeds eerder genoemden haan, waarna deze naar het gat in het Westen ging, en daardoor naar den hemel.

Het duurde niet lang of de vrouw baarde een dochter en ze dacht: „Mijn kind dooden, dat durf ik niet. Dan verberg ik het maar, en ik dood mijn hond en begraaf dien aan den voet van de trap in de plaats van mijn kind”.

Toen het kind een beetje groot was, beval zij het op den zolder te klimmen om zich te verbergen. Daarna ging ze heen, sloeg haar hond dood, en begroef hem aan den voet van de trap.

Het duurde niet lang of haar man kwam thuis. Van verre riep hij haar toe: „Heb je gebaard?” Zijn vrouw antwoordde: „Ik heb gebaard”. „Wat was het?” „Een meisje”. „Waar is het?” „Daar, aan den voet van onze trap heb ik het begraven”. Toen begon de man te graven, en daar was het een hond! De man was boos, omdat zijn vrouw hem had bedrogen. Hij zei aldus: „Als ik het vind, zal ik het zeker dooden”. Maar toen hij opkeek zag hij de kwastjes van haar pruimzak over den zolder hangen. Hij zei slechts: „Kom maar beneden, klein ding!” Het meisje kwam naar beneden. De moeder weende en gaf het kind te eten. Toen nam de moeder eenige handen vol rijst en een ei en deed dat in een omslagdoek van haar kind. Na zich verkleed te hebben, zou het meegaan met den vader. Toen ze zouden vertrekken, omhelsden moeder en kind elkaar en weenden. Het kind zeide: „O mijn moeder, ik weet waar het heengaat, ik vertrek opdat vader mij zal kunnen dooden. Wacht maar bericht van mij. Ben ik schuldig, dan ontvang ge geen bericht meer van mij. Toen vertrok het meisje met haar vader. Haar moeder daalde het huis af om te gaan foeja-kloppen.

Toen zij een eindje weg waren, over twee bergen heen, zeide haar vader: „Zie je moeder, klein ding; je moeder is daar aan het foejakloppen”. Toen liepen ze door.

Toen ze bij den zevenden berg gekomen waren, zeide haar vader weer: „Zie je moeder, klein ding, of je ze nog ziet”. Ze zeide: „Ik zie haar niet meer, vader”. Haar vader zeide: „Als je ze niet meer ziet . . . (?) Dat is niet goed!” Maar ze deed het stilletjes en verborg ze in de

punt van haar rok. Op den zevenden berg gekomen, zeide haar vader: „Wacht hier op mij”. Hij ging echter een kist voor zijn kind disselen. Klaar met disselen, deed hij zijn kind er in en sloot de kist dicht. Toen speerde hij de kist, en zag het bloed; 't was echter . . . , die hij had gespeerd; het kind was niet gestorven en hij verliet het. Eerst na eenige nachten stierf het kind.

Maar het ei ging open, en de haan (die er uit te voorschijn kwam) pikte de rijst. Na eenigen tijd was de haan groot, en hij zag dat het kind dood was, de wormen kropen er uit. De haan dacht: „Wij zouden hier niet in de kist zijn als men ons geen kwaad had willen doen”. Toen kraaide hij: „Kukeleku! als 't waar is, dat men ons kwaad heeft willen doen, dan pik ik de wormen van het lichaam van mijn meesteres”. Hij kraaide weer en de beenderen voegden zich samen. Hij kraaide weer en 't werd een menschelijk lichaam. Weer kraaide hij en ze stond op. De kist sprong open en ze zagen, dat ze zich in 't bosch bevonden. Ze zeide: „We moesten maar van hier gaan, Haan”. De Haan zeide: „Sluit de oogen!” Toen zag ze dat zij zich midden in een vlakte bevonden. De mensch dacht: „Het is niet goed dat ik zoo alleen ben”. Ze zeide tot den Haan: „Haan, het is niet goed voor mij zoo alleen te leven”. De Haan zeide: „Neem mij op je arm, opdat ik kraaie”. De Haan kraaide en zeide: „Kukeleku! dat er een huis ontsta met menschen, opdat mijn meesteres het kan gebruiken!” Zoo geschiedde. Weer kraaide hij: „Kukeleku! dat er een massa menschen komen om mijn meesteres gezelschap te houden!” Zoo geschiedde. Weer kraaide hij: „Kukeleku, dat er paarden en buffels mogen komen!” Het duurde niet lang, of ze waren er: buffels, paarden, kippen, varkens en nog veel meer. Ook veel slaven, goederen en gereedschappen. Toen ze echter een feest zouden geven, was er geen rijst. Het meisje zeide tot den Haan: „Wij zouden wel feest willen vieren, maar wat zullen we eten, er is geen rijst!” De Haan zeide: „Neem mij op den arm opdat ik kraaie”. Met dat hij kraaide, ontstond er een

schuur met rijst en zeven manden met gestampde rijst om op het feest gegeten te worden.

Het meisje, nu vrouw geworden, stelden ze aan als vorstin, en de vorst uit haar vroeger dorp nam haar tot vrouw. Toen vierden ze feest, en ze slachtten zeven buffels bij gelegenheid van het huwelijk. Alle onderdanen van den vorst geleidden hem naar 't huis van de bruid. De ouders der bruid, die haar in een doodkist hadden gelegd, kwamen ook mede. Zij vroegen: „Met wie gaat onze vorst toch trouwen?” Ze zeiden: „Men zegt met het meisje, dat door haar vader in een doodkist werd gelegd”. Toen begrepen ze, dat het hun kind was.

In het dorp aangekomen gingen ze naar hun kind, maar de vorstin zeide: „Laat ze niet opklimmen, als het mijn vader en mijn moeder zijn. Als ze mij niet zoo gemarteld hadden, mochten ze opklimmen”. Haar vader zeide: „Al gooi je maar wat eten voor ons naar beneden, klein ding”. Zij gooide van haar eten naar beneden, en haar vader en haar moeder vochten er om; ze waren net varkens en honden geworden.

De Haan, die haar alle schatten geschonken had, daar keek ze niet meer naar om; ze gaf hem niets meer te pikken. Hij zou van honger zijn omgekomen, daar zij zich alleen nog maar met haar man bezig hield. Ging de Haan nog eens om voedsel, ze keek niet meer naar hem om. Op zekeren dag ging hij bij het rijstblok in den grond krabben, toen de stamper omviel en zijn vlerk brak. Hij ging naar zijn meesteres en sprak aldus: „O meesteres, wij zullen nu scheiden, want ge ziet niet meer naar mij om, ge geeft mij niets meer te pikken. Daarom, als ik bij zonsondergang een eind boven de bergen sta (in Behoa moet men vroeger beginnen met den grond te ontginnen), dan kunt ge gaan planten. Maar kom ik pas boven de bergen (den woudrand) te voorschijn, dan is het niet goed. Toen vloog hij weg. Zijn meesteres wilde naar hem grijpen, maar ze kreeg hem niet meer. —

Een Pekoerehoea'sch verhaal luidt aldus: Er was iemand, die een kind baarde en een haan. Toen het kind groot was en ook de haan, zeide zijn bloedverwant (het kind): „Ik zal je meenemen naar de hanengevechten”. De Haan zeide: „Draag mij onder je arm in mijn mandje”. Het duurde niet lang of ze kwamen in het dorp der edelen. De Haan zeide: „Laat mij los om te vechten”. Toen vochten ze; alle hanen der edelen doodde hij. De edelen waren nijdig, dat al hun mooie hanen gedood waren, gaven nu een buffel om tegen hem te vechten. Bij de eerste de beste keer echter doodde de Haan den buffel. Toen zond men een man om tegen hem te strijden, maar de eerste keer de beste werd de man gedood. De edelen wilden zich wreken en traden op den haan toe. De eerste de beste ontmoeting in den strijd hakten ze zijn vleugel af, maar de aanvaller moest het met den dood bekoopen. De Haan zeide: „Breng mij in ons huis”. Thuis gekomen zei hij: „Daar ik geslagen ben in den strijd, moeder en vader, keer ik terug naar den hemel. Tot jou, mijn bloedverwant, zeg ik: „Als je het veld gaat bebouwen, zie dan naar mij. Als ik nog klimmende ben aan den hemel, dan moet je nog niet planten. Als ik in 't zenith sta en mijn vleugel beweegt nog, dan moet je onze moeder nog niet laten planten, want ik ben dan nog aan het krabben. Als mijn vleugel niet meer beweegt (flikkert), dan is 't goed moeder te laten planten”. Toen steeg de Haan naar den hemel op.

Dat een haan door te kraaien allerlei schatten te voorschijn brengt is een in de Bada'sche verhalen telkend wederkeerend motief. Door 't kraaien van den haan, breekt de dageraad aan, en treedt de zon te voorschijn, die door haar stralen alles tot nieuw leven wekt en overvloed en rijkdom aan den landman schenkt.

De Haan is het attribuut van de zon en ondervindt een gelijke bejegening als de tol, evenzoo attribuut van de zon. Zie M. en S. No. 5.

Eigenaardig is echter, dat de haan als sterrengroep aan den avondhemel verschijnt. Maar als we weten, dat

zon en maan echtelieden zijn (zie M. en S., No. 21 en 39) en de sterren hun kinderen, dan is de zaak duidelijk.

In één der nog niet uitgegeven verhalen is de meesteres de jongste zuster van zeven. Dit verhaal heeft zijn ontstaan aan de zevenster te danken (zie ook M. en S., No. 6).

In een ander verhaal heeft men met zeven broeders te doen, die later zeven natuurkrachten worden (zie M. en S., No. 36)¹⁾; of zeven jagers (M. en S., No. 4).

Dat in 't eerste verhaal de haan van de maan komt, van de vrouw van zijn vader dus, is dan ook geen bezwaar.

Dat het een meisje is, dat gedood moet worden, is een verandering in 't oorspronkelijk verhaal, waarvan men nu de beteekenis niet meer begrijpt. In 't Napoesche verhaal is het dan ook een jongen. Oorspronkelijk is 't Oeranos, die Kronos wil dooden. Zie M. en S., No. 37. Dat iemand zijn zoon zou dooden is voor den later levenden verteller onbegrijpelijk.

Waar zon en maan beide uit 't Oosten komen, is 't huwelijk van het meisje met een edelman uit het dorp, dat zij verliet, duidelijk. Zie ook over verwisseling van personen M. en S., No. 38.

Wat is nu de door den haan opgegeven tijd om de landbouwwerkzaamheden te beginnen? Die is voor de dorpen in de bergen meestal iets vroeger dan voor die in de vlakte. De beste tijd is wel 15 November, wanneer de Pleiaden kort na zonsondergang boven den rand der bergen uitkomen. Nemen we aan, dat men veertien dagen noodig heeft om te kappen, en één maand om het gehakte hout te laten drogen, dan kan men eind December afbranden, en half Januari beginnen te planten in de droge tuinen. Op 1 Februari kan men dan de op 15 December uitgezaaide sawahrijst beginnen uit

---

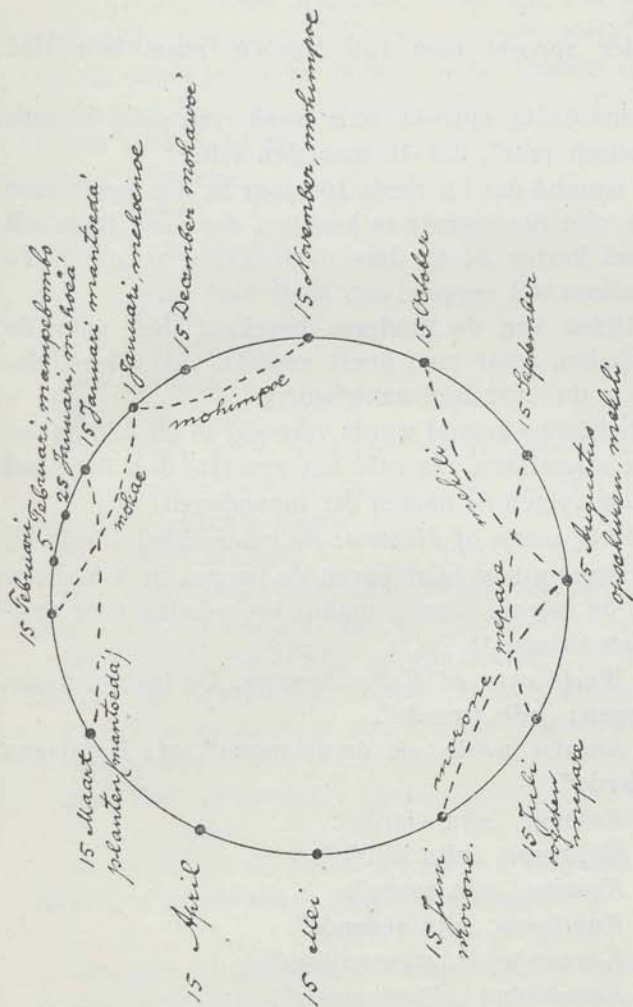
¹⁾ Ook zijn er Bada'sche verhalen, die ongetwijfeld op den gordel van Orion betrekking hebben, of hun ontstaan daaraan hebben te danken. Zie M. en S., No. 37.

te planten. In Februari begint de regelmatige regenval om in Maart, April en Mei goed door te zetten. In Juni wordt de regen minder om in September nagenoeg op te houden. Zoo is het althans geweest van 1916 tot 1926. 1927 toonde daarentegen een geheel ander beeld; toen toch viel in de maanden Februari en Maart nagenoeg geen regen, terwijl in Juli de regen bij stroomen neer viel. Degenen die later beginnen dan 15 November loopen gevaar door den regen te worden overvallen, waardoor ze niet kunnen branden. Alles wat na 15 Maart wordt geplant, loopt gevaar te mislukken.

Door de ouden wordt 15 Maart, wanneer de Orion in het zenith staat, kort na zonsondergang, de beste tijd geacht. Dan flikkert de ster niet meer, en is de Haan tot rust gekomen van het pikken en krabben; de rijst zal dan ook rustig doorgroeien en niet door vogels en muizen worden opgegeten. (*Ane nakakae mani do manoe'*, *ane beto' mani pangkapina*, *mahihi' mani pohōia'*, *masetoe'*; *ane ti' arapi mokini-kini'*, *ane tida' mo'i kapi-na manoe'*, *maro'ami mantoeda'*; *ina mandoeroe pea pare*, *ti'ara ina na'ande' hingka'apa* „Als de Haan nog woelt, als zijn vlerk nog beweegt, zal het geplante nog naar boven worden getrokken — door den Haan —, het zal slecht — eigenlijk: door een boos wezen beziel — zijn: als (de ster) niet meer flikkert, als de vlerk stil is, is 't goed om te planten; de rijst zal dan ook stil zijn, d. w. z. geen schade lijden — letterlijk: ze zal de rust van de vlerk evenaren — ze zal niet door allerlei gedierte worden gegeten”.

De ervaring heeft den menschen geleerd den juisten tijd te kiezen voor de verschillende werkzaamheden; men heeft zijn wijsheid geput uit het boek der natuur. En dat men behalve op de reeds genoemde sterren ook op de maanfasen acht geeft, spreekt vanzelf.

Een Bada'sch Jaar (*hampare*) wil letterlijk zeggen: één rijstjaar, d. w. z. de tijd die de rijst nodig heeft om tot vollen wasdom te komen. In Bada' duurt dit

Schema van de op elkander volgende akkerwerkzaamheden.

ongeveer zes maanden, in het noordelijker gelegen Pekoerehoea 7 maanden, en in Behoa 8 maanden. De laatste twee landschappen liggen hooger en zijn dus koeler.

Minder spreekt men van *hanto'a*, stam *to'a*, Mal. *tahoen*.

Tegenwoordig spreekt men vaak van *pare balanda* „Hollandsch jaar”, dat 12 maanden telt.

Zegt iemand dat hij reeds 100 jaar is, dan heeft men daaraan niet die waarde te hechten, daar een Bada'sch jaar veel korter is, en deze uitdrukking voor een To Bada' alleen wil zeggen: een heele boel jaren.

Leeftijden van de kinderen berekent men naar de tuingebieden, waar men heeft geplant. Zoo'n leeftijdsopgave is dus niet heel nauwkeurig.

De Bada'sche maand wordt verdeeld in 29—30 dagen naar de maanfasen, die voor het grootste deel benoemd zijn. Hier volgen de namen der maandagen:

1. *Mata woela* of *Matana*: de maansikkel wordt bij zonsondergang nog juist boven de bergen in 't Westen gezien; de dag na nieuwe maan: verbodsdag voor vrijwel allen arbeid ¹⁾).
2. *Woela oera* of *Karomboea'na*. De laatste naam wil zeggen: „zijn tweede”.
3. *Kataloe woela* „de derde maan”. of: *Kataloena* „zijn derde”.
4. *Kaibana* „zijn vierde”.
5. *Kalimana*, „zijn vijfde”.
6. *Kainina* „zijn zesde”.
7. *Kapitoena* „zijn zevende”.
8. *Kaoewaloena* „zijn achtste”.
9. *Kahahio'na* „zijn negende”.
10. *Kahampoelo'na* „zijn tiende”.

¹⁾ Men mag ook niet naaien, vuur aanmaken, foejakloppen; alleen rijststampen is geoorloofd. De verbodstijd vangt aan om 6 uur 's morgens en eindigt om 12 uur.

11. *Woela boë* „varkensmaan”.
12. *Woea' (woa', waa')* *Ahoe toe'ana*, „kop van den hond der edelen”.
13. *Woea' Ahoe Kabilaha* „kop van den hond der middenstanders”, of: *Marampoe* „verzameld”, omdat dan de maan boven de bergen in het Oosten verschijnt als de menschen na volbrachte dagtaak om 6 uur in de huizen verzameld zijn.
14. *Himpalai*.
15. *Tekai'*.
16. *Mata warani*.
17. *Warani ngkaia*.
18. *Hoera*.
19. *Mangkakehi*.
20. *Lengka*.
21. *Toeloë*.
22. *Mata kawé*, of *Kawé maro'a* „goede Kawé”.
23. *Karomboea' Kawé* „tweede Kawé”, of *Kawé ngkadake* „slechte Kawé”.
24. *Mata Moiho'*.
25. *Karomboea'na moiho'* „tweede Moiho”, of *Moiho' Baha-baha* „middelste tusschen-moiho”.
26. *Kataloë'na Moiho'* „derde Moiho”, of *Tampa'na Moiho'*, of *Kaepoeana Moiho'* „laatste Moiho”.
27. *Toa' to Kararoe*, of: *Toa' to Mapangkoe'* „lange of hooge Toa”.
28. *Toa' to Rerembe* „korte Toa”.
29. *Teoesoe*.
30. *Ranona*, of *Ilaloë* „er in”, of *Kapateana* „haar dood”, of *Kageroana* „haar vernieling”.

Van deze maandagen is *Mata woela* ¹⁾ ongunstig voor landbouwwerkzaamheden; *Woela boë* ongunstig, daar

¹⁾ In Tawaelia gelooft men dat de rijst die op dezen dag geplant wordt, niet opkomt, of anders door de muizen zal worden opgegeten; in Pekoerehoea zal de eigenaar van het rijstveld sterven.

dan de varkens (*boë'*) den aanplant zullen vernielen; *Woea' Ahoe Toe'ana* alleen goed voor de edelen (*toe'ana*) om te planten; *Marampoe*, niet goed om met den tuinarbeid te beginnen, daar dan de muizen en rijstvogeltjes zich zullen verzamelen (*marampoe*) in het rijstveld. *Tekai'* is zeer goed om te planten, daar men dan voordeel naar zich toehaalt, toehaakt, vgl. *kai'* „haak”, *tekai'* „vastgehaakt”. *Mata warani* is in 't bijzonder goed voor de voorvechters (*tadoelako*) in den strijd (*warani*, vgl. Mal. *berani* „dapper”, stam *ani*; Lamboe'sch *toma' ani*, Bad. *tomoane* „man”, lett. „die *ani*, *ane*, moed heeft”). *Wara ngka'ia*, alsvoren. *Hoera* is gunstig. *Mangkakehi* is niet goed, want dan zal de rijst bederven (*mangkakehi*, een syn. van *mangkakehi*; dit laatste wordt niet meer in die beteekenis gebruikt, maar het wordt in verband gebracht met *mokadakehi* „slecht maken, bederven”; men gaat op den klank af, want de stamwoorden verschillen). *Toeloe* is alleen voor de edelen. *Mata Kawe* en *Karomboea' Kawe* zijn goed om te planten (*kawe*, vgl. *kawi* „naar zich toe wenken”). *Mata Moiho'* en *Karomboea' Moiho'* zijn goed om te branden. *Toa' to Kararoe* en *Toa' to Rerembe* zijn goed om te planten. *Teoesoe* is goed om te planten. Evenzoo *Ranona*; de rijst zal dan overvloedig zijn. Men onderstelt, dat zon en maan dan cohabiteeren, en dat dit van invloed is op de vruchtbaarheid der aarde.

Verder let men nog op het volgende: Wanneer *taipa' mohehe'* „de mangga's bloeien” is het goed om te *mohimpoe* „ontginnen”; zijn ze rijp, dan is de tijd goed om den grond om te werken. — Komen de *lalari* „larongs” te voorschijn, dan is het goed om te planten. — Komen de *tambata' lalari* „lalari-paddestoelen” op, dan moet men in de droge tuinen wieden (*mompebombo*). — Beginnen de djamboes voor 't eerst vrucht te dragen (*woea' sala'na*), dan moet men den moestuin aanleggen

(*poho'ili*). Natuurlijk wordt de gang der werkzaamheden ook beïnvloed door zon en regen, maar hierover elders.

Voor men aan den arbeid in de droge velden begint, heeft men zich gewoonlijk al op de hoogte gesteld van het gebied, waar men wenscht te tuinen. Zooals bij roofofbouw gebruikelijk is, tuint men ieder jaar weer op een andere plek. Daar ieder dorp zijn eigen gronden heeft, zorgt men er voor niet in het gebied van een ander te tuinen. Natuurlijk zal men daar zijn veld willen aanleggen, waar de grond er 't meest geschikt voor is. Dit onderzoekt men door een aan het onderende gespleten (*rapeloka'*) stok in den grond te steken. Blijft de aarde er aan kleven, dan is de grond vruchtbaar.

Men heeft nog op allerlei andere dingen te letten. Men moet zich wachten op weg te gaan om een veld te zoeken als het regent, want dan zal het geplante zeker mislukken. Vindt men een nest met miereneieren, dan is dit een goed teeken; wordt men door mieren gebeten, dan is dit een slecht teeken. Vindt men een doode muis, dan zullen de afgestorvenen het gewas vernielen. Hoort men een varken knorren, dan zal de eigenaar van het rijstveld later knorren over zijn vernield gewas. Vliegt een bijenzwerm opwaarts voorbij, dan is dit een slecht teeken; vliegt de zwerm benedenwaarts, dan zal de opbrengst van den akker ontelbaar zijn als de bijen. Ruikt men den stank van een doodenzel, dan is dit een heel slecht teeken. Ziet men een *sangkoerio*-vogel, de Indische wielewaal (*Oriolus maculatus*), dan zal de rijst geel worden als de veeren van dezen vogel. Ziet men een *saronai'*-vogel, de prachtsnavel (*Rhampococcyx calorhynchus*), dan zal men „lachen" als de *saronai'* over den overvloedigen oogst, d.w.z. als men hem midden op den dag ziet, en als hij tevens het buffelgeloei *ae (me' ae)* doet hooren; men zal dan zooveel rijst krijgen, dat men er buffels voor kan koopen. Ziet men hem heel in de vroegte of laat in den middag, dan zal men elders eten moeten gaan zoeken; laat hij het *mesaroengkeke'*-geluid hooren,

dan zal de eigenaar sterven, daar dit wijst op *mokeke* „delven”.

Zijn alle voortekenen goed, heeft men geen hinderissen gehad terwijl men op zoek was naar een veld, en vindt men vruchtbaren grond, dan doet men goed ook nog te wichelen (*mobolobia*). Men hakt daartoe wat gras weg, maakt een kruis in den grond, en werpt daarna zijn hakmes in de hoogte. Valt het met de punt naar den wichelaar toe, dan is dit een goed teken: de goden der vier windstreken (daarom is het kruis getrokken) zullen den wichelaar helpen). Liepen er echter mieren in het getrokken kruis, dan zou dit een zeer slecht teken zijn.

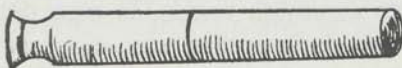
Ook kan de eigenaar van den aan te leggen tuin een bamboe nemen van een vadem lengte, gemeten naar de lengte van 't eigen lichaam, de afstand bij wijduitgestrekte armen van den top van den middelvinger van de linkerhand tot den top van den middelvinger van den rechterhand. Na vooraf in den bamboe geblazen te hebben zegt hij: *Ane napa'ara'aka', maiko memboeloso. Kena wo'o tadoelako mekoene pea i io; hai kodo'mi pae to bebe ba mekoene i io.* „Als hij (Boeriro') ons (voedsel) zal verschaffen, verleng je dan. Had ik maar een voorvechter om je te vragen; ik ben misschien te dom om u te vragen” (Met de laatste woorden wil de wichelaar zich vernederen om zich daardoor welgevallig te maken). Vervolgens meet hij. Is de bamboe oogenschijnlijk ten gevolge van auto-suggestie langer dan zoeven, hetgeen gewoonlijk het geval is, dan is het goed; lijkt de bamboe korter, dan is dit een slecht teken. In 't eerste geval steekt men de wichelroede (*bolobia*) in den grond; in 't laatste geval werpt men haar weg.

Nu heeft nog het *motakala bonde* plaats. Men legt rijst met een ei in één van boven gespleten bamboe, zet er een foeja-offer voor de doodenzielen bij, en een omheining er omheen. Nemen de doodenzielen er genoeg mee, dat het gewenschte stuk grond wordt bewerkt, en zullen ze zich van inmenging onthouden, dan worden ei

en rijst niet door muizen aangevreten; de rijst zal dan ook niet door de muizen worden beschadigd.

Behalve dat men acht moet geven op vogelgeluiden, die men toevallig opvangt, moet men ook uitgaan om het vogelgeluid waar te nemen; men noemt dit *meoni*. Men zoekt de boodschap der goden, welke zij door middel van vogels bekend maken.

Dit *meoni* geschiedt door den *topeoni*, die voor de ladang van *kabilaha*-stand moet zijn; voor de sawah van adel. De *topeoni* moet „van goeden naam” zijn, d. w. z. hij moet een naam hebben, die eenigszins overeenkomt met het geluid van den te beluisteren vogel of met diens naam. De *topeoni* legt 't eerst zijn rijstveld aan. Alle werkzaamheden moeten in zijn rijstveld beginnen. Op hem volgt de *topetoentoengi*.

*Fluitje, kati, waarmee de uil wordt gelokt,
om zijn geluid te doen hooren.*

De *topeoni* en de *topetoentoengi* begeven zich tegen zonsondergang op weg, met zich nemende een bamboe fluitje, *kati* genaamd (daarom spreekt men wel van *mokati* „een kati gebruiken”). Het is van nevenstaanden vorm. Het is van afgeschilde bamboe gemaakt en ongeveer vijf centimeter lang. Men tracht op dit fluitje den *kalakia*-vogel, den Javaanschen kerkuil (*Strix flammea*, var. *javanica*) na te bootsen, en wacht of hij antwoordt. Is de vogel ver weg, dan tracht men hem naderbij te lokken; komt hij te dicht bij den vogelaar, dan wordt hem verzocht zich wat te verwijderen. Laat de vogel zevenmaal een helder geluid hooren, dan is dit een goed teeken; de rijst zal dan wel gelukken. Is het geluid lang gerekt, dan wijst dit op tegenspoed. Is het geluid naar wensch, dan keert de vogelaar met spoed terug, na eerst ijlings in een alang-alang-blad een knoop

gelegd te hebben. Dit blad legt hij op het te ontginnen stuk grond neer om de kracht van den vogel vast te legen tezamen met het door hem uitgetrokken alang-alang-blad (*lawi' koeasa'na manoe-manoe' napahitima-ma hai haki to nareboe'*). Gebeurt het *meoni* vóór het *mowahe boso'* „bebioeden van de buffelkraal”, dan „plant men de vogelkracht” met stokken dicht bij de deur van de buffelkraal. Men moet ten minste eenmaal antwoord uit het Oosten en eenmaal uit het Westen hebben ontvangen. Het antwoord mag alleen komen uit de richting, waarheen de vogelaar met het aangezicht gewend staat. Antwoorden twee vogels tegelijk, dan is dit een slecht teeken. Krijgt men na driemaal fluiten geen antwoord, dan keert men naar huis terug, en wacht een dag.

Overdag moet men acht geven op vogelgeschrei en op de vlucht van sommige vogels. Is men daartoe op weg en ziet men een slang op den weg, dan moet men achter haar om loopen, en is 't of men haar niet heeft gezien. Ook trekt men een kruis met den voet op den grond of legt twee takjes gekruist achter zich, opdat geen geest zal kunnen volgen; den onheilbrenger wordt de pas afgesneden, en hij zal het spoor bijster worden. Ziet men een slang die een kikker grijpt, dan zal men zijn wensch vervuld zien.

Komt de *tengke'*, ijsvogel, van rechts aangevlogen, dan is dit goed; van links, slecht. Maakt hij het *mokengke-* en *mokingki-*geluid afwisselend, dan is dit slecht. Maakt hij het *towe-towe-*geluid, dan is dit slecht (vgl. *towe* „boos”).

Ziet men den *pipiri'*-vogel van beneden naar boven vliegen, en daarna naar rechts omdraaien, dan is dit goed, want dan sluit hij den rijststapel op den akker goed af; de stapel is dan *piri'* „vol, volledig”. Vliegt hij echter van boven naar beneden, dan is dit slecht.

Hoort men den *madopo*-vogel *soo, soo!* roepen, dan is het goed; wanneer hij *misi, misi!* roept, dan is dat slecht.

Hoort men den *roei-roei*-vogel *roei, roei* roepen, dan is dat een goed teeken; men zal dan veel buffels voorttrekken (*moroei'*), die men heeft gekocht voor het teveel aan rijst, dat men gekregen heeft.

Hoort men de *kandalapa*-vogel (Tomb. *kokotaka'*) *tii, tii!* roepen, dan is het goed; ook als men hem eieren in den akker ziet leggen.

Wanneer de *kahio'*-vogel boven den akker „een krijgsgans uitvoert” (*momohe*), dan moet de vogelaar ophouden, want dat is onheilspellend.

Ook op het geluid van de *saronai'* moet acht gegeven worden.

Zijn ook de vogelgeluiden gunstig, dan volgt het *meoe-loe'*. Dit moet gedaan worden door een *toponoentoe Bada'* „Bada'-priester”, die zijn of haar werkzaamheden overdag verricht, in tegenstelling tot de *toponoentoe Lamboe'* „Lamboe'-priester”, die zijn of haar werk des nachts doet.

De bedoeling van het *meoe-loe'* is den geesten mede te deelen, dat men aan den arbeid zal gaan, „opdat ze zich niet zullen verwonderen”, zooals de euphemistische uitdrukking luidt. Ze mochten eens boos worden, waar men door allerlei werkzaamheden (hakken, graven, branden enz.) hun rust en hun woonplaatsen verstoort.

De priester roept de aardgeesten (*anditoe tampo'*) en de boomgeesten (*anditoe kae*) aan. Deze geesten varen in den priester en voeren het volgende gesprek met de luisteraarster (*tomampehadingi*), d. i. degeen die haar woorden uitlegt, en haar daartoe altijd vergezelt:

Geest: *Apami to tawowolenaka'a? Apa to nikara'ana?*
„Wat hebben we te bepraten? Waarom roept gij mij?”

Uitlegster: *Ti'ara apa kikara'ko mai, Datoena; iti nai' to noepo'obo'i ina kibonde, bona manonto i la-loe-moe; ti'ara moto apa kipamaiaiko, de'e moto, kainakigerona katoro' amoe.* „Er is (eigenlijk) niets, waarom wij je roepen, majesteit (lett. vorsteljkheid); we willen je woonplaats daarboven betuinen, opdat het je duidelijk

zij; er is (eigenlijk) niets waarom we je deden komen, alleen dit maar, dat we je woonplaats zullen vernielen".

Geest: *Maro'a, bota poi'ilimocoe*. „Dat is goed, opdat we daar samen zijn".

Vervolgens deelt de geest nog mede, wat voor offers moeten worden gebracht om hem te doen verhuizen, te doen opschuiven (*mogeso'e*, daarom spreekt men ook wel van *mampopogeso'e anditoe* „de geesten doen opschuiven"). Geesten in waringins doet men verhuizen door medicijnen neer te leggen, andere geesten door het plaatsen van witte, roode en gele lapjes foeja.

Na het antwoord der geesten hakt de priester een stukje grond schoon, plant een foeja-offer en zegt: *Kamaimi kipopogeso'e do hondo'o; podangki nipopakadoe'a*. „Gij kwaamt, opdat we u zouden doen opschuiven; opdat gij ons niet ziek zoudt maken". Nu hakt iemand een aan den boom hangende liaan (*wala'a*) door als bewijs, dat het verzoek dat men den geesten heeft gedaan, is toegestaan (*potanda' kama'alana*). Droomt men echter dien nacht slecht, bev. dat een kookpot breekt, dan zal men daar toch niet gaan ontginnen. Zoo ook wanneer de offerstengel bij 't planten breekt.

In sommige dorpen plant men foeja-offers bij al of niet menschvormig bewerkte steenen, men legt er sirihpinang neer en bidt: *De'e-de'e kai'ina mampepo'a womi moholia'*; *inia' ebe nipokahekei kamioe kiporangaranga; bona manangko' poholia'ki*, *kamioe mampopewali' poholia'ki* „Wij zullen het land weer gaan bebouwen; verwondert u er niet over, dat we met elkaar in aanraking komen; opdat onze veldarbeid licht zij moget gij onzen arbeid doen gelukken.

Vervolgens gaat men over tot het *mohia' bonde* „scheuren van den akker", waarbij ieder zijn deel wordt aangewezen. Vindt men daarbij een doode muis, dan mag men gedurende vier dagen niet arbeiden. Men mag bij dezen arbeid geen geld bij zich dragen want geld rolt, en daarom zou de zegen weg kunnen rollen. Alleen

doet de voorganger, *topeoni*, goed een stukje goud bij zich te steken.

Bij deze gelegenheid wordt ook een akker voor de dooden (*bonde tomate*) van 1 à 2 vierkante meters afgezonderd. Men noemt dit *mampoïlikia bonde tomate* „een akker voor de dooden afscheiden, afzonderen”. Men maakt er twee: een 's morgens in de vroege, en een tegen zonsondergang. Die in de vroege wordt aangelegd, opdat de rijstvogels (waarin de zielen der overledenen zich incarneeren) later de rijst niet zullen opeten; die tegen den avond wordt gemaakt, moet dienen, opdat de muizen (waarin zich eveneens de dooden incarneeren) de rijst niet zullen beschadigen.

Alle arbeid dien men nu verder op zijn akker verricht, moet worden voorafgegaan door hetzelfde te doen op den akker voor de dooden: zal men het onkruid op den akker gaan wieden, dan doet men dit eerst op het lapje grond, dat voor de dooden bestemd is; zal men zijn akker schoon branden, dan doet men dit eerst op den doodenakker; zal men gaan planten, dan wordt het zaad eerst in den tuin van de dooden gebracht. Daarom zondert men bij 't „scheuren” (verdeelen) van den te bewerken grond eerst het deel voor de dooden af met de woorden: *Kamaintamo'i pokira bondeta', podama nikatiwai*. „Wij zijn gekomen om met u ons akkergebied te verdeelen, opdat ge straks geen aanmerking (op ons tuinen hier) zult maken”, d. w. z. ons niet ziek zult maken.

De akker voor de dooden moet door de lijkbezorgers (*topetawoe*) worden aangelegd en onderhouden, daar zij tot de sfeer der doodenzielen behooren; zij zijn de ingewijden. Zouden anderen dit doen, dan zouden ze een opgezetten buik krijgen (*boento*). De akker der dooden moet een eigen uitgang hebben naar het water, als hij niet aan den oever der rivier wordt aangelegd.

De stokken van de 50 cm. hooge omheining moeten onderste boven in den grond gestoken zijn. Zoo ook moet de trap bij den ingang onderste boven staan. Men onder-

stelt blijkbaar, dat de doodenzielen in de aarde (*i lapi tampo'*) verblijf houden. Men plant er mais, rijst, cassave, suikerriet enz. Dat men er rijst in plant bewijst, dat het tuintje bestemd is voor hen die kort geleden gestorven zijn: was het tuintje voor de zielen der voorouders, dan zou er geen rijst in mogen worden geplant. Bij den ingang is een klein hutje voor de doodenzielen gemaakt, van eenige dM. hoogte. Er bevinden zich haardsteen, een beenen schoffel en derg. in. Ook foeja-offers. Zou men geen akker voor de dooden maken, „dan zouden de dooden komen meehelpen”, en daarop is men niet gesteld, daar dit schade beteekent voor den landbouwer.

Nu moet men eerst gaan smeden (*mokarahi*); de landbouwwerktuigen, hakmes, schoffel, patjol en graaf-ijzer moeten geschikt gemaakt worden voor 't gebruik. Op weg naar de smidse mag men geen wind laten, niet niezen, en geen ijsvogel tegenkomen. Gebeurt dit laatste toch, dan moet men ijlings een tak van een boom kappen, en die met het bovineinde op den grond leggen in de richting waar de ijsvogel zich bevindt, terwijl men met den rechters voet de bladeren vertreedt. Men mag niet in uitwerpselen trappen (*modiha'i ngkata'i*), en geen doode muis te zien krijgen.

Na het smeden volgt het *moŀoemao* „loopen”, of *mobata' bonde* „in den akker hakken”, ter opening van den arbeid. Sommigen verrichten eerst nog het afwaschen van zonden (*moholoei*), om de zonden, waarover de goden mogelijk toornen, te verwijderen. In 't bijzonder toornen zij over sexueele misslagen.

Den avond voordat men zal *mobata' bonde*, gaat de leider, *topeoni*, met een bijl in een waringinboom (*noenoe*) hakken en zegt: *Koebata'ko oeahe de'e; ane rawe'ia koebonde hai boi tekabaha kai inde'e i noenoe koehoemba mepelo*. „Ik hak in je met deze bijl; als het mij toegestaan is hier te tuinen, dan zal ik morgen vroeg de bijl er niet uitgevallen vinden”. Is de bijl gevallen, dan mag men die plek eigenlijk niet gaan ont-

ginnen. Maar door de proef te herhalen en een foeja-offer bij den boom te plaatsen kan men trachten een gunstiger resultaat te verkrijgen.

Gaat men nu *mobata' bonde*, dan vertrekt men vóór zonsopgang, en neemt asch, foeja-offers en *pakoeliti* (een gedoornde plant) in een blad gewikkeld met zich mede. Als men bij een kruisweg komt, stort men de asch daar uit, legt de *pakoeliti* er bovenop, en steekt het foeja-offer in den grond, terwijl men zegt: *Masoele'mo komi, tomate; inia' nipeola-ola' mai i ka'*, *maomo komi mampeita bondemi to nakira'a komi topetawoe*. „Keert terug, dooden; volgt ons niet; gaat naar uw akker kijken, dien de lijkbezorgers u hebben toebedeeld”. Men vreest namelijk, dat de doodenzielen de menschen naar den akker zullen volgen, en daar den aanplant verwoesten, jaloersch als ze zijn op den voorspoed der levenden. Men strooit daarom asch op den weg om hen te verblinden; legt *pakoeliti* neer, opdat ze zich aan de dorens zullen verwonden; plant foeja-offers, de kleeding der doodenzielen, om hen gunstig te stemmen, en tot terugkeeren te bewegen. Een kind dat voor de eerste maal meegaat, moet in de rechterhand een wit foeja-offer vasthouden. Het mocht anders eens ziek worden.

Men heeft weer op allerlei dingen te letten. Was 's nachts het vuur uitgegaan, in den morgen een kookpot gebroken, iemand gestorven, dan doet men beter het *mobata' bonde* uit te stellen. Ziet men 's morgens vroeg een regenboog, dan zou de rijst er later als verbrand uitzien, als men toch ging. Wanneer men eenmaal onderweg is, maakt een regenboog niets meer uit. Wordt iemand door een regenboog getroffen, dan zal hij een gezwel krijgen, of ziek worden. Schiet er een slang over den weg, dan moet men terugkeeren; vliegt er een ijsvogel voorbij zonder zijn geluid te laten hooren, dan zullen later de muizen de rijst opeten, als men niet omkeerde. Ziet men een slang in een boom hangen, dan zal de oogst groot zijn, want het afhangen van de slang stelt het neerhangen van de zware rijstaren voor. Dit-

zelfde resultaat zal men ook verkrijgen, als men een slang doodt, en haar over een staak of boomtak hangt.

Voordat men de woning verlaat, moet men *mopa-toedoe* „een teeken stellen”, opdat niemand het huis zal binnengaan, en de achtergeblevenen de woning niet zullen verlaten, anders toch zou de rijst *koeo* „ziekelyk” worden. Het teeken heet *harogo*.

Nadat men de asch en de andere dingen op den drie- of viersprong heeft neergelegd, moet men zonder ophouden naar den akker doorloopen. Daar aangekomen zet de leider, *topeoni*, zich eerst neer om te pruimen, klemt vervolgens een geel, een wit en een zwart foeja-offer tusschen *haroepe'i* -hout, en plant dit offer in schuine richting naar het Oosten gericht, waarbij hij zegt: *De'emo'i waroe'moe, Datoena, podangki noekakumbaroa mai molelewaongi po'obo'amoe*. „Hier zijn uwe kleeren, Majesteit, opdat gij ons niet zult aanspreken (d. i. ziek maken), als we uwe woonplaats groen komen maken (bedoeld is: wanneer na het afslaan van het oude en verdorde gras overal het jonge groen te voorschijn komt)”.

Ook legt men er neer: 7 stukjes (*bika'na*) pinangnoot, 7 stukjes (*boho'na*) sirih-vrucht, opdat de houtkappers, de tuinders, niet blind zullen worden doordat spaanders hout in de oogen komen.

Vervolgens neemt de voorganger, *topeoni*, een zwaard, hakt er een stukje van den grond mee schoon, en zegt: *Haroo! manangko' pohimpoeki!* „Haroo! ons openkappen gaat vlug (dat ons openkappen vlug ga)!” Zie over *haroo* hetgeen daarover wordt opgemerkt bij 't vernieuwen van een buffelkraal. Zevenmaal hakt (*mobata'*) hij in 't gras, terwijl hij de oogen gesloten houdt, en werpt daarna het zwaard weg. Een ander springt nu woest toe, neemt het zwaard op en heft den krijgskreet aan. Deze handeling noemt men *mobata' bonde*.

Op de schoongehakte plaats, de *pepo'a'a* „beginplaats” (der akkerwerkzaamheden), wordt in 't vervolg iederen dag sirih-pinang en voedsel voor de geesten

neergelegd. Dit voedsel bestaat uit 1 korrel rijst, 1 snippertje vleesch, een 5 cM. lang bamboe-kokertje met palmwijn (*baroe*) enz.

Na het *mepo'a* werkt men wat en zet zich vervolgens neer om te pruimen. Na zevenmaal gepruimd te hebben, keert men naar huis terug. Men mag nog niet op den akker blijven eten, anders zal er storm of onweder komen. Men moet zorgen bij het weggaan niet midden over het veld te gaan.

Thuisgekomen vraagt een der achtergebleven edelen: *Noe'oemba telioemo komi?* „Hoe is het, zijt gij er (veilig) doorheen gekomen?” De aangesprokene antwoordt: *Telioemoka!* „We zijn er (veilig) doorheen gekomen!” De vrager van zoeven zegt weer: *Ane hondo'o, maro'a; hai ma'andemo komi!* „Als het zoo is, dan is het goed; eet gijlieden dan maar!” Men zet zich nu neer om te eten, neemt een punt van het blad waarop zijn rijst ligt, doet er een korreltje rijst en een snippertje vleesch op, legt dit neer en zegt: *De'emo'i ande'amoe, Datoena, bo noeponangko'i teengki moholia' hai noekampaika boe-toe-boetoe i pewal'ana hinoe'angki.* „Hier is uw eten, Majesteit, opdat ge den arbeid onzer handen zult verlichten en ons verzorgen (bewaren) totdat onze aanplant is gelukt”.

Vanaf het *mobata' bonde* tot aan het planten wordt één persoon afgezonderd, wien het verboden is peper (*koela' goa*), Gouvernementszout, muizen, larven, een bittere groente (*tampa'i*), bamboeuitspruitsels (*roboe*), gaboës-visch, kikvorschen (*tongko'*), *hepa'a*, en bedorven vleesch te eten. Hij mag dus niets eten dat den voorouders onbekend was, en andere dingen, die om den vorm als symbool van het vruchtbaarheidsbeginsel worden aangezien. Bedorven vleesch mag men niet eten, daar anders de rijst zou bedorven. Geen kikvorschen, omdat dan de rijst niet zou *metongko'* „(van zwaarte) voorover hangen”.

Het beschreven *mobata' bonde* is het begin van het *mohimpoe* „afslaan”, waarbij de vrouwen gras en struiken afslaan, en de mannen het groote hout tot op kniehoogte afkappen (*maniwi*).

Ook nu weer let men op allerlei teekenen. Is een hakmes bot (*matompi'*), dan is dit onheilspellend (*meitana*), want dan zal er iemand uit het gezin van den landbouwer sterven. Vindt men een doode muis onder het werk, vliegen er bijen voorbij, een *saronai'*-vogel of een *kahio*-vogel, dan moet men 1 dag rusten. Vindt men echter een muizennest, en krijgt men alle muizen te pakken, dan zal de rijst heel goed gelukken. Een slang in haar hol aan te treffen is een slecht voortteeken; dit brengt vloek over den eigenaar van dat veld (*motoenda poee' bonde*), hij zal een ongeluk krijgen. Men bespuwt de vindplaats met sirih-pinang, en men doet goed straks bij het planten van de rijst een baan van een handbreed van de eene zijde van den akker tot de andere onbeplant te laten. Vindt men een zeker insect (*loesooc*) dan zal het gewas door allerlei gedierte vernield worden, terwijl het staat te rijpen. Het vinden van een ei belooft als vruchtbaarheidssymbool een goeden oogst. Raakt iemand verwond, dan moet men den volgenden dag rusten (*mobanta'*). Het breken van een hakmes is zeer onheilspellend; gewoonlijk zoekt men dan een ander terrein om te bebouwen. Hoort men den kiekendief (*moentoe'*) roepen: *ti-ti-mpimpiriri*, dan zal de rijstschuur later stijfvol (*piri'*) zijn. Klinkt zijn geluid als *kahio* of *mepidio*, dan is dat niet goed. Verder moet men zorgen geen rotan naar den akker te slepen en geen varenbladeren (*nahe*), die gebruikt worden om er matjes, armbanden en manden (*rota*) van te vlechten, onverpakt of zichtbaar te dragen; door vlechtmateriaal voor manden, waarin de rijst gedragen wordt, openlijk naar den akker te brengen, zou men als 't ware rekenen op een goeden oogst, en dit zou de geesten jaloersch maken. Men moet geen vochtige bladeren voor dakbedekking naar den akker brengen; dit zou den regen

lokken, waarvan men voorloopig verschoond wensch te blijven; regen heeft men begrijpelijkerwijs liever niet bij het ontginnen van den bodem, want dan groeit het gras weliger, de arbeid wordt belemmerd, en het afbranden wordt onmogelijk. Pas afgeschilde of geweekte boombast voor kleedingstof moet men niet in het veld brengen, want dit zou het gewas doen rotten; wel mag men dit doen, als men de bast verpakt. Tegen zonsongang moet men op den akker niet meer foeja kloppen, want men zou met zijn hamertje geesten kunnen raken. Als de menschen slapen waken de geesten en omgekeerd. Daarom beteekent het Bampi'sche woord *konondewa* voor avond: „de tijd, het uur der geesten (*dewa*)”. Zelf kent men die beteekenis niet meer, en het woord *dewa* wordt niet gebruikt. Men mag ook geen boombast voor kleedingstof op den akker weken of koken; men mag geen blaasroer over den schouder dragen als men op weg is naar den akker, tenzij men de uiteinden toegestopt heeft; geen *pehao'*, vischzeef, vischgereedschap op den akker brengen, want dan zou het succes ontsnappen, zooals bij het blaasroer de pijl het eene eind ingaat en er aan het andere weer uitkomt, en bij het visschen met de *pehao'* het water er in vloeit en er zoo ook weer uitstroomt; de arbeid zal zijn als het vullen van een bodemloos vat. Geen bamboespruiten (*roboe*) mag men op den akker brengen; ook geen sago-bezinksel (*wona'*) en geen roode kleurstof (*kasoemba*), want dan zullen de rijsthalmen gekleurd = ziek worden. Men mag geen boom omhakken dicht bij het terrein dat men ontgint, want dan zou men den geesten, die dat terrein verlaten hun wijkplaats ontnemen. De boomen die men als grensteeken tusschen de verschillende akkers laat staan, mogen niet gekapt worden. Degeen die zoo iets deed, zou sterven. Men mag niet den akker bezoeken, terwijl men bezig is met sago-kloppen; men mag er niet urineeren of defaeceeren; geen afval van rotan in het veld verbranden, want dan zouden de aren loos, ongevuld uitkomen (*howoe' mpoete'*).

Wil een boom dien men kapt, niet vallen, dan legt men er sirih-pinang en een uitgesneden, dus mooie, wandelstok neer, en men zegt: *Membołomi mai, tokoele; de'emí mama'moe hai woentoemoe*. „Kom er uit, rheumatieklijder; hier zijn je sirih-pinang en je wandelstok”.

In Rampi' roept men vóór het omhakken van groote boomen de geesten van het Oosten aan. Zal men daar gaan *mohimpoe* (ontginnen), dan grijpt men met de linkerhand den stam beet en terwijl men de oogen gesloten houdt, draait men om den boom heen en slaat het gras er rondom af. Daarna opent men weer de oogen.

Sommige groote boomen mag men in geen geval omhakken, daar die in 't bijzonder als woonplaatsen van geesten worden gedacht. Het gebeurde eens dat iemand zoo'n boom omhakte; toen voer een der geesten in een vrouw, en deze zeide in naam der geesten Tandoe' boelawa „gouden hoorn”, Tomogimpoe „buffelkraalmaker” en Tandoe' kala „koperen hoorn”, dat een kind en een oud mensch zouden sterven. Men legde toen ijlings sirih-pinang en gestampte rijst voor de geesten neer, maar ze wilden niet wijken. Toen beval de geest, die in de vrouw gevaren was, om wit katoen te offeren (*mobase bana*), gekookt eten neer te leggen, en den volgende dag een feest te geven om het onheil af te wenden. Dien avond werd de vrouw door een mannelijken priester behandeld (*ranoentoei*). Toen voeren 430 geesten in den priester, onder wie Kaoe ragi, Tomopapoe', Bonoera, Simbo, Toinoenoe, Paleba, Pemboka', Bokoë' en Boelo', geesten uit verschillende akkercomplexen, en naar die streken genoemd. Vervolgens werden bij het aanbreken van den dag 7 verschillende foeja-offers geplant, wit katoen geofferd, sirih-pinang neergelegd en rijst met ei. Ook werd een witte kip ten behoeve van de geesten geofferd door ze los te laten en te doen wegvliegen.

Gedurende de eerste twee dagen (*raparonggaloi*) gaan er slechts 2 vrouwen naar den akker van den voorganger, *topeoni*; asch, *pakoeliti* en foeja-offers behoeven ze niet meer mee te nemen. Den derden dag gaat het heele gezin van den *topeoni* tot ongeveer 9 uur op den akker werken. Den vierden dag rust men (*ra'apoka*) van den arbeid. Op dien dag mogen de ontginners hun tuincomplex niet betreden, anderen wel.

Den vijfden dag gaan allen bij den voorganger, *topeoni*, werken. Men mag dan wel op den akker eten, maar de bladeren waarvan men gegeten heeft, mag men niet laten liggen. Tegen den middag scheidt men uit, plaatst weer een foeja-offer in de *pepo'a'a* en zegt: *O Poeë Datoena! De'e-de' moholia'moka'; hai noetoe-loengika moholia', boetoe-boetoe hanggalo i pesoepa'anda to ina kiholia' de'e. Noekampaika'; bopo'i paka' do woea' sala'na noewe'ika', do'omo'i woea' ntoroendoena.* „O heer Vorst! wij zijn aan het ontginnen van den grond; help ons bij het ontginnen, tot op den tijd, dat de vrucht te voorschijn komt uit den grond dien wij nu bewerken. Verzorg (bewaak) ons; geef ons niet steeds vroege (geringe) vrucht, maar late (veelvoudige) vrucht”. Hierna zet men zich aan den maaltijd, en keert dan naar huis terug. Men late geen etensbladeren liggen, want dan zal de tuin afbranden.

Den zesden dag gaat men weer met z'n allen naar den akker, blijft er eten, en mag men de bladeren laten liggen. Men noemt dit *motibe tawe'* „bladeren wegwerpen”.

Den zevenden dag wordt gerust van den arbeid. Men spreekt dan van *momata woela* „nieuwe maan vierden”, een uitdrukking ook meer algemeen opgevat, zooals wij spreken van „Zondag houden”, wat dan niet bepaald op Zondag behoeft te zijn. Gingen tot aan het *momata woela* alleen de familieleden van den voorganger, *topeoni*, naar den akker, daarna moeten alle dorpelingen hem helpen. Wie eerst op eigen akker ging werken, wordt beboet met een hoen en een ei, de *giwoe' anditoe* „boete

der geesten". Hoen en ei zijn ook een heel gebruikelijke offeranden aan de geesten. De *topeoni* geeft allen te eten.

Den daarop volgenden dag gaan allen weer het onderhout afslaan (*mohimpoe*) bij den *topetoentoengi*, de helper van den voorganger. Men noemt dit: *rapoadaia topetoentoengi* „het gewoonterecht volbrengen aan den vice-voorganger". De *topetoentoengi* geeft niemand te eten.

Doordat men eerst bij den ingewijden *topeoni* en daarna bij den halfingewijden *topetoentoengi* heeft gearbeitet, zullen de geesten zich niet al te zeer meer verwonderen; ze zullen niet schrikken, wat onheil zou kunnen brengen. Eerst na het bewerken van den akker van deze twee mag men aan zijn eigen veld beginnen. Men helpt elkaar bij den arbeid, en men noemt dit *mombe-poholia'a* „voor elkaar den grond bewerken", of *mombewalo* „elkaar gelijkelijk hulp verleen".

Als men van den akker terugkeert, dragen de vrouwen brandhout, terwijl de jongens *motibobo'* „op een slaginstrument van bamboe slaan", opdat het hart van zijne vorsteljkheid (den tuingeest) vroolijk (*madamba*) zal zijn. Volgens anderen, opdat de boomgeesten zullen hooren, dat de vernielers van hun woonplaatsen wegtrekken.

Verder is het goed gedurende het gereed maken van den akker veel te tolleren (*mogahi'*). De stam van *mogahi'* is *gahi'* en beteekent letterlijk „ronddraaien". Die betekenis is uitgebreid tot „vlug", en in den intensieven vorm tot „ijverig". Men moet veel tolleren, opdat het gewas „vlug" te voorschijn kome, opdat het met spoed uit den grond „draaie". Zie verder wat boven over de tol is gezegd als zonnewiel.

Men zorgt bij het kappen van het onderhout (*mohimpoe*) een strook van circa vijf meter rondom het akkercomplex goed schoon te maken, opdat bij het branden het vuur niet te ver om zich heen zal grijpen. Hierbij heeft men niet zoozeer te denken aan vrees voor bosch-

brand; men vreest alleen, dat de geesten de menschen zullen straffen, als zij de boomen rondom het akker-complex, waarheen zij de wijk hebben genomen, ook verbranden.

Ook moet men zorgen ten minste één boom op den akker te laten staan, om zich hierdoor gunstig weer te verzekeren (*mampeli' kamaro'ana raoa*). Zoo'n boom, die wel als schuilplaats der geesten is bedoeld, heet *popakaro'ana raoa* „gunstig-weer-maker". Misschien vreest men ook, dat anders op de plek waar men tuint geen bosch meer zal opgroeien. Bij het knippen van het haar moet men ook steeds een beetje laten staan als schuilplaats voor de levenskracht van het kind. Knipte men het haar geheel af, dan zou het niet meer groeien, en het kind zou er ziek door worden. Ook bij paarden laat men zoo'n schuilplaats staan, wanneer men de manen knipt. Volgens Bada'sche opvatting zijn boom en kruid de beharing van „Moeder Aarde".

Is men klaar met het kappen van het onderhout (*mohimpoe*), dan laat men het afgeslagen gras en het omgehouden hout ongeveer een maand drogen (*rapakabangi*).

De voorganger (*topeoni*) blijft 10 dagen op den akker om droogte te vragen (*merapi' alo*). Gedurende dien tijd mag hij geen water, wel palmwijn drinken; de palmwijn wordt door de eigenaars van de akkers van het complex voor den droogtevrager verzameld (*rapororo'a baroe*). Voor en terwijl hij den palmwijn drinkt, moet hij hem toedekken. Ook moet men kalk voor hem verzamelen om daarmee den regen in den omtrek weg te blazen (*mapopotawoeësi mantoleli*). Bij dit regen verdrijven (*mosiwaro*) gaat men als volgt te werk. Men neemt een weinig sirih-kalk en legt die op de geopende hand; verder legt men nog zeven stokjes eveneens op de hand in de richting vanwaar de regen dreigt. Men volgt nu met de hand de richting waarheen de regen gaat en blaast de kalk daarheen. Ook kan men asch

gooien in de richting van den regen. De droogtevrager mag ook niet baden, en hij moet voortdurend een vuurtje aanhouden. Boven het vuur hangt hij droogte bewerken- de medicijnen. Hij mag ook niet in het water treden. Is een beek te breed om er overheen te stappen, dan moet hij zich er doorheen laten dragen. Zijne handen mag hij alleen met warm water wasschen.

Terwijl men nu wacht tot het onderhoud van den aan te leggen akker droog is, begint men aan de voorberei- dende werkzaamheden in de sawah (*molida'*).

Allereerst heeft het *mohompo'* plaats. *Mohompo'* beteekent „iets op de schouders, op het hoofd dragen, op zich nemen”; in 't bijzonder wordt dit gebruikt voor „het op zich nemen van iemands schuld, in iemands plaats sterven”. Zoo is ook het doel van dit *mohompo'* de schuld uit het dorp weg te doen door die te laden op poppen van arengvezel (*tataoena*), die dan door de ziekte aanbrengende geesten voor menschen worden aangezien. *Tataoena* beteekent „menschje”. Men spreekt ook wel van *motolohi taoena* „mensen inruilen”, d. w. z. het leven der bedreigde menschen inruilen, inlossen tegen arengvezel poppen, opdat den bedreigden = schuldigen menschen geen kwaad zal geschieden. Soms spreekt men van *mehaka'* met het oog op 't vast- grijpen (*mehaka'*) van de tot poppen te verwerken areng-vezel. De poppen mogen alleen gemaakt worden in dorpen waar een tempel is, anders zal er ziekte uit voorkomen.

Aan den vooravond van het *mohompo'*, op den dag waarop de areng-vezel wordt gehaald, moet men eerst een priester zijn werk laten doen (*monoentoe*), men moet zich dus eerst in verbinding stellen met de geesten om hun kennis te geven, dat men den volgenden dag zal *mohompo'*. De areng-vezel moet één nacht neerge- legd worden (*rapopatoeroe hambengia*). Vroeg in den morgen begint de priester zijn arbeid. Onderwijl stuurt hij er eenige jonge mannen op uit om kippen, kokos- noten en pinang te stelen, die op het feest zullen worden

gebruikt. Hij maakt 4 mannelijke en 1 vrouwelijke pop; voor de mannelijke poppen gebruikt hij vier vel areng-vezel, voor de vrouwelijke één vel. De areng-vezel wordt door middel van *kabaoe'*-bast (*Aleurites triloba*) bijeen gebonden (rotan mag niet, daar dan de geesten boos zullen worden), en hij voorziet de poppen van witte foeja kleeren: de mannelijke poppen krijgen een gelaat, hoofddoek en schaamgordel van witte foeja, de vrouwelijke een gelaat, baadje, rok en hoofddoek. De mannelijke poppen krijgen bovendien zwaard, speer en schild, de vrouwelijke pop krijgt een mandje op den rug met rijst en een ei er in. Zwaarden en speren zijn van hout, het schild van *lila'na kaoekoe*, bladsteel van den kokosboom. De vrouw heeft ook een hakmes op zijde. Men zou kunnen denken dat de mannelijke poppen bewapend worden om den ziektegeest te weren, maar dit is vermoedelijk niet het geval, hoewel sommigen het wel aldus verklaren; m. i. ligt de bedoeling alleen in het ondersteunen van het mannelijk zijn der poppen. Iemand is toch eerst man als hij krijger is. Voorloopig worden de poppen aan de palen van de rijstschuur gebonden. Verschillende menschen zijn vergaderd, en willen van den priester weten wat voor ziekte ze hebben, en hoe lang ze nog leven zullen. Vervolgens bindt men de poppen ieder afzonderlijk aan de door priesters vaak gebruikte *bolo watoe mperenge'*, een geel gekleurde, harde bamboesoort, en daarna worden de poppen in optocht door het dorp gedragen, voorafgegaan door den priester, die bij elke rijstschuur afslaat om ze te besprenkelen met medicijnen, waarbij hij gebruik maakt van de levenskrachtige *taba'* (*Dracaena terminalis*). In 't midden van het dorp gekomen, wordt bij een te voren opgericht offertafeltje (*asari*) halt gehouden. Volgens sommigen zou het offertafeltje weergeven de stelling waarop de rijstveldbewaker staat om de rijstvogels te verjagen. Op een rek vóór het offertafeltje heeft men een Rongkongsche doek (*wini paritoetoe*) gehangen, een stuk geel (in de oogen van de To Bada' wit) katoen, een

kralen baadje (*to ralapa'*) en een streng kralen. Kralen zijn om hun vorm en menigte vruchtbaarheidssymbolen. Op het offertafeltje heeft men een kom met rijst en een ei gezet als voedsel voor de geesten, tevens als bewijs van de witheid en rondheid van het hart der menschen. Aan de staak waaraan de vrouwelijke pop bevestigd is, wordt nu een groot aantal witte foeja-offers vastgemaakt, waartoe ieder huis een foeja-offer moet leveren. De mannelijke poppen krijgen minder offers, omdat de man minder kleeren noodig heeft dan de vrouw. De foeja-offers zijn bestemd om tot kleeren te dienen der doodenzielen. Ook moet ieder huis een kom rijst leveren met een ei en zoö noodig een witte kip er bij, 2 pakjes gekookte rijst en 1 pakje vleesch en groenten. Hoewel de priester hierop beslag legt, neemt men aan het den geesten geofferd te hebben. Nu gaat de priester over tot het *monoentoe*, het opzeggen van zijn litanie. Wanneer de geest hem weer verlaten heeft, slaat hij even de kap waarmee hij het hoofd bedekt heeft, op en ziet rond. Even daarna neemt de geest weer bezit van hem. Tusschen het offertafeltje en den priester mag niemand staan, daar anders de geest, die men zich op dat oogenblik bij het offer denkt, niet in den priester kan varen. Is het *monoentoe* afgelopen, dan neemt de tolk van den priester, de *tomampehadingi*, een weinig rijst en vleesch en legt dit op het offertafeltje. Vervolgens graaft een oude man een gat, waarin straks de offerstengel, die onder het *monoentoe* door den tolk is vastgehouden, moet worden geplant. Vooraf echter spuwt de priester in de handen en strijkt het speeksel langs de lichamen van eenige omstanders, beginnende bij het hoofd en eindigende bij de voeten; voor elke persoon spuwt hij zich opnieuw in de handen. Nu geven de aldus „gewijden” elkaar de hand, waarbij één den offerstengel vasthoudt. Vervolgens trekt de priester zijn zwaard en bidt tot de goden van hemel en aarde, van Oost en West, én vraagt om gezondheid en een goeden oogst. Na nog een kuiken langs den offerstengel gestreken te hebben

(eigenlijk moest het worden gedood) en in het gat te hebben gespuwd, wordt de vrouwelijke pop geplant. Na afloop hiervan gaat men de mannelijke poppen op den dorpswal planten in de richting van de vier windstreken. De vrouwelijke pop zou midden in het dorp moeten worden geplant, opdat de mannelijke poppen haar zouden kunnen beschermen tegen „vreemde vrijers” (*podana anditoe to handarena moloebo' ia*). De bedoeling van het planten van deze poppen is dus duidelijk: men verwacht, dat de ziektemakende geesten genoeg zullen nemen met deze poppen en de menschen met rust laten.

Na het planten van de *tataoena* is er een verbodstijd van 4 of 7 dagen. Gedurende dien tijd mag geen vreemdeling het dorp betreden; de inwoners mogen geen lawaai maken; er mag alleen heel in de vroege, als het nog donker is, worden gekookt, waarna men het vuur onder de asch moet verbergen; men mag den krijgskreet niet aanheffen en niet arbeiden; de geesten moeten den indruk krijgen met een „doodendorp” te doen te hebben; dan zullen ze het voorbijgaan en met rust laten.

Na dit *mohompo'* of *ada mpchaka'* doet de priester weer zijn werk (*monoentoe*) in den tempel (*doehoenga*) om aan de geesten kennis te geven, dat men de buffels in de kraal bijeen zal brengen om vervolgens de plechtigheid van het *mowahe' boso'* „bebloeden van de kraal”, *mowahe' baeļa* „bebloeden van de buffels”, of *motinoewoe'i baeļa* „toevoeren van levenskracht (*tinoewoe'*) aan de buffels” te vieren. Men verzoekt de geesten die op de kudden passen de buffels mak te maken, opdat er geen ongelukken zullen plaats hebben bij het opvangen of opdrijven (*morimba'*).

Vervolgens gaat men weer *meoni* „op vogelgeluid achtgeven”, evenals men dit vóór den aanvang van den arbeid in de droge velden heeft gedaan.

Als men bij het *meoni* geen gunstig teeken heeft gekregen, rust men één dag om daarna weer de vogels

te beluisteren; maar waren de geluiden gunstig, dan gaat men over tot het versterken (*mopakaroho boso'*) of vernieuwen van de buffelkraal. Na zonsondergang, vóór het geheel duister is, en bij droog weer, plant een der buffeleigenaars een *bolo watoe*, „harde bamboe” en een *poharoastok*. De laatste zal wel geplant worden om het werk voorspoedig te maken, afgaande op het stamwoord *haro*. Als men bijvoorbeeld aan den voet van een berg staat, die men beklimmen moet, zegt men wel: *Haroo! hintaoe'a' teboea'* „Haroo! ik ben gauw boven!” Men suggereert zichzelf, en voelt zich onder 't klimmen minder vermoeid, en dan is men vlugger boven (zie hetgeen hierover werd opgemerkt bij *mobata' bonde*).

Den daaropvolgenden dag gaat men het materiaal voor de omheining zoeken en laat dit 2 nachten liggen; daarna maakt men de kraal in orde.

Heeft men het voornemen om buffels te gaan koopen, en heeft er dan onder het maken van de omheining een aardbeving plaats, dan zal men spoedig zijn doel bereiken. Eens toen men de omheining van een buffelkraal omverhaalde om deze te vernieuwen, kwam er een sterke windvlaag, zoodat alle mannen in angst naar het dorp vluchtten: de geesten van de kraal waren zeker toornig! Den volgenden dag kwamen drie priesters hun werk doen (*monoentoe*) om verontschuldgingen aan te bieden.

Achter de buffelkraal maakt men ook een kraal voor de dooden (*boso' tomate*); men spreekt ook wel van geestenkraal (*boso' anditoe*), hetgeen op hetzelfde neerkomt. Men gaat namelijk van de onderstelling uit, dat ook de dooden hun buffels met levenskracht willen begiftigen. En opdat de dooden niet mee zullen helpen (*podana meola' tomate moboso' indo'o*), opdat ze de menschen niet zullen komen berispen (*podanda mekatiwai tomate*), doet men 't beste hen een stukje van het terrein af te bakenen, zoodat dooden en levenden ieder op eigen terrein blijven. Bij vermenging zouden er menschen en buffels sterven, het gewas zou *maseta*

„met kwade kracht behept zijn”, en mislukken. Men neemt groote citroenen (*lemo kati*), geeft die pootjes en hoornen van hout, om als buffels van de dooden te dienen, en men bindt ze met boombast vóór de deur van de kraal, na eerst de namen van de overleden bloedverwanten te hebben aangeropen, opdat ze hun kraal en buffels komen bezien.

Nu heeft gedurende 2 dagen het *morimba' baeļa* „opdrijven der buffels” plaats, nadat de opdrijvers eerst *ratinoewoei* „behandeld door den priester” zijn. De bedoeling zal wel wezen hen „veilig te stellen” tegen den aanval van vertoornde geesten, onder wie Totelo' een voorname plaats inneemt. Zou een buffel sterven onder het opvangen, of een poot breken, dan zou dit *meitana* „onheilspellend” zijn; een bloedverwant van den eigenaar zal dan sterven. Om de geesten gunstig te stemmen, geeft men hun nu eerst kennis, wanneer de buffels opgevangen zullen worden, en door wie. De opdrijvers worden door den priester bemedicineerd.

Terwijl nu de mannen gaan *morimba'*, verzamelen de vrouwen en meisjes etensbladeren en groenten voor het feest; men gaat *morepa' tawe'* „bladeren afscheuren”, zooals het heet. Ieder huis moet voor 20 pakjes gekookte rijst en kip zorgen.

Ook gaat een man *morepa' pohopa'* „medicijn (voor de buffels) afscheuren”. Hij moet een goeden naam hebben, b. v. Maboehoe „verzadigd”, of Ka'ia „veel”, opdat de menschen dank zij den goeden oogst steeds verzadigd zullen zijn, en de buffels in menigte zullen uitbreken. Des nachts wordt hij uitgezonden om bronwater (*oewai toemboe*) uit eens andermans bron te stelen, opdat het werpen der buffels onafgebroken zal voortgaan, evenals het water uit de bron onafgebroken opborrelt (*bona toemboe-toemboemo'i poana'nda baeļa*). Lelio haalt zijn water uit Tomehipi'; Bomba uit Bada ngka'ia, Boelili en Bada ngka'ia uit Lelio, Manoewana uit Wonta'a. Verder moet hij buffeldrek stelen afkomstig van eens

andermans buffels, en de staart van eens andermans buffel afkappen. Alles te zamen, medicijnen, drek, bronwater en staart, moet hij doen in een bamboe koker van 4 of 7 geledingen. Het moet een pas gekapte bamboe zijn nog van zijn schutbladen voorzien. De man moet echter oppassen door niemand gezien te worden, en daarom moet hij zich ijlings uit de voeten maken, als hij zijn doel bereikt heeft, daar men hem, als men hem ontdekt, beboeten kan; ook met het oog op de dorpsgeesten, die er zeker vertoornd over zullen zijn als ze zien, dat iemand de *pasoe* ¹⁾ „geconcentreerde levenskracht” van de buffels wegneemt.

Vervolgens heeft het *mowahe' boso'*, „bebloeden van de buffelkraal” plaats. In het eerste en tweede jaar, wanneer alleen de dwarsliggers of alleen de stijlen van de kraal worden vernieuwd, heeft deze plechtigheid plaats op den vierden dag gerekend van het oogenblik dat men de kraal in orde ging maken. In het derde jaar, wanneer de heele kraal wordt vernieuwd valt het feest op den zevenden dag nadat men de werkzaamheden daaraan is begonnen. In het eerste geval slacht men alleen kippen, in het tweede één of meer varkens en hoenders, in het derde een buffel en eenige varkens. In verband hiermede duurt de verbodstijd na het *mohompo'* en bij het *motoelanga* (zie beneden) ook 4 of 7 dagen.

Als alle buffels in de kraal bijeen zijn, beginnen de plechtigheden. Voor de deur der kraal heeft men, evenals voor die welke voor de dooden bestemd is, nagemaakte buffels van lemonvruchten neergezet, opdat de buffels door deze gelokt, regelrecht op de deur van de kraal toe zullen loopen bij het binnen- en bij het uitlaten (*bona maroemba-roemba rai' mesoer', bona menonto rai' i boso'*), en ze aan deze buffels hun teelkracht zullen ontleenen (*bona iti nadoeroe baeŋa*). Ook op de paden waarlangs de buffels komen en gaan heeft men

¹⁾ Twee menschen mogen niet met het aangezicht naar elkaar toe slapen, daar anders de een des anders *pasoe* zou kunnen ontvreemden.

buffels voor de dooden neergezet (*baoeļa tomate*). Gewoonlijk plaatst men ze in groepen, de grootste voorop.

In de deur van de kraal heeft men, behalve medicijnen, ook aan weerszijden een op opengaan staande en geknoopte *biro*-stengel bevestigd, opdat de levenskracht der buffels daardoor vastgehouden zou worden en de baarmoeder der dieren zich spoedig zal openen om jongen voort te brengen, gelijk zoo aanstonds de *biro*-stengel zich zal openen.

Rechts van de kraaldeur staat een offertafeltje, waarop rijst en 2 eieren zijn gezet, verder sirih-pinang, palmwijn in een napje van blad, een oud zwaard, medicijn, een afgesneden buffeloor en dergelijke. Verder hangt er bij: een zak of mand met bolronde en langwerpige steenen (sexueele symbolen); een kralensnoer; een oud vrouwenbaadje met sexueele voorstellingen er op; oud zwart katoen; *dende-dende*, een veelbladerige klimplant, opdat de jongen der buffels veel zullen zijn als de bladeren van de *dende-dende*-plant (*bona podende-dende ana'na baeļa*); een kralen vrouwenbaadje (*to ralapa'*); *kaoe bana*, een oud soort katoen, gewoonlijk gebruikt om er de lijken van edelen in te wikkelen; onder aan het offertafeltje staat verder nog vastgebonden een witte kip ten behoeve van de geesten, en tevens tot loon voor den offeraar, daar deze ook tot de sfeer der goden behoort. Over het offerrek vóór het offertafeltje hangt nog *habala'* (= 4 meter) wit of geel katoen.

Het feest begint met het aanroepen van de geesten, met *monoentoe* dus. Hiertoe heeft de opperpriester Kaloko zich neergezet onder een daarvoor speciaal gemaakt afdakje, het hoofd overdekt met een veelkleurigen doek, zoodat men zijn aangezicht niet kan zien. Vóór hem staat een koperen of houten bak (*doela*) met de gestolen medicijnen, waarbij men dan nog weer ronde ballen goud, ronde en penis-vormige steenen, kleine vischjes en geitendrek heeft gedaan, opdat de buffels als geitendrek en scholen kleine vischjes zoo-

veel geboren zullen worden. De priester roept nu de geesten aan van Bada', Pekoerehoea, Behoa en Koelawi en vraagt hun om hulp bij den landbouw.

Vervolgens staat de zonnepriester, *topeka'alo*, op, Amana Kokoa van Bakekae. In de meeste dorpen wordt hij vervangen door een ouden man. Hij legt zijn hoofddoek af op het offertafeltje, neemt het offerriet, een *bolo watoe* of *tile*-stengel met roode, witte en gele foeja-offers behangen, in de hand, plaatst zich met het aangezicht naar het Oosten en bidt, terwijl hij het offerriet langzaam heen en weer beweegt, aldus: *O, bona noehadia erea, topokoemoe' toetoe' woa'koe'! Ba motoe-bala'ko iti rea, motoempapako sieroe mai, mampehadingi laloetangkoe'. Hondo'o-ndo'o wo'o ewei' mai, toporande palanta'koe' (of: Maroengkito)! Ba motoempapako iti wei', motoembala'ko sieroe mai, mampehadingi laloetangkoe'. Maia mempaolo i pa'amoe; mengoa'a i pangko'aremoe; maia ma'ande' ta'imoe hai mainoe hindi'moe; maia motinande oewai matamoe, bona potoembe-toembe, bona pelolo-lolo, bona pelei tanadoe, melei mao i handipoena. Hai de kata woi, rongkani pitoe lapina, hai mai wo'o noelilo'i, bona mampaka' mendele-nde. Hondo'o-ndo'o wo'o, Bela moeere! Ba mewoa'ko moeere', mewoa'ko sieroe mai mosaoeroe. Hai Bela mosaoeroe! mewoa'ko sieroe mai moeere', mampehadingi laloetangkoe'. Hondo'o-ndo'o wo'o to kai Mata Alo hai kai Mata mPoeha hai kai pipina alo mpombetimbali! Hondo'o-ndo wo'o tirea to i toetoe' Potoëa, hai i toetoe' Torapoepoe, hai i toetoe Remi! Hamboea' watoena de'e, maimoke mohidoepa' inde'e, mamposoesa'i pinatoewo'ta', bona nipopewali' ntohe maro'a poana'nda, hai bona nipopewali'mo'i do'o poholia'ki', podanapo paka' do'o woea' sala'na do niwe'ika', domo'i woea ntoroendoe'na. Sanggena lambarana nikakampai wo'o. Bona noehadia', Datoena i boso', de'e maimoka mogaa'!* „Opdat gij mij hooren zult, gij die mijn schedel omhult (Vader Hemel)! Als gij op uw rug ligt, draai u dan om, om te luisteren naar mijn woorden.

Zoo ook gij, die mijn voetzolen op uwe handen draagt (Moeder Aarde)! Als gij op uw buik ligt, draai u dan om, om te luisteren naar mijn woorden. Ik kom en ik zie op naar uw gelaat. Ik kom uw faeces eten en uw urine (de regen) drinken; ik kom uwe tranen opvangen, opdat het gewas uitspruite en de (het gewas bedreigende) rups verdwijne en ga naar het land van anderen. Zoo ook gij (de naam kent men blijkbaar niet meer) laat er 2×7 tijden overheengaan, voordat gij ons weer met ziekte bezoekt, opdat de buffels gelegenheid hebben zich te vermenigvuldigen. Zoo ook gij stroomopwaartsche geesten der rivieren! Wanneer gij uw gelaat stroomopwaarts hebt gewend, wendt uwe hoofden hierheen om te luisteren naar mijne woorden. Zoo ook gij die in het Oosten en gij die aan den ondergang der zon woont, en gij die aan de beide zijden des hemels (Noord en Zuid) verblijf houdt. Zoo ook gij geesten van de bergen Potoëa, Tarapoepoe en Remi, één ding slechts hebben wij u te zeggen: Komt hier ons ontmoeten om feest te vieren voor de buffels, opdat zij voorspoedig mogen werpen; opdat gij onze velden doet gelukken en zij ons niet alleen looze vrucht geven, maar ook een goed gevulde aar. Verzorg (bewaak) alle buffelverblijfplaatsen. Opdat gij mij hooret, o Vorst der kraal, wij zullen scheiden (afscheid nemen)!"

Ook bidt men wel: *O, Amangki, to indorea! Noepewali' poholia'ki hai baolangki noepopomoele', bona mewali' handa'he'*. „O onze Vader daarboven! Doe onze akkers gelukken en onze buffels zich vermenigvuldigen, opdat zij veel worden". Ook roept men wel aan Ala Tala, den wereldschepper, en Boeriro', de zon. Dat hun namen in bovengenoemd gebed niet geregeld voorkomen zal wel daardoor komen, dat het later ingevoerde namen zijn.

Onder het aanroepen van hemel- en aardgeest begint de bidder hevig te sidderen. Misschien door ontroering of vrees voor de aanraking met de goden. Meermalen hebben we opgemerkt, dat ouden van dagen bij het toe-

dienen van den Christelijken doop eveneens begonnen te sidderen, wanneer de naam van God over hen werd uitgesproken.

Vervolgens strooit men witte foeja-offers (*motibe toboela*) in de vlakke voor de doodenzielen, en hangt een wit foeja-offer aan het offertafeltje. Ook plaatst men een foeja-offer in de kraaldeur.

Hierna heeft het *mohimboeroe manoe'* (Lamboe: *motawoei manoe'*), bezichtigen van het ingewand der kuikens, plaats. Letterlijk beteekent het „beblazen van een hoen”. Men spreekt ook wel van *motonaa'* „waarzeggen, voorspellen”. Een van de meest vooraanstaande edelen uit het dorp neemt een kuiken in beide handen, gaat er mede vóór de deur der kraal staan, blaast het eerst in den bek, daarna onder den staart, en zegt: *Kochimboeroeko'*, *bona nahadia anditoe*. „Ik beblaas je, opdat de geesten mij zullen hooren”. Vervolgens: *Ane noewe'ika pa'ande'*, *mai mearoha hoele'na ba malan'i wahé'na*. „Als gij ons voedsel zult schenken, laat dan zijn hart overeind staan of zijn aderen bloedloos zijn”. Zijn de ingewanden gevuld (*piri'*), dan zal ook later de rijstschuur gevuld zijn. Buigen de darmen om naar rechts (*molili ngkoana*), dan is dit een goed teeken; in 't tegenovergestelde geval (*molili ngkairi*), dan slecht. Het „linker-flinker, rechter-slechter” gaat dus hier niet op. Vervolgens snijdt hij het kuiken met een bamboe mesje (hetgeen herinnert aan den tijd dat men het ijzer nog niet kende!) den hals af, roostert het boven 't vuur, splijt het de borst met de nagels der duimen en bekijkt de ingewanden zorgvuldig. Zijn de gewenschte teekenen niet voorhanden, dan wordt een tweede kuiken eveneens met een bamboe mesje geslacht, zoo noodig ook een derde, maar dan met een hakmes. Gewoonlijk laat men het hierbij. Op z'n hoogst snijdt men een vierde kuiken den kam af. Het bloed van de kuikens wordt samen met een veer uit den rechtervleugel op het offertafeltje gelegd; evenzoo hangt men den kop aan het offerriet; de ingewanden gooit men in de deuropening der kraal.

Dat er eigenlijk een menschenoffer moest worden gebracht, blijkt uit de verklaring, die men mij van het „beblazen” gaf: „de adem van den mensch wordt in het kuiken geblazen en door het dier nu de hals af te snijden, is 't alsof men een mensch den hals had afgesneden”. Het menschenoffer moet vroeger veelvuldiger zijn geweest.

Hierna heeft het *molili boso'*, het rond de kraal trekken van een magischen kring plaats, opdat geen ziekte de buffels genake en hun levenskracht hen niet zal verlaten. De magische kring is ontleend aan den horizon, die zich als een kring aan het oog vertoont; arm- en voetringen bedoelen volgens de To Bada' eveneens het kwade te weren en het goede te behouden.

Het *moleli boso'* of *mohiwe* „besprenkelen” moet gebeuren door jongelui met passende namen, evenals het hierna volgende *mohoeparangi* „bespuwen” met medicijn, zooals: Toina „oude vrouw”, lett: „die moeder is”, opdat de buffels veel koekalveren zullen werpen en oud zullen worden (*bona katoina-ina'ana baele katoewo'na*); Tokaki' „die de kluts kwijt is”, opdat men vanwege de menigte bij 't tellen der buffels de kluts kwijt zal raken; Tohigi' „dringster”, opdat de buffels vanwege hun menigte elkaar zullen verdringen; Tohaa' „kleine vuurmier”, opdat de buffels groot in getal als vuurmieren zullen zijn; Tida' „rustig op één plaats blijven”, opdat ze niet te ver van de weideplaats zullen afdwalen; Boera, verg. *maboera* „overstorten”, opdat de dieren overvloedig in aantal zullen zijn; Mamboeha „vruchtbaar” opdat de buffels vruchtbaar zullen zijn (*bona pamboeha baele*), enz.

Voorop gaan de jongens, die den stoet een weg banen door de buffels; op hen volgt iemand, die de dieren steekt met een stok, en werpt met bolronde stenen of met van leem gevormde ballen, opdat de buffels zich zullen vermenigvuldigen en bij elkaar blijven, elkaar aankleven, zooals het leem aan elkaar kleeft. Daarop volgt de *topohiwe* „besprenkelaar” met een *taba'*-blad

ter besprenkeling in de hand, op den voet gevolgd door de *topotingkoe doela* „houdster van den bak (met medicijn)”, een meisje van hooge geboorte, die zich versierd heeft met een *ale awolo* „kralen kraag” (zie hetgeen boven over kralen werd gezegd) en het haar losgemaakt. Op haar volgen de draagsters van kippen en de varkens-dragers. Vier of zevenmaal (zie hetgeen boven gezegd is omtrent deze getallen) loopt men om de buffels heen van links naar rechts, vier of zevenmaal ook van rechts naar links, terwijl men de dieren besprenkelt. Bij den laatsten rondgang wordt den varkens een houw gegeven vóór de deur der kraal en worden zij daar neergeworpen, waarna men de dieren zieltoegend laat liggen; den kippen snijdt men den hals af. Een deel van het bloed wordt in den medicijnbak gedaan, een ander deel op de voorhoofden der omstanders gesmeerd (*raligi*) ter versterking van de levenskracht en als merkteeken. Vier- of zevenmaal wordt de bak bijgevuld uit vier of zeven geledingen lange bamboes. Hetgeen in den bak overblijft, wordt midden in de kraal uitgestort, opdat de buffels niet ver zullen afdwalen en vermoedelijk ook ter versterking van de midden in de kraal bij het eerste oprichten van de omheining verborgen *pasoe* (zie boven) of *pelamoe* „kern”, die de levenskracht bijeenhoudt. Het *taba'*-blad wordt na het besprenkelen in de deur der kraal gehangen.

Voorts heeft het *mohoeparangi* plaats, bespuwen met medicijn. Dit geschiedt weer door jonge meisje, wie men de medicijn in den mond duwt, waarna ze die, na ze gekauwd te hebben over de dieren heen spuwen. De medicijn bestaat uit geitendrek, opdat de buffels veel als geitendrek zullen zijn. De geitendrek moet verpakt zijn in *de'oea*-blad, waarvan de nerven tegen elkaar aan komen (*to hidoepa' oea'na*). Men zal wel de bladeren van de *de'oea'* „wilde sirih” nemen om de overeenkomst van den naam met *de'oea'a*, een huiduitslag, die zich kenmerkt door een menigte puistjes, opdat de buffels veel zullen worden.

Nu heeft het *motanda'i baeļa* „merken der buffels” plaats, dat men doet door de in het afgelopen jaar geworpen kalveren een insnijding in het oor te geven (*rahada*), een stuk af te snijden (*ratai' poedoe'*), een ronde uitsnijding aan de punt te maken (*rapenganga booe'*), een gat er in te snijden (*rahobo'*), het gat tot de punt door te snijden (*rahia'*). Zijn er veel eigenaars van buffels, dan kan men de verschillende teekens combineeren. Ook snijdt men van wijfjesbuffels den staart af (*mobohoki ikoena*) om de voortplanting te bevorderen. De afgesneden stukken van staart en oor hangt men vol trots als versiersel om den hals, opdat anderen kunnen zien hoe rijk men is; of misschien wel, hoe geliefd hij is door de goden. Wilde buffels die men in de kraal heeft gekregen, worden meteen geringd, nadat men ze eerst geblinddoekt heeft, om ze vervolgens te temmen.

Daarna werpen de eigenaars der buffels een ei (symbool van vruchtbaarheid) zoo hoog mogelijk (waardoor meer succes) over de kraal heen naar de achterzijde, evenzoo van den achterkant naar voren; het ei moet aan den anderen kant terecht komen (vgl. het koekwerpen bij sommige volken na afloop van het bruiloftsmaal: de bruid moet de koek werpen over het huis van den bruidegom; hoe hooger de koek — symbool van voorspoed en overvloed, vanwege de eieren die er in verwerkt zijn — de lucht ingaat, hoe gelukkiger het huwelijk zal zijn).

Ook heeft nog het *motoempa' watoe* „(bolronde) steenen werpen” plaats.

Als dit afgelopen is, worden de buffels losgelaten (*rakabaha*). Bij het verlaten der kraal worden ze van weerszijden bestookt door lieden, die de dieren steken met *tile-* of *woewoele-*stengels, die scherp gemaakt zijn of waarop men bladnerven van areng-bladeren heeft gestoken; ook steekt men ze met op opengaan staande *biro-*stengels. We hebben hier weer met vruchtbaarheidssymbolen te doen.

De gemeenschappelijke maaltijd volgt hierop, bij welke gelegenheid men voedsel voor de geesten op het offertafeltje zet en in de kraal voor de dooden.

Af en toe heeft het *moroemboea'* plaats. De palmwijnshenkers slaan dan met hun hand tegen den onderkant van de palmwijnkokers, waarna een priester opspringt en den priesterdans uitvoert, waarbij hij een handvol rijst, die hij van eens andermans etensblad heeft genomen, glunderend aan zijn medepriesters toont.

Des avonds worden de buffels weer in de kraal gedreven (*rapaiboso'*); alleen de kalveren laat men er buiten; men zondert ze af (*railiki*), om den volgenden morgen veel melk van de moederbuffels te krijgen. Zoo doet men 4 of 7 dagen achtereen. Men noemt dit *moimba'* „tellen” of *moaloi* „de gestelde dagen voleindigen”. Des morgens worden de dieren vrij gelaten.

De bewakers van de kraal moeten weer menschen van „goeden naam” zijn. Het zijn twee jongens en twee meisjes, of twee jongens met en twee jongens zonder meisjes hoofdband. De bedoeling zal wel zijn dat ze twee echtparen moeten voorstellen, die oorspronkelijk sexueel verkeer met elkaar moesten hebben om de vruchtbaarheid der buffels hierdoor te beïnvloeden; daarom moeten deze paren ook van één blad eten, en zegt men dat ze een „paar” vormen (*mombekoihe tomoane hai tawine*).

Bij de inwijding van een huis heeft hetzelfde plaats, waarbij men spreekt van *moboko* „een paar vormen”. De jongelui zitten daarbij des nachts ieder in een hoek van het huis, dat uit één vertrek bestaat, en rollen elkaar een foeja-pletter (sexueel symbool) toe om den tijd te korten. Ook dat er in elk dorp prostitué's zijn wordt noodzakelijk geacht met het oog op den landbouw.

Gedurende hun werk mogen de bewakers van de kraal zich niet ver er vandaan begeven (*mekahoangi*); ze mogen geen gember, paddestoelen, *bare'a*-varen, bamboeuitspruitsels, baars (*koha'*), slakken (*hiv'a*),

garnalen en versch geslacht vleesch eten. Ze mogen geen schelpdieren eten, omdat daardoor de jongen die geboren zullen worden, niet te voorschijn willen komen, maar als in een schelp besloten zullen zijn. Het drachtige vee en de fokbuffels zullen er van sterven. Verder mogen de wakers alles wat ze aan kippen, varkens en vruchten te pakken kunnen krijgen, zich toeëigenen.

Vreemdelingen die bij de kraal komen, worden beboet met een buffel; eigen dorpsgenooten met rijst, kippen en varkens.

De vierde of de zevende dag is de *alo posasa'a*, de dag waarop men weer alles (*sasa, haha*) eten mag. Men viert dan een klein slotfeest, waarop de gedurende 4 of 7 dagen verzamelde melk en de tot bederf overgegane kop van het bij het *moleli boso'* gedooide varken wordt opgegeten. Op dien dag worden de in buffels gevonden maagstenen, haarballen (*hamboeroena baeŋa*) met bloed bestreken en weer opgeborgen tot een volgend jaar. De door de wachters geleende hoofdbanden worden weer aan de meisjes teruggegeven, wier plaatsvervangers ze geweest zijn, waarbij een geschenk wordt gevoegd van een paar bamboegeleding melk. Hiermede is het geïmproviseerde huwelijk ontbonden.

Des avonds doet de priester weer zijn werk (*monoento*). Hij geeft kennis aan de geesten in den tempel, dat men weer zal beginnen met het bewerken der rijstvelden, met deze woorden: *Ti'ara wopi mahae ina mao womoke ma'aroe-aroe' moholia'. Melawi', hane'i komi kipasianga'a, podami moto hele-hele, ane maipoka'; bona nihanga'ahe wo'o rangami, inia' rachele, ane mangintaha ana mboeliki' (anakengki')*. „Het duurt niet lang meer of we gaan weer genoeglijk aan het werk. Wij geven u daarvan kennis, opdat gij u niet verwondert, als wij komen; opdat gij ook aan uwe kameraden kunt zeggen, dat ze zich niet moeten verwonderen, als ze onze slaven zien”.

In Boelili heeft men stenen in de kraal uit 't grijze verleden, 6 groote en 6 kleine, die men met rijst, eieren

en wit katoen vereert, opdat die steenen de dorpsbewoners niet zullen overwinnen (*podana nanangi pea watoe*).

Op het feest dat men voor de steenen geeft, dragen sommigen baadjes van buffelhuid. Het is een goed teeken, als er bij gelegenheid van het *mowahe' bosu'* regen valt.

Wat beoogt men nu met dit feest? Voor den lezer van het bovenstaande zal dit vermoedelijk geen vraag meer zijn. De bedoeling is het toevoeren en versterken van levenskracht der buffels, opdat ze aan slechte invloeden, die losgewoeld zijn uit den grond bij het vertrappen van den sawahgrond, weerstand zullen kunnen bieden, niet ziek zullen worden en veel jongen zullen werpen. En waar de buffels onmisbaar zijn bij het toebe-reiden van de natte rijstvelden, daar is het zorgen voor deze dieren een vragen om voedsel, hetgeen trouwens ook duidelijk blijkt uit de gebeden. Magische handelingen nemen hierbij een voorname plaats in; men lette alleen maar eens op de vruchtbaarheidssymbolen! En dat dit feest het feest der feesten is verwondert ons niet. Wat een kostbaar bezit is voor deze menschen het vee! Zonder buffels zou sawah-arbeid voor hen onmogelijk zijn. En dan, een edelman zonder buffels is niet te denken; het bezit van buffels is wel niet het kenmerk van adeldom, maar het is toch zóó, dat hij die de meeste buffels heeft, ook het meest te vertellen heeft. Zoo kan het gebeuren, dat een volbloed edelman iemand van minder hooge afkomst naar de oogen moet zien, omdat de laatste nu eenmaal meer buffels heeft, en de eerste voor zijn sawah de hulp des laatsten noodig heeft. Men ontleent zijn invloed aan zijn buffels. Met buffels koopt men zout, kleeren, paarden en in tijden van misgewas, voedsel. Zij vormen het betaalmiddel bij eenigszins kostbare zaken. Men koopt er zich als het ware een plaats voor in den Bada'schen hemel. Bij het overlijden van edelen werden vroeger 40 en meer buffels geslacht, ongeteld de tijdens de ziekte gedooide dieren. Men noemt

ze *paola'* „volgers, volggescchenken”, omdat men onderstelt, dat de zielen der gedooide buffels den edelman naar het doodenrijk volgen, waardoor hij als een rijk en machtig persoon wordt begroet. Het tijdelijk en eeuwig welzijn hangt van de buffels af. Door zijn buffels verbindt men allen aan zich, maakt men een ander van zich afhankelijk; men koopt er zijn werkkrachten mee door bij den dood van onbemiddelden een buffel te slachten, waardoor men de kinderen van den overledene als slaaf tot zich trekt of ten minste binnen zijn invloedssfeer brengt. Het feest is voortgekomen uit de animistische wereldbeschouwing der To Bada'; door de daarbij aangewende middelen en medicijnen blijven de buffels gezond en worden zij beschermd. Dat men het niet alleen van deze middelen verwacht, is uit de gebeden gebleken.

Intusschen is de tijd voor het *mehoenoë* „branden” der tuinen gekomen. Vooraf is het weer noodig te *me-oeloe'*. De aardgeest, *anditoë tampo'*, vaart in den priester en er ontspint zich het volgende gesprek tusschen den geest en de luisteraarster (*tomampehadingi*): Geest: *Apa to niwowolenaka'ana mai?* „Wat is de reden dat ge mij hebt laten komen?” — Mensch: *Ti'ara nto apa, Datoëna; de'e-de'e bondeki ina kihoenoëmi boi mogesoe'ko maro'a, podamoe na'andë' api.* „Er is niets, Vorsteljkheid; we willen onzen tuin afbranden en schuif nu van harte een eindje op (d. w. z. wees niet kwaad), opdat het vuur u niet vertere”. — Geest: *Naro'a, bona koe'oërei komi mehoenoë.* „Dat is goed, opdat ik u helpe bij het branden”.

Men maakt nu een pop van areng-vezels en hangt die op de offerplaats van den voorganger bij den landbouw (*topeoni*). Boven op den berg (*woa'* „hoofd” of *toa'* „oorsprong” *bonde* „van den tuin” geheeten), waar de akkers samenkomen, hangt men een lorretje van een rok (*poninikia wini*) op als kleeding voor 'Totelo' (zie over Totelo': Mythen en Sagen bl. 171 onder Tolise).

Vervolgens gaat men materiaal halen om den brand in 't omgehakte hout te steken. Het is 't beste een bamboetje (*boelo*) te nemen, waarin men de nerven van areng-bladeren heeft gestoken, waardoor men een miniatuur-bezem krijgt; de tuin zal dan na 't afbranden als geveegd zijn. Ook een rijststroobezem is goed als fakkel.

Den volgenden dag gaat men *mehoenoë* „branden”. Eigenlijk mag men dit woord niet uitspreken om de geesten niet wegwijs te maken; men moet zeggen: *mototo' peda'* „kalkbranden”, dan zal het voornemen der menschen verborgen blijven.

Vóór men het huis verlaat, moet men erf en huis goed vegen; de tuin zal dan straks ook als geveegd zijn. Komt men onderweg een leguaan (*kalia*) tegen, dan niet branden, want dan zal niet al het hout door het vuur verteerd worden, en de akker zal er gestreept uitzien, als de huid van een leguaan.

Op den akker aangekomen, plant de voorganger, *topeoni*, eerst een offerstengel met zwarte foeja-offers, opdat de tuin goed zwart zal branden (alle hout verteerd zal worden). Een pop van areng-vezel met medicijnen, zooals *bingkalo*, *sa'atoe*, *hara'a*, *to mata*, *poëmbangia*, wordt verbrand. Men geeft siri-pinang aan de zielen der afgestorvenen, en zegt: *Mehoenoë komi ntani'*; *inia' komi mai mogalo-galo' hai kai'*! „Brandt gij afzonderlijk; vermengt u niet met ons!” Ook doet men aarde in een *lemba ngkoeni*-blad, legt dit aan den rand van den akker en bij de tuinhut, opdat de brand niet zal overslaan.

Voordat nu de voorganger, *topeoni*, den brand er in steekt, maakt hij zijn hoofddoek los en bidt: *O, ali-poeoe! maimoke mampomberampai; oreá tataoena to kiwoli i toetoe boeloc'*. „O wervelwind! laten we gezamenlijk arbeiden; daarop den bergtop plaatsten we een pop van areng-vezel”.

Krijgt men regen, dan moet men onmiddellijk met branden ophouden; de voorganger moet zich dan weer

in acht nemen voor water. Wanneer men een akker voor de tweede maal afbrandt, als het hout weer droog is, dan spreekt men van *mampelala'i*.

Is men met branden klaar, dan gaat men gezamenlijk in het dorp eten. Als toespijs gebruikt men dan alleen eieren, opdat de grond van den akker zoo kaal (vrij van hout en onkruid) zal zijn als een ei. Als het vuur heeft uitgewoed, zal er weinig meer op te ruimen zijn. Men plant ook Eleusine indica, dat geestemais heet te zijn, opdat het schoonmaken van den akker spoedig klaar zal zijn. Men mag nu gedurende twee dagen den akker niet betreden.

Eerst wanneer de edelen van Bada ngKaia hebben gebrand, komt er regen, zegt men, want zij zijn het die met Ala tala onderhandelen (*lawi' hera potimbaiina Ala tala*).

Als in Lamboe', vlak na het afbranden van den akker vele *tidadioe'*-vogels (kwikstaarten) neerstrijken, zal de rijst veel vrucht dragen, want de kwikstaart brengt de rijst van den hemel.

Na het branden heeft het *moholoei sengko'* „schoonmaken van de wiedzers" of *moholoei bonde* „schoonmaken van den tuin" plaats. *Moholoei* heeft tot stam *holoe, soloe* „verwijderen, wegdoen, afdoen". De bedoeling is om verzoening te doen over, weg te doen de zonden, bloedschande in de eerste plaats. Men spreekt ook wel van *mohaingi* „wegvegen". Men wil alle ziekte, dood en misgewas verwekkende krachten onschadelijk maken en pech (*toboai*) op jacht en visscherij voorkomen. Zou men niet *moholoei*, dan zouden alle gewassen door de geesten der overledenen als afgemaaid worden.

Dit *moholoei sengko'* heeft aan sterkstroomend water plaats. Aan den oever hebben zich priesters en priestersessen neergezet met het aangezicht naar het Westen en het hoofd gedekt met een regenmatje.

Evenals bij het *moholoei* bij ontdekte bloedschande staat ook nu een gespleten bamboe opgericht als poort, waar straks de met zonden beladenen onderdoor zullen gaan, opdat de zonden tusschen den bamboe zullen beklemd raken en achterblijven. Men treedt door deze poort een nieuw en aanvankelijk zondeloos tijdperk in.

Aan den voet van den bamboe heeft de *topoholoei*, de voorganger bij deze plechtigheid, medicijnen neergelegd, zooals *pakando*, *lalaba*, *kahimpo*'. Deze medicijnen, *popoholoei bonde* genoemd, worden straks op den akker geplant. Ieder, die op die plek komt, legt 1 aar, 1 bos plantrijst en 1 of 2 maiskolven neer bij den bamboe, of één handvol plantrijst (*pare hangkamale*). Ook legt men zijn wiedijzer daar neer, en een foeja-offer. Vervolgens neemt de voorganger een kip, laat haar den hals afsnijden en het bloed op de bijeengebrachte rijst, mais en wiedijzers druipen.

Ook een hond wordt gedood, na eerst rondom den akker te zijn getrokken „om alles wat slecht is te verjagen”. Zijn kop moet zevenmaal van den een naar den ander worden gegooid, na met één slag van de romp te zijn gescheiden (*raloemba*). Daarna wordt hij op den gespleten bamboe gestoken met naar den hemel opengepalkten bek (*rapopenganga i langi*') om als 't ware genade te vragen. Zijn bloed wordt ook over de rijst en de gereedschappen uitgestort. Na afloop hiervan neemt ieder zijn rijst, mais en wiedijzer weg, terwijl de priester aan weerszijden van den bamboe weer een bundel medicijnen zet, en een offerstengel plant naar het Oosten gebogen.

Daarna doodt men een varken bovenstreams, zoodat het bloed zich met het water vermengt, en langs de benedenstreams staande menschen vloeit, die het over zich heen werpen. Het varken laat men met den stroom afdrijven. Terwijl de priesters zich nu buigen, loopt de *topoholoei* zevenmaal van rechts naar links om de menschen heen en besprenkelt (*mohiwe*) hen met een in het rivierwater gedoopt *taba'*-blad. Wie 't eerst bespren-

keld wordt, werpt een foeja-offer in het water. Daarna snijdt de *topoholoei* het *taba'*-blad fijn en strooit de stukjes in de rivier. De menschen vechten er om er iets van te pakken te krijgen en strijken daarmee over hun lichaam.

Nu gaan allen aan wal, en nemen in elke hand een riviersteen mee, die ze tegen elkaar slaan terwijl ze onder den bamboe doorloopen, waarna men ze over den schouder wegwerpt, met de bedoeling daarmee de zonden achter te laten. Aan de andere zijde van de bamboe-poort staat de priester die hun bloed op 't voorhoofd smeert (*raligi*), opdat ze een lang leven zullen hebben.

Vervolgens neemt de voorganger (*topoholoei*) den offerstengel in de handen, zwaait hem zevenmaal heen en weer en bidt: *O Boeriro' to i lang'!* *Bo woa hai to koepoboentoi mombetimbali hai io, lawi' oesoengkoekoe woa kai toieroengkoekoe mampombetimbaliako'.* *Hondo'-ondo'o wo'o Ala Tala, bo noehadia', to kodo' mobaho'i, molapasi de'e dake i wanoeangkoekoe'.* *Hai de'emi mai koeandoeka i oewai maraha sanggena to kadake-dake.* *Nipehadingi to koehanga', niwe'imoka mai boelawangki'.* *Ane arai sala'ki do'o, kamainami koeandoeka i wai de'e, bo nipopa'ara'aka poholia'ki'.* *Ane ara sala' i tongkiki', inia' naleleika!* „O Boeriro die in den hemei zijt! Ik zal er wel niet ziek van worden mij met u te onderhouden, want het is 't baantje, dat ik van mijn voorouders heb geerfd. Zoo ook gij, Ala Tala, opdat gij mij hooren zult, ik ben het die de zonden van mijn dorp kom afwasschen, wegdoen. En nu kom ik hier om in sterk stroomend water te doen afdrijven de slechtheden. Luister naar hetgeen ik zeg, geef ons goud (= rijst). Als er zonden waren, ik kom nu om ze af te laten drijven, opdat ge onzen arbeid op de rijstvelden zult doen gelukken. Als er zonden zijn in onze naaste omgeving (in andere dorpen), laat deze ons niet besmetten (mede schuldig stellen)”.

Nu heeft nog het *membaho' wahe' manoe'* „zich wasschen met kippenbloed” plaats. De voorganger bij het

akkerwerk, *topeoni*, snijdt een kip den hals af en laat het bloed in een kom druipen. De eigenaars der akkers staan er omheen. Hij, naar wiens kant het bloedschuim vloeit, zal een rijken oogst hebben.

Na het *moholoei* doet de priester weer zijn werk, *monoentoe*, om aan de geesten kennis te geven, dat men gaat *mokae* „omwerken van den grond”.

Voordat men hiertoe overgaat, moet men eerst weer naar de vogelgeluiden luisteren, *meoni*. Zijn de voortekenen goed, dan gaat men naar den akker.

Bij den gang daarheen heeft men zich weer voor allerlei in acht te nemen, evenals bij het *mobata' bonde*. Ook nu mag niemand na het vertrek van de arbeiders het huis verlaten of er binnentreden.

Op den akker aangekomen neemt men 2 stukken *tohoemangkoe*-hout van een span lengte en maakt er poppen van als waren het *topokoebangi* „voorgangsters bij den oogst”, opdat de aardgeesten zien zullen „dat men zich aan hen onderwerpt”, zooals de verklaring luidt; dit lijkt mij zeer gezocht. Meer voor de hand ligt, dat men de doodenzielen op een dwaalspoor wil brengen. Men doet of men gaat oogsten, maar men is pas aan het omwerken van den grond. Ook is mogelijk, dat men hierdoor een overvloedigen oogst wil provoceeren, zooals men op het feest van het met bloed besprengen van de buffelkraal, een spel speelt, waarbij de landbouwwerkzaamheden achtereenvolgens worden genoemd, om zich hierdoor een voorspoedigen gang van het akkerwerk te verzekeren.

Men hangt ook weer foeja-offers op (*motoë*), opdat Totelo' niet zou kunnen helpen, en de menschen blind zouden worden en zeere voeten krijgen. Men bidt: *O Totelo'! de'emi waroe'mi; inia' nilasoe' matangki', hai inia' nirama-rama teengki moholia'*. „O, Totelo'! hier is uw kleeding; steek niet in onze oogen, en raak onze handen die op den akker arbeiden niet aan”.

Men plaatst ook *hinangko*'-hout, opdat de arbeid *manangko*' „licht” zal zijn. Men gaat dus op den klan'k

van het woord af. Ook neemt men *hinangko'* en *toeloe tile*, bindt dit aan een stok vast en slingert het over het veld. Men loopt het dan hard achterna, raapt het weer op en gooit het weer weg, zeggende: *Haroo! Mongko laloetangkoe, bona hintaoe' oepoe*. „Haroo! mijn woorden zullen spaarzaam zijn (ik zal onder het werken weinig praten), opdat het werk spoedig klaar zij”. Of men loopt er hard mee weg en zegt: „Zoo vlug zal onze arbeid gaan”.

Men plant ook *pokae*-hout (men gaat hierbij op den klank af) met foeja-offers en men vraagt om hulp aan alle geesten, opdat van de levenskracht, groeikracht van buurmans gewas zal overgaan op eigen akker, eigen aanplant. Het is alsof men een anders rijst naar zich toehaalt (*hibali takaemi parena hadoea*). Men noemt dit *mchoe'a pokae*. Vervolgens neemt men een *sengko'*, wiedmes, hakt er viermaal mee en smijt het dan weg. Een ander neemt het op en gaat er mee aan den arbeid.

Het eerste werk moet gedaan worden door een jongen en een meisje, die ook *topeoni* worden genoemd. Het meisje schoffelt (*mobangkali*), de jongen ruimt het verbrande hout op (*mampekaoengi*). Om 9 uur keert men reeds naar huis terug, na de door den jongen verzamelde 7 hoopen hout (*dompoe*) in brand gestoken te hebben.

Het wiedmes dat het eerst werd gebruikt bij het *mokae* moet ook weer 't eerst worden gebruikt bij het wieden, *mamebombo*.

Is de nieuwe maan zichtbaar, dan moet men oogenblikkelijk stoppen met den arbeid; er mag dan zelfs geen rookend vuur zijn.

Thuis gekomen vraagt de *tomampehadingi* (de tolk van den priester): „Hoeveel houtstapels hebt ge gemaakt?” Het antwoord luidt: „Zeven”. De *tomampehadingi* antwoordt: „Als ge den tweeden dag gaat (*mo-paronggaloi*), dan moet ge vier stapels hout maken”. Dit vraaggesprek mag niet vergeten worden, anders

zullen de arbeiders door de dooden worden aangesproken, en daardoor ziek worden (*ina nakambaroahē tanoēana'na tomate*). Eerst daarna mogen ze eten. Vinden ze den *tomampehadingi* niet thuis, dan moeten ze met eten wachten tot pasgenoemd gesprek heeft plaats gehad.

Den volgenden dag gaan de twee kinderen weer naar den akker. Den derden dag gaan alle huisgenooten, behalve degene die thuis moet blijven om te koken. Den vierden dag rust men. Den vijfden en zesden dag gaan alle familieleden van den voorganger bij den landbouw, *topeoni*. Den zevenden rust men (*memata woela*). Den achtsten komen alle dorpingen helpen. Men spreekt dan van *mopakana* of *moadai i topeoni*. Den negenden dag helpen alle dorpingen den *topetoentoengi*, den assistent van den voorganger. Den tienden, twaalfden en dertienden dag werkt men op eigen akker om den veertienden dag weer te rusten. Daarna werkt men geregeld door tot alle werk is afgedaan.

Terwijl de vrouwen aan het grondwerken, *mokae*, zijn, gaan de mannen de waterleiding van de sawah in orde brengen (*manggala mata oewai*). Men moet echter vooraf aan de watergeesten verlof vragen het water van de rivier te mogen aftappen. Dan gaat men de leiding schoon maken. Op het punt waar het rivierwater in de leiding komt, legt men een stevigen dam. Is de leiding klaar, dan houden allen hun graafijzers (*hoe'a*) bij het punt waar het water in de leiding komt, waarna een hond (dien men eerst rond de sawah heeft getrokken of gedragen), en een buffel of een varken worden gedood, opdat het bloed van dit dier langs de graafijzers in de leiding zal komen. Men noemt dit *mampopowahē hoe'a* „met bloed bestrijken van de graafijzers”; of: *mobeboe oewai* „water uitstorten”, wat natuurlijk slaat op het water dat zich in de leiding stort.

Na het *manggala mata oewai* gaat men over tot het *morambai*, omwoelen door buffels van den grond van de zaadbedden (*potiwoea*), na eerst weer het vogel-

geluid geraadpleegd te hebben. Dit omwoelen heeft plaats doordat men de buffels door de ondergelopen sawah drijft (*moramba*), en wel het eene sawah-vak na het andere.

Daarbij heeft men weer op allerlei teekenen te letten. Het aan den hemel verschijnen van een regenboog in den vroegen morgen, het voorbijvliegen van een bijenzwerm op den middag zijn ongunstige teekenen. Een bijenzwerm in den morgen wijst op de vele lieden, die rijst zullen komen koopen na een overvloedigen oogst. Verschijnt er een regenboog op den middag, dan mag men doorwerken. Vliegen er *bentio'*-vogels of *ba'o'*-vogels voorbij, dan zal de rijst gelukken (*napa'ara'ake'* „hij — de Onzienlijke — zal ons voedsel verschaffen”). De *ba'o'*-vogel verschijnt in Juli gewoonlijk in groote menigte. Waar Juli de oogstmaand is, voerspelt zijne verschijning tijdens de aanvangswerkzaamheden een goeden oogst. Begint het onder het omwoelen van den grond hard te regenen of te waaien, dan heeft iemand dien dag gezondigd, en wel iemand uit het huis van den eigenaar van dat veld. Men mag na afloop van het omwoelen van den grond niet naar den drogen rijstakker gaan, anders zullen de buffels de modder die aan de menschen kleeft, ruiken en het spoor volgen en zoo den tuin vernielen. Niet onwaarschijnlijk is de oorspronkelijke reden van dit verbod, dat de sawah-bouw van elders is ingevoerd.

Het eerst weer wordt het zaaibed van den voorganger, *topeoni*, geploegd. Dit moet 's morgens in de vroegte gebeuren. De voorganger geeft het sein om met den arbeid te beginnen door de buffels met zijn stok te steken en den krijgskreet aan te heffen. Zevenmaal laat men de buffels in het zaaibed rondloopen en daarna rust men weer een dag.

Onder het ploegen schreeuwt men luid om de dieren op en door elkaar te drijven en men heft telkens den krijgskreet aan. Men is gewapend met lange dunne bamboes om de dieren in het te bewerken sawah-vak te

houden. De dieren worden voortdurend gestoken en daarbij heeft men het voornamelijk op de genitalia gemunt, „opdat de arbeid licht zal gaan (*bona manangko' porambaioe*)”, zegt men. Vgl. echter hetgeen gezegd werd bij 't feest van de buffelkraal (*mowahe' bosu'*), wanneer de buffels de kraal verlaten.

Men houdt zich op de sawah bezig met kuitschoppen, worstelen, en men tracht elkaar in de modder te duwen. Men bedrijft vreugde (*ma'aroe-aroe*), opdat de rijst „met lust” uitschiete (*bona ma'aroe' wo'o pare mesoepa'*).

Men laat na den eersten dag van het omwoelen van den grond den akker liggen. Men noemt dit *mopabongko' hahi* „het gras laten rotten”, d. w. z. het gras en het rijststroo, dat door de buffels vertreden is. Op den achtsten dag heeft dan het *moroera'* of *mopakaito' hahi*, het voor de tweede maal omwoelen plaats.

Na dit *moroera'* gaat men over tot het *mampewiwi* „den rand — de dijkjes — in orde brengen”. Men spreekt ook wel van *moteda'i* „afsteken” van de dijkjes (*kawata*). Vervolgens heeft het *molimpa* „gelijk maken” van de modder plaats. Men spreekt ook wel van *mopakalempe*. Dit mogen alleen ouden van dagen doen, *to da ma'ala nanangi* „die de geesten niet kunnen overwinnen”. Hun loon bestaat uit twee pakjes gekookte rijst (*rompoto' ande'a*), en een pakje groente en vleesch (*hantoeda' halo'*), opdat ze niet ziek zullen worden. Bij dit *molimpa* strijkt men met z'n tweeën met een plank of bamboe over de modder, en daarom wordt deze arbeid om het daarbij uitgestrekt zijn der armen ook *moroeroepa'* genoemd. Men doet het ook wel met den voet. De niet vertreden graspollen, stokken, steenen, legt men in het rond op de dijkjes. Bij groote sawahvakken werpt men ze eerst in een bak (*roeika*), die voortgetrokken (*raroëi'*) wordt, daar men anders telkens van het midden van den akker naar den kant moet loopen.

Twee dagen daarna heeft het *mohasoe* „zaaien" of *mogawi* „uitstrooien" van de zaairijst plaats, de *tiwoe*. Het zaai-bed is verdeeld in vakken door middel van stokken, die zijn neergelegd, of door scheidingslijnen, die met den voet in de modder zijn getrokken, zoodat ieder weet tot waar zijn aandeel gaat. De zaairijst mag overdag naar de sawah worden gebracht, wat bij de droge velden niet mag. Dit vermoedelijk in verband met de onderstelling, dat de rijst op drogen grond 's nachts groeit (*topoloemao inambengi*), de rijst op sawahs daarentegen overdag (*topoloemao mabaa*).

Op weg naar de sawah om te zaaien legt men asch, *pakoeliti* en foeja-offers op kruiswegen. In de sawah aangekomen wordt de zaairijst met bloed bestreken. Daartoe snijdt men een haan in den kam en zegt: *Koe-wahe'ko tiwoe de'e, bona toewo'ko maro'a; kehapi rapopohala' peako', kana pea mearo. Kara'mi tanocana'moe, ane rangamoe ti'ara inde'e*. „Ik smeer je met bloed in, zaairijst, opdat ge goed zult gedijen; al schertst men over je, toch zal je opkomen. Roep je ziel, als je kameraad (nl. de ziel) hier niet is". Met schertsen bedoelt men tegenover de *tiwoe* en de rijst in 't algemeen ongepaste handelingen: er met steenen tusschen gooien, schreeuwen dichtbij de rijst en derg.

Men legt ook een sawah voor de doodenzielen (*lida' tomate*) aan, welke ook met bloed uit den hanenkam wordt behandeld. Deze kleine sawah bevindt zich in 't zaai-bed van den voorganger, *topeoni*. Men plant er 2 of 3 rijst-stengels in, en *ara*-gras, *kaloti*, *pakoeliti*, foeja-offers, en men strooit er asch in, opdat de dooden de rijst niet zullen eten. Men geeft hun dus een beetje, opdat ze niet alles zullen nemen. Zoo doet men vóór 't eten, na de jacht, bij het slachten van een hoen, uit vrees voor de jaloerschheid der geesten.

Heeft men de zaairijst uitgestrooid, dan omheint men het zaai-bed en plant vogelverschrikkers. Eenige kleine jongens houden nu dag en nacht de wacht, opdat het zaad niet door vogels worde opgegeten. Ouden van

dagen ziet men zelden op het gewas passen; heeft men niet over kleine jongens te beschikken, dan laat men liever het rijstveld aan de willekeur van allerlei dieren over, dan dat men er zelf op zou passen.

Op bevel van het Gouvernement moet men tegenwoordig driemaal uitzaaien op drie verschillende bedden, met een tusschenruimte van telkens 15 dagen. In de nabijheid van het zaaibed mag niet gewerkt worden, opdat de rijstziel niet weg zal gaan, en het zaad niet opkome.

Vervolgens gaat men over tot het *mantoeda'* „planten” in de droge velden, want terwijl de mannen aan het bewerken van de sawahs waren, zijn de vrouwen met het *mokae*, schoonmaken van de droge akkers, klaar gekomen.

Eerst plant men mais, daarna rijst. Men moet zorg dragen niet op Nieuwe Maan te planten, want zooals men plotseling iets opmerkt, dat zich beweegt, zoo zullen ook buffels, muizen, rijstvogels enz. dadelijk zien wat beweegt, namelijk de rijst. Dit is echter een verklaring van lateren tijd.

De even dagen zijn niet goed om er op te planten, de oneven daarentegen wel. Het getal 2 is de kameraad van 1, 4 van 3, 6 van 5. Plant men op den vijfden dag, dan zal 5 niet rusten voor 6 er bij is, d. w. z. bij 't oogsten zal er steeds per dag een oneven aantal bossen rijst worden geoogst, en dit oneven getal zal telkens niet rusten voor zijn evental er is. Zoo zal het aantal gesneden bossen steeds vermeederen.

Men plant eerst weer in het veld van den voorganger, *topeoni*, daarna bij zijn assistent, den *topetoentoengi*. Als men bij den *topeoni* plant, moet men weer op allerlei teekenen acht geven; als men bij zijn assistent plant, behoeft dit niet meer.

Vroeg in den morgen, als het nog donker is, haalt men de mais (*poho'*) uit de schuur en brengt ze naar den akker. Dit moet des nachts gebeuren (*rapodeda'a*

of *radedaka*). Men mag het ook wel overdag doen, mits men dan een brandende fakkel met zich draagt; men doet dus alsof het nacht is.

Is men op het veld aangekomen, dan luistert men naar den roep van den *tengke*-vogel. Fluit hij, dan zegt men: „Luistert, hij beveelt ons te planten; laten we het doen”. Men moet dan ook dadelijk gaan planten.

De voorganger, *topeoni*, plant eerst in alle velden wat mais, daarna plant men in zijn tuin, en vervolgens in dien van zijn assistent, den *topetoentoengi*. Op de scheidslijn tusschen de akkers wordt ook mais geplant. De uit te zaaien mais wordt met een medicijn, *pehü-pehi* genaamd, vermengd. Op deze medicijn wordt eerst wat roet gedaan, opdat de rijst rijke vrucht zal dragen.

Is de mais geplant, dan wacht men niet lang meer met rijstplanten (*mantoeda*). Doch eerst weer *mokati*, *mampehadingi*, *meoni*, dus op het geroep der vogels acht geven. Men gaat daartoe naar den akker, blaast op zijn fluitje, *kati*, en luistert. Antwoorden twee uilen tegelijk, dan is dit een slecht teeken; fluiten ze om de beurt, dan is het goed.

Den volgenden nacht wordt de plantrijst (*tinoeda* van *toeda* „planten”) naar den akker van den voorganger, *topeoni*, gebracht. Op weg daarheen legt men bij een kruisweg weer drie rijsthalmen, asch, *pakoeliti* en een foeja-offer neer. Dien nacht brengt men door in vroolijkheid, opdat de *tanoeana* *pare* „rijstziel” ook vroolijk zal zijn, zoo ook de *anditoe tampo* „aardgeesten”, en de rijst spoedig opkomen. Men voert dan den *raigo*-reidans uit. Dit vroolijk samenzijn in den nacht vóór het planten noemt men *molanggo*.

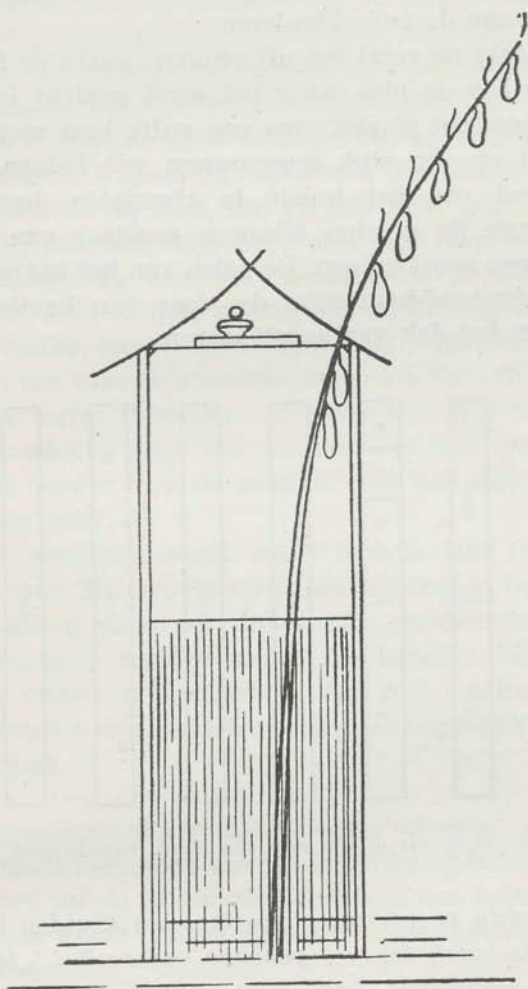
In dien nacht heeft ook het *mepo'a* „beginnen” plaats. Als Orion in het zenith staat en niet meer flikkert, wordt de eerste rijst geplant door een jongen en een meisje, *topangaro* genaamd, of ook wel *topeoni*. De jongen, *topotoedaka* „planter”, of *topoahi* „pootstokhanteerder” steekt dan, terwijl hij de oogen gesloten houdt, zeven gaten in den grond en zegt: *Haro!* *hintaoe*

hopo' „Haro,! (vandaar dat hij *topongaro* genoemd wordt) gauw zal het planten klaar zijn”. Het meisje, *topondawo'* „die (de korrels in de gaten) laat vallen”, werpt de rijst er in. De jongen en het meisje moeten de oogen gesloten houden, opdat de dieren die op de rijst azen, den aanplant niet zullen zien. Beiden moeten ook den adem inhouden. Heeft het meisje de korrels in de gaten geworpen, dan gooit ze den jongen met rijst; deze moet dan vlug wegloopen, opdat het planten een vlug verloop zal hebben, want voor elken akker is slechts één dag voor het planten aangewezen. Raakt ze den jongen met de rijst, dan is dit een goed voortteeken. Men noemt dit *mangaro* of *mohinangko'* „verlichten (van den arbeid)”. De plek waar men het eerst geplant heeft, wordt de offerplaats; deze heet *pepo'a'a* „plek van het begin”.

De beide *topongaro* zijn gekleed in *kaoe bana*, Rongkongsch weefsel. Ze mogen niet in de hut of buiten den akker gaan, voordat ongeveer de helft van het veld is beplant. Ze mogen zoolang het veld niet is beplant, niet urineeren, geen water drinken, geen ingevoerd zout, de groenten *hepa'a*, *roboe*, *bare'a*, vleesch van gestorven dieren, varkens of muizen, eten, geen prikkelende of heete kruiden gebruiken; hun hoofdhaar mag niet worden geknipt of gesneden dan na afloop van den oogst, opdat de rijst niet bladerloos moge wezen. Ze moeten beiden een goeden naam dragen. Ze mogen de boomstronken op den akker niet vastgrijpen, want dan zal het planten veel tijd nemen. Ze mogen niet voorover liggen, want dan zal de rijst later ook gaan liggen, omvallen (*oma'*). Het meisje moet een zwarten hoefdock dragen (*metali tomaiti*) en een ketting van *togoti*-kralen (*moetisala*) om den hals dragen, opdat de rijst veel zal zijn als kralen en zwaar als de *togoti*. Ze moeten rijst met ei (vruchtbaarheidssymbool) en kokos- (vruchtbaarheidssymbool) water drinken.

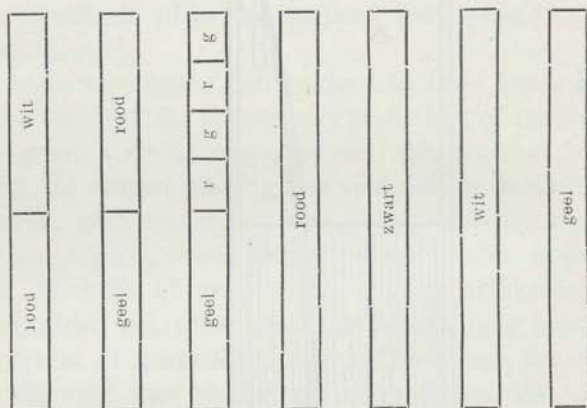
Vroeg in den morgen verschijnen allen in sierlijke kleeding op het rijstveld. De mannen in strijdbaadje

Offerhuisje bij de pepo'a'a.

en een zwaard aan de zijde. Soms hebben de vrouwen over haar rok een *kandoka*, een schort of rok van boomschorsreepen, die nog niet beklept zijn, aan, hetgeen herinnert aan de oude kleederen.

Men maakt nu eerst een offerhuisje, zooals de figuur weergeeft, op de plek waar het eerst geplant is (*pepo'a'a*); bovenin plaatst men een witte kom met rijst en een ei op een stuk opgevouwen wit katoen. Het benedendeel van het huisje is afgesloten door een gordijn voor de geesten (*liwoena anditoe*) van *bana maboeri*, een soort katoen. De palen van het hutje moeten van *haroepi*-hout zijn, de vloer van bamboe, de wanden en het dak van sagobladeren.

Lajjes foeja, als offers aan een staak opgehangen.

De *topepo'a* neemt zeven soorten van kruiden in de hand: *todo-todo'*, *leleo'*, *poharoa*, *piho-piho'* „tjgerorchidee”, *pangkoela*, *kalibamba*, *marodindi* of *lelehoe-ne'*, *kaoe raji*, *hintonggo*, *taba'*, *hoca-hoca*, *tohoemangkoe*, *loka-loka'*. Hij bedekt het hoofd en sluit de oogen om dezelfde reden als de beide kinderen dit deden bij het planten der zeven gaten. Dan neemt de voorganger, *topeoni*, een *tile-* of *ampire-stengel*, waaraan 7 verschillende foeja-offers hangen, zooals bovenstaande figuur

aangeeft. Dan bidt hij: O, *bona noehadia'*, *Ala Tala hai Boeriro'*! *De'e-de'e koetoeda'mi pare to noewe'ia mai, hai koeperapi'*: *ba ioemba woea' toroendoe'na, noetete'ana mai maro'a-ro'a*; *ba i Mori, hambika' Mata „lo, mao mai noeala'a*; *ba i Kasoro'a, hambika, Katampoc-ha, mai noeala'a'*, *bona pewali'woi kodo' wo'o poholia'koe de'e. Hangaa-ngaa Io, Ala Tala hai Boeriro' koepa-isaroenigi.* „O, opdat gij mij hooret, Ala Tala en Boeriro'! Ik plant nu de rijst, die gij mij hebt gegeven, en ik vraag: waar ook de goedgevulde rijst mag wezen, leidt ze voorspoedig hierheen; hetzij ze is in Mori, in het Oosten, haal ze mij: of aan den ondergang der zon, in het Westen, haal ze mij, opdat mijn veldarbeid gelukke. Want van U is mijn verwachting, Ala Tala en Boeriro'!”

Ook wordt Poeë Oera aangeroepen. Men noemt deze adathandeling ook wel *mepalakana hai anditoe* „afscheid nemen van de geesten” om aan den arbeid te kunnen gaan.

Dit *mepo'a* gebeurt om 't andere jaar (*raolo-olo*). Doet men dit *mepo'a* niet, dan houdt men bij het oogsten alleen maar een *topokoela* „gemberspuwster” er op na, geen *topokoebangi*. (Zie beneden bij oogsten.) Maar zelfs een *topokoela* is dan niet noodzakelijk. Na het *mepo'a* vermaakt men zich een oogenblik met kuitschoppen.

Vervolgens heeft het *mowahe' tinoeda'* plaats, het met bloed bedruipen van deze zaairijst; men laat dit bloed druipen uit de afgesneden kam van een bruinen haan; het dier wordt daarna geslacht, en de ingewanden worden bekeken.

In de zaairijst ligt de *pelamoe* uit de rijstschuur, dit is een ei- of bolvormige steen, die de zielestof der rijst bijeenhoudt en gewoonlijk in een uitholling midden in de rijstschuur ligt onder de *toina* „rijstmoeder”; zie hierover beneden onder *mo'odo-odo' pare*. Als men oogst ligt die steen ook in het mandje dat de voorgangster bij den oogst met zich draagt. In de mand met zaairijst

ligt ook „voedsel” voor den *pelamoe*-steen (*ande'ana watoe*), wat bestaat uit *bea'oe* „kemiri”, *baloli to mabada* „gele pinangnoot”, sirih, tabak, kalk, goud en *haleka*-vruchten. De gele *baloli* en het gele goud zijn een zinnebeeld van de rijpe rijst. Het zaad wordt ook met kokoswater overgoten, opdat ze goed zal gedijen, en tijdens het rijp worden niet door allerlei dieren zal worden gegeten.

Vervolgens gaat men planten. Men onderscheidt daarbij de volgende personen: de *topowine*, de eigenaar van den akker, die de zaairijst (*wine*) draagt; de *topokakoe*', die de rijst met handenvol (*kakoe*') onder de plantsters verdeelt; de *topotoedako*, mannen die de gaten steken; de *topondawo*', vrouwen die de rijst in de gaten storten.

De *topowine* mag niet zitten of ergens tegenaan leunen, anders zal de rijst tegen elkaar aan leunen, dus omvallen (*oma*'), en ook niet snel opkomen. Leunen tegen iets wijst ook op lui, moe zijn, en de rijst zal daar een „voorbeeld” aan nemen en minder krachtig groeien. Hij moet er wel voor zorgen de mand met zaairijst niet te laten vallen of haar op den grond te zetten. Drinken mag hij pas als het planten geheel is afgelopen, als de akker is vol geplant (*ane piri' bonde*), anders zal de zaairijst te weinig zijn; ook mag hij geen sirih pruimen.

Men plant van links naar rechts, daarin voorafgegaan door de *topangaro* en roept voortdurend ho, ho ho! af en toe onderbroken door het aanheffen van den krijgs-kreet.

De *topeoni* steekt eerst eenige malen in den grond, loopt hard weg, maakt een steekbeweging in de richting van het dorp en zegt: *Piri'moka*', *toiwanoea!* „We hebben het veld al volgeplant, (achtergebleven) dorpe-lingen”. Hierdoor zal het planten vlugger gaan.

Eerst als men ver met planten gevorderd is, mag de *topeoni* zijn pootstok aanspitsen, eerder niet, al is deze nog zoo stomp geworden. De anderen mogen dit wèl doen, mits zij den stok daarbij niet op een boomstronk

laten steunen. Men mag met zijn pootstok niet naar iemand steken, anders zal de rijst van hem, die het laatst geplant heeft, niet gelukken. Na afloop van het planten legt men den stok van den *topeoni* in de *pepo'-a'a*, het offerhuisje bij den *pokae*-stok. Hij mag vooral niet met vuur in aanraking komen. De pootstok van den *topeoni* moet van *simpowoke*-hout zijn. De kracht van dit hout zit in den naam, die beteekent „alles tegelijk uitdijen”. Kookt men bevoorbeeld voor 't eerst van de nieuwe rijst, dan steekt men een takje van de *simpowoke* in de rijst, waardoor de rijst opeens naar boven uitdijt, uitzet.

Onder het planten mag men niet de geluiden nabootsen van de dieren, die gewoon zijn van de rijst te eten, want daardoor noodigt men ze als het ware uit het gewas te komen vernielen.

Aan het haar van de *topowine*, die de zaairijst heeft gedragen, mag pas na den oogst geknipt worden; gedurende het groeien van de rijst mag hij niet meer op den akker komen, anders zal het gewas door de dieren vernield worden. De *topokakoe*, of *topokira pare*, „rijst-uitdeeler”, mag geen hakmes dragen. In Lamboe mag men gedurende het planten niet in den dorpstempel komen. Komt er onder het planten een aardbeving, dan moet men dadelijk ophouden, anders zal het gewas later door muizen en rijstvogeltjes vernield worden.

Wanneer bij den voorganger, *topeoni*, geplant is, doet men dit werk op den akker van zijn assistent, de *topetoentoengi*, en na afloop hiervan beplant ieder zijn eigen veld, waarbij men elkaar wederkeerig helpt. Men moet er wel voor oppassen, dat men niet op den drogen akker plant, terwijl een familielid met ditzelfde werk bezig is op de sawah, want dan zou een van beiden spoedig sterven.

Het overschot van de plantrijst van den *topeoni* wordt onder de andere leden van de akkergemeenschap verdeeld. Wat ieder ander overhoudt van zijn plantrijst moet op den dag van het planten zelf worden gestampt.

Wanneer dit om de eene of andere reden niet meer mogelijk is, dan mag het pas na 7 nachten worden gestampt, wanneer de uitgezaaide rijst al begint op te komen. Men mag er geen pap van koken en het kaf (*konga*) mag niet aan de varkens worden te eten gegeven. Komt de voorganger, *topeoni*, zaairijst te kort, dan zullen alle akkergeenooten te weinig zaairijst hebben.

Allen die bij den voorganger, *topeoni*, planten, krijgen van hem *lopo* te eten. Men spreekt van *melopo*. *Lopo* is jonge mais, fijn gehakt en in bamboe gekookt.

Als de rijst in den grond zit, wordt *rive*, *Coix agrestis*, geplant, en verschillende groenten uitgezaaid.

Zooals uit het bovenstaande blijkt, gebruikt men twee woorden voor „planten”, die etymologisch gelijk zijn. *Hoe'a* is hetzelfde als *toeda'*, vgl. Bar. *toenda* „zitten” en Bad. *hoeda*, wat hetzelfde beteekent. *Hoe'a* en *toeda'* bet. „neerleggen, doen neerkomen op”.

Na het planten gaat men over tot het *moboso'* „omheinen” van den akker, waarvoor men eerst weer naar het vogelgeschreeuw moet luisteren. Gaat men op weg om de heining te maken, dan mag het niet regenen, er mag geen regenboog verschijnen, het mag niet onweeren (*megoeroe*), terwijl men met het werk bezig is, *podana megoeroe mai pinatoewo' mesoea' i bonde* „opdat het vee niet als aan kome donderen om binnen te dringen in den tuin”. Wordt men onder het werk door mieren gebeten, dan zal de rijst niet gelukken. Men moet zich wachten het woord „buffel” te gebruiken, want hierdoor zou men deze dieren als het ware roepen om den akker te komen verwoesten. Ook is het verboden over de heining heen te springen, daar anders de buffels hetzelfde zullen doen. Ook moet men de sawah voor de dooden omheinen, *podana mesoea' tokadake*, „opdat er geen „slechtheid” binnendringe”.

Zeven dagen na het planten gaat men *mampopearo pare* „de rijst doen opstaan”, 's morgens in de vroege.

Men neemt een stuk jonge, versche bamboe en slaat daarmede op de boomstronken in het veld, opdat alle rijst gelijk uitkome, en men zegt: *Pearo* (of: *porea*), *pare*; *pelangka*, *poho'*; *olooe' tambini wali kibabehi*; *ande'ami olooe'mi indo'o hai sanggena parewamoe*; *toena hahi!* „Sta op (kom uit), rijst, loop vlug (zet vlug vrucht), mais; ginds is uw huis, dat we voor u bouwden (de rijstschuur); uw voedsel (de *pelamoe*) is daar en al uw gerei; sterf, houd op, gras (onkruid)!”

Na het planten op de droge akkers gaat men met man en macht aan het omwerken van de sawahs, dat 1 à 2 maanden duurt; het *moroera'*, naploegen, duurt van een halve tot één maand.

De volgorde der werkzaamheden is ongeveer gelijk aan die bij het omwoelen van 't zaaibed. Na weer kennis gegeven te hebben aan de geesten (*meoeloe*), dat men den grond gaat omwoelen, gaat men aan den arbeid. Zooals nu wel vanzelf spreekt, worden eerst weer de sawahs van den voorganger en zijn assistent in orde gemaakt, daarna die van de akkergeenoten.

Den eersten dag, den dag van het *mampopeaso* „in de modder doen trappen” (van de buffels), werkt men maar een oogenblik. Door dadelijk door te gaan met het doen vertrappen van den grond, zou men het leven van de buffels in gevaar brengen; den eersten dag werkt men steelsgewijs om niet te veel de aandacht te trekken van kwaadgezinde geesten en niet te veel van de door het omwoelen van den grond vrijgemaakte kwade invloeden op de buffels los te laten.

Na dit *mampopeaso* moet men twee dagen rusten (*rapopeiha' ronggalo*). Men spreekt van *rabonta*. Dan weer 3 dagen den grond omwoelen, en vervolgens *memata woela*, rusten, lett. „nieuwe maan houden of vieren”.

Voor het omwoelen van zijn sawah betaalt ieder huis de z.g. *biti baola* „buffelpooten”, bestaande uit 2 tot 4 bossen rijst. Men spreekt ook van *rahoemako'*, st. *hako'*, d. i. het koken van een twintigtal pakjes rijst en

tien pakjes vleeschspijs om te dienen als geschenk voor den eigenaar der buffels. Dit laatste heeft plaats bij het omwerken van den grond, het betalen van de *biti baola* pas na den oogst.

Het planten (*mehoe'a*) in de sawah heeft plaats als de zaailingen 40 dagen oud zijn. Ze zijn dan ongeveer $\frac{1}{2}$ meter hoog. Men topt de zaailingen (*rabohoki lolona*). De *topotinoedoe* „bespuwer" moet het eerst van de zaailingen uittrekken (*moreboe'*) en bespuwen (*motinoedoe*) met gember. Daarna mogen de anderen de zaailingen ook uittrekken. Men doet dit tegen het vallen van den avond, ten einde des morgens vroeg aan den gang te kunnen gaan. Het planten is het werk der vrouwen. Men plant heel regelmatig zonder een meetsnoer te gebruiken.

Ook nu is het weer een kind, dat 't eerst 7 planten, pollen (*po'ana*), in de *pepo'a'a*, het beginpunt, plant. Voor het *mepo'a* plant men weer allerlei levenskrachtige planten: *taba'*, *mamboerare*, *ampire*, *tile*, *bata-bata'*, *hihio*, *taaviri*, *belante*, *harogo*, *ikoe mahapi*, en men legt er een jonge kokosnoot neer. Terwijl het kind met gesloten oogen plant, zegt het: *Haro! hintaoe' piri'*; *mamaoe' parengki napa'ara'ake hanggalo*. „Haro! (de sawah) zal vlug vol geplant zijn; en hij (Boeriro') zal ons overvloedig rijst schenken". De jonge kokosnoot wordt vervolgens gespleten boven het hoofd van het kind. Het kind eet de eene helft op, de andere is voor de geesten, *anditoe*.

Het haar van het kind mag niet worden geknipt, opdat de geesten de rijst niet zullen afknippen. Het mag geen garnalen en krabben eten, opdat de rijst niet rood en dor zal worden; geen jonge bamboe uitspruitsels; geen *hepa'a*, een groente; geen bedorven vleesch, opdat de rijst niet zal wegrotten; geen baars; geen lemon, opdat de eigenaar geen zuur gezicht zal zetten over de vernielde rijst; geen slakken; geen *bare'a*, varensoort; geen gemsbuffelvleesch, enz.

Is men klaar met het planten, dan moet men aan elken hoek van de sawah een sagoblad in den grond steken, dan zal de rijst niet omvallen. Ook nu weer geeft de voorganger in bamboe gekookte mais te eten, eerst aan de geesten, en daarna aan de menschen. De geleedigde bamboekokers laat men in de sawah achter voor de geesten.

Als men klaar is met planten begint men met de omheining (*moboso'*). Op den eersten dag wordt slechts één stok in den grond gezet, waarna men onmiddellijk met gesloten oogen een paar meter achteruitloopt; dan draait men zich om en loopt weg; men mag niet omkijken. Men doet zoo, opdat de buffels niet zullen durven binnendringen (*bona napakatonggo baেলা mesoea*). De buffels zullen als blind zijn, en als ze de omheining aanraken terugdeinzen, zich omkeeren en wegloopen, zooals degeen, die den stok plantte gedaan heeft. In dien eerst geplante stok klemt men een kreeft, opdat de dieren die den akker willen binnendringen, dadelijk zullen terugwijken.

Twee weken na het planten van de rijst heeft het *mosewo* „schoffelen” in den drogen tuin plaats. Raken bij dit werk de schoffels van twee werksters elkaar, dan zal de rijst op dien akker ook tegen elkaar komen, zoo dicht staat ze op elkaar. Drie weken na het schoffelen heeft het *mampebombo* „aanaarden, lett. dik maken, vet, vruchtbaar maken” plaats.

Is men hiermee klaar, dan volgt het *mototobilo*, wat lett. „zich als blind houden” beteekent. Men slaat met een wiedijzer tegen een boomstronk en zegt, terwijl men de oogen gesloten houdt: *Bilo baেলা, bilo boë, bilo ahoe, bilo tokoei', bilo dena, bilo ile, bilo kekea, bilo kokoee, bilo kaa', bilo keli!* „Blind (men herhaalt dit bij iederen diernaam, die men uitspreekt) mogen zijn de buffels, varkens, honden, muizen, rijstvogels, slangen, papegaaien, duiven, kraaien, keli-vogels!” Men noemt dus de namen van alle dieren, die het gewas kunnen benadeelen.

Vervolgens houdt men zich onledig met speerwerpen, waarbij *tile*- en *wawaro*-stengels als speren dienen; ook speelt men krijgertje. Door deze spelen, waarbij vlugheid en behendigheid vereischt zijn, zal alles voorspoedig gaan.

Hebben veel planten geen wortels (men noemt dit *woentoe*), dan is dit een goed teeken, men zal dan veel rijst oogsten, daar dergelijke planten iets van een rijststamper hebben, die ook zonder wortel is.

Zoolang de rijst te velde staat mag men geen brandhout uit den akker naar 't dorp brengen; de rijstziel mocht er zich eens tusschen hebben verscholen.

Hoenders die op den akker loopen, mag men niet met aarde of iets anders werpen, want zij bewaken de rijst zegt men. De eigenlijke reden zal wel zijn, dat men door zijn gooien de rijstziel verschrikt, en het gewas dus geen vrucht zou zetten.

Twee weken na het planten in de sawah heeft het *mehahi* „wieden” plaats. Dit mag slechts eenmaal gebeuren. Men wiedt eerst weer den akker van den voorganger, *topeoni*, en zijn assistent, *topetoentoengi*. Om het werk te bespoedigen spreekt men weer een spreuk uit, die met *haro*' begint. Eerst wiedt de *topeoni* twee dagen alleen op zijn veld, dan moet uit elk huis één vrouw of meisje komen helpen; deze krijgt daarvoor te eten.

Wanneer men met wieden zal beginnen, trekt men eerst een handvol onkruid uit den grond, die men op den akker van zijn buurman werpt, opdat deze het zwaar zal hebben bij het wieden (*bona madari pehahiana*) en de krachten die den groei van het gewas kunnen belemmeren, daarheen zullen verhuizen.

Ook nu weer *mototobilo*. Men neemt een weinig gras, legt dat op de grens tusschen twee sawahs, en spreekt een formule uit als die welke bij het *mototobilo* op den drogen akker is opgegeven.

Hieronder volgen de benamingen van de verschillende groeistadia van tuin- en sawahrijst en mais:

Tuinrijst. *Woeloe ilo* „(als) neusharen”. *Boeringki*. *Woeiangi* „de wind beweegt (de bladeren)”, ong. 1 dM. *Mampehoedai boe'oena*. *Pampebombo'ana* „tijd van het wieden”. *Pongka banga* „(de rijst) begint schaduw te geven”. *Maragi tampo* „de grond is gekleurd”. *Morea'mo'i*, of *Moana'mo'i* „zij krijgt uitloopers (kinderen)”. *Metawe mpokoela* „als de bladeren van de gember”, of: *Daki'mi boehoe* „(ze begint) bijna vrucht te zetten”. *Boehoe' lolo*, ze zet nog maar een weinig vrucht. *Boehoe'mo'i* „ze heeft vrucht gezet”. *Toedo'a*, men mag er nog naar wijzen; later is dit verboden. *Membete*, de vrucht breekt door. *Howoe*, ze komt uit. *Howoe marambo*, ze is uit, of: *Tehambaka mo'i*. *Timbi salapi*, een deel hangt over. *Metongko'mo'i* „(de rijst) hangt over”. *Metilo'alo*, een deel van de rijststoel is rijp, lett. „de zon pikt” haar hier en daar pas. *Mampahine-nemo'i* „de rijst schroeit”, begint dus geel te worden, of: *Daki'mi mabada* „bijna geel. *Mampoporapoe*, plekken ter grootte van een haard (*rapoe*) beginnen geel te worden, of: *Walu-wala*. *Mobada'mo'i* „ze is allemaal geel”, of: *meandolia* „als de *andolia*”. *Kawarania-namo'i* „erg geel”, lett. ze is tot durf gekomen. *Tekooe'*, overrijp, de steel is geel en broos. *Mapopo'*, de rijst rot weg.

Mais. *Mengihi ahoe* „als hondentanden”. *Mekalisoe*. *Rompepa' tawe'na* „tweebladig”. *Mokangka tampo* „(de bladeren) grijpen den grond”, zijn naar den grond omgebogen. *Pebanga manoe* „de kippen schuilen er onder”. *Poelekiana*, men draait de bladeren ineen en kort ze. *Pombehakoe'a anake*. *Pombehakoe'a tosae*. *Mampoporopa'*, er komen zijstengels, of: *mopahipi'*. *Moloea'*. *Motarapoepeoe*. *Malei*, de mais is rood. *Mopahawangi weloea'na*. *Marinti*. *Toenoea ntoroua*. *Toenoea ebe*, de tijd om te roosteren. *Wala ngkalepa*. *Molara'*. *Bangi* „droog”, of: *tekooe'*.

Sawahrijst. *Hampepa' tawe'na* „eenbladig”. *Rompepa' tawe'na* „tweebladig”. *Taloe pepa'na tawe'na* „driebladig”. *Iba pepa'nu tawe'na* „vierbladig”.

Woeiangi „de wind beweegt (de bladeren)”. *Sawe' kawata* „gelijk aan de hoogte der dijkjes”. *Mampehoe-dai boe'oena*. *Hampa' koentoe* „tot aan de knieën”. *Hampa hope'* „tot aan de lendenen”. *Mampoporopa'*. *Hampa' kaleda* „tot aan de oksels”. Verder dezelfde stadia als de rijst der droge tuinen, beginnende met *boehoe' lolo*.

Na het wieden heeft gewoonlijk weer het *moholoei* plaats, opdat de rijst niet geel, ziek, zal worden. Men spreekt van *holoei pare*, waarna 7 dagen verboden (*palia*) zijn, en *holoei poho'* (het kwaad wegdoen van de mais), waarna 4 dagen verboden zijn. Ook spreekt men van *holoei sala'*, het wegdoen van bepaalde seksueele zonden, wanneer er te langdurige droogte heerscht, te veel regen valt, enz.

De voorganger daarbij doet de kruiden *hoca-hoea ntomate*, *poharou*, *lele mpiso'*, *kaoe ragi*, *todo-todo'*, *pakando*, *taba'*, *hilana* in een bak met water dat uit een buffelpoel genomen is, gaat daarmee langs en rondom de velden en sprenkelt de medicijn over de rijst. Is er daarbij nog een vrouw aan het wieden, dan moet zij dadelijk naar huis terugkeeren. Den volgenden dag noemt men *alo kabongko'a* „dag der verrotting (van de uitgewiede planten)”.

Zoolang het gewas te velde staat mag men niet fluiten (*mepoë*) of een *toeloe mpee*, een slaginstrument, gebruiken. De rijstziel zal dan schrikken en wegvluchten. Wanneer de rijst pas vrucht begint te zetten (*hangko boehoe'*), dan mag men geen licht in of bij de akkers brengen; geen wind laten, of boeren laten; geen rotan-afval in den akker verbranden; de rijst zou daardoor *mata lawolo* worden, de vruchten zullen dan gaten hebben als kralen; men mag in de nabijheid der velden geen kalk branden, want de rijst zou er daardoor verbrand uit gaan zien; men mag geen *pehao'*, vischzeef, in den akker brengen; *lawi' ina mahihi' pea pare* „de rijst zou zich oprichten” daar de vogels de zwaar neerhangende aren leeg zouden pikken. Begint de rijst

vrucht te dragen en vindt men aarde boven op een aar, dan zal de rijst wel gelukken, want die aarde boven op de rijst stelt de nok van de rijstschuur voor. Ook mag men in dien tijd geen droog hout kappen op den akker. Vogels die van de rijst eten moet men niet weggagen, want dan zouden ze in grooter getale terugkomen. Door van deze verboden dingen te doen zou men de aandacht der schade aanbrengende machten en krachten op het gewas vestigen.

Komt de rijst uit, en is er een vlekje aan den korrel, dan spreekt men van *howoe mpoete* „wit uitkomen”, een rijstziekte; men moet dan zoo'n rijstplant uittrekken en in de sawah van den buurman werpen, dan wordt diens rijst ook ziek, en men heeft kans zelf de ziekte kwijt te raken.

Vreest men dat het mis zal gaan met het gewas, niet-tegenstaande men de voorschriften in acht neemt, dan heeft het *moalai* of *mohaingi bonde* „schoonvegen van den akker” plaats, waardoor men de schadelijk werkende krachten wegneemt. Die krachten heeten *kantoe* of *hioroe ilaloe wanoea* „dorpsruzie”. Vooraf doet weer de priester zijn werk (*monoentoe*), hetgeen in of bij de sawah of de akker gebeurt. De priester vraagt dan, wat toch de oorzaak mag zijn van het bruin of geel worden der bladeren. Onder dit *monoentoe* staan alle menschen op een rij vóór den priester, die met *taba'*-bladeren in de hand rondgrijpt om de rondwarende rijstziel weer te pakken en in het gewas terug te brengen. Daarna wordt de rijst weer met medicijn en kokoswater besprenkeld. Vervolgens neemt elke der aan deze plechtigheid deelnemende priesters een mandje van palmblad (*koepi*), en gaat op jacht op het onheilverwekkende voorwerp. Ziet een hunner het, dan grijpt hij het, en doet het in het mandje. 't Kunnen allerlei voorwerpen zijn: een buffelkaak, een kokosdop, een maiskolf, een hondentand, arenvezels, vischvergif enz. Vindt hij niets meer, dan keert hij naar het punt van uitgang terug en wacht op zijn makkers. Al die gevonden voorwerpen doet men in een

bamboe en laat dien in de groote rivier afdrijven. Niemand mag den bamboe aanraken op gevaar af van ziek te worden.

Wanneer de priester op den avond te voren ook zijn werk doet (*monoentoe*), dan roept men allerlei voor 't gewas schadelijke dieren en slaat ze dood (*rapempe*) en men vertoont aan de omstanders het gevangene.

Helpt het *moalai* niet, dan gaat men weer over tot het *mohopa'i* of *mampengawa* „bemedicineeren”. De tuindokter neemt *palili*-bast, droogt dien, steekt hem aan en loopt er mee rond op den akker. Vindt hij de oorzaak van de ziekte, dan neemt hij een kuiken, snijdt het den hals af met een bamboemes, perst er sap van *lemo mpodoenoe*, een soort citroen, op uit, en roostert het kuiken dan boven het vuur samen met wat rijst in de schil, het bamboemesje, de citroen en *leboni*, een plant. Gedurende het bemedicineeren mag men op den akker niet zijn behoefte doen met het aangezicht naar een boomstronk gekeerd, want daardoor zou de medicijn krachteloos worden. Ook als een vreemdeling in den tuin komt, zal de medicijn krachteloos worden. De onverlaat moet dan een boete betalen om het kwaad goed te maken. Die boete bestaat uit 1 kom rijst, 1 ei, 1 hoen, 7 sirih-vruchten en 7 pinangnoten. Men offert dit aan de geesten, opdat de eigenaar van den akker niet ziek zal worden, of, indien hij reeds ziek is, zal genezen.

Blijft de regen uit, dan moet men een kat baden. Ook neemt men jonge bladeren van den arenga saccharifera en bindt die aan de jonge bladeren van den *Metroxylon* en omgekeerd.

Dringen boschvarkens steeds in den tuin, dan maakt men een varkenskop van pisangstam. Dien kop hakt men op den akker in tweeën en zegt: *Maito'mi ranga-moe!* „Je makkers mogen het alle zoo vergaan!” De varkens zullen dan bang worden en het akkercomplex niet meer durven binnendringen.

Is na 3 of 4 maanden de mais *mo'onto'* „gevuld”, dan heeft het *mororo'* „verzamelen” plaats. Ieder die in het veld op bezoek komt, ontvangt van den eigenaar een komkommer of iets anders van den akker. Daarna heeft het *motoelanga* plaats, als de mais nog zacht (*malehe'*) maar al geschikt is om te worden geroosterd (*toenoeamo'i*). Er wordt dan een verbodstijd van 4 of 7 dagen gehouden, gedurende welken tijd niemand op den akker mag komen. Daartoe worden teekens op de toegangswegen naar het veld opgericht.

Degenen, die na afloop van den verbodstijd den akker zullen betreden, steken vóór het binnengaan met een *bira'*-stengel in de omheining onder 't uitstooten van den krijgskreet. Daarna wendt men het aangezicht naar den voorganger, *topeoni*.

Deze kapt (*motoeraki*) het eerst de mais, die hij destijds bij de menschen heeft geplant, roostert een, doet ze aan stokjes na ze eerst in stukken te hebben gehakt, en steekt ze als voedsel voor de geesten in het dak van de tuinhut, opdat degenen die de mais verzamelen, er geen buikpijn van zullen krijgen. Ook legt men mais op de boomstronken op den akker voor de geesten. De mais die daarna het eerst door den voorganger wordt gesneden, wordt voorzichtig in een draagmand gelegd, en dadelijk naar de rijstschuur gebracht. Daarna mogen allen de mais snijden. Men moet echter wel zorgen, dat men niet het hakmes van een ander daarbij gebruikt, want dan zou de daarmee gesneden mais krachteloos worden, want de ziel van de mais gaat naar de schuur van dengeen, wiens mes men heeft gebruikt.

Van vier maisplanten mag men de vrucht niet afsnijden vóórdát men al het andere heeft binnengehaald. Men bindt die stengels te zamen en noemt ze *inaana poho'* „maismoeder”. Worden de vruchten later afgesneden, dan legt men ze in een draagmand, nadat men ze eerst tot een bos heeft samengebonden, en zóó brengt

men ze in de schuur. Deze mais wordt later 't eerst geplant.

De overeindstaande stengels waarvan de vruchten zijn afgesneden, mag men niet omkappen; ze zijn voor de apen. Hakte men ze om, dan zouden de apen later uit wraak den nieuwen maisaanplant vernielen.

Wanneer de voorganger de eerste mais gesneden heeft, mag deze ook gegeten worden, maar men mag dit niet loopende doen. Wil men ze naar huis brengen, dan moet men ze eerst in de asch leggen.

Zal men voor 't eerst van de mais eten, dan *mampe-toedangi poho'* „mais offeren". Men neemt looze maisvruchten (*tomolaho*) en legt die aan den oostkant in het tuinhuis, en zegt: *O, doko'e! kehapi hondo'o pea, kehapi hondo'o moto, hangaa-ngaa koepobombo pea, hai mahai ta'inda topeweo'*. „O, gij daar! al is het maar zóó zóó, in ieder geval zal ik er dik van worden, en degenen (van de booze machten), die hier komen, zullen buikpijn krijgen.

Na het *matoeraki* heeft het *motoë* „ophangen" (van foeja-offers) plaats of *menkasala'* „zich tot zonde maken, zich schuldig verklaren, schuld belijden". Men mocht eens bij het afhakken van de mais rijstbladeren hebben afgesneden en dus rijst geogst hebben voordat de tijd daarvoor bestemd, was aangebroken. De rijst zou dan niet meer rijp worden. Dit geschiedt door den voorganger, *topeoni*, in de *pepo'a'a*. Hij legt aan den voet van een maisplant (*i toa' poho'*) sirih-pinang neer op een offertafeltje (*alaha*), kokos, pisang, rijstmee! en foeja-offers. Ook een *toeloe mpee*, handslaginstrument, opdat de geesten gedurende het *morone* „op de rijstvogeltjes passen" ook zullen kunnen muziek maken. Vóór dien mag men niet op dit instrument muziek maken, daar anders de rijst als de *toeloe mpee* zou zijn, dus hol. Men vraagt Boeriro de rijst te doen gelukken en zijn broer, Poeë' Oera, die zich in de *tekoeri*-vogel incarneert, er op te passen.

De tijd voor het verjagen der rijstvogels (*morone*) nadert nu. Daarom gaat men over tot het bouwen van stellingen (*pangka'*), wachthuisjes, vanwaar men het rijstveld kan overzien en de ongewenschte gasten verjagen. Vanuit die hooge stelling spant men rotanlijnen (*wero* of *wedo*) over 't veld, die men in beweging kan brengen door er aan te trekken. Ieder die op de rijst zal passen brengt ook *wedo to mate* „lijnen voor de dooden” mede om die over den akker voor de dooden te spannen; en *konta hase'i* „één tros arenpalmvruchten”, eveneens voor de dooden bestemd. Men werpt namelijk de rijstvogels met deze vruchten door middel van een *bisoë* „katapult”. Verder reinigt men de dijkjes van onkruid, opdat de muizen er zich niet in zouden verbergen. Bij al dit werk moet de voorganger, *topeoni*, voorgaan. Wacht men niet op hem, dan wordt men beboet.

Vervolgens weer *moholoei*, wegwasschen van kwaad. Men doodt een varken boven de waterleiding en vraagt om vergeving van zonden, voor mogelijk tijdens het rijpen der rijst bedreven zonden.

Daarna gaat men *morone*, of *modena* „op de rijstvogels (*dena*) passen”. In den tuin of op de sawah aangekomen neemt men zeven arenpalmvruchten en werpt die naar eens anders akker, opdat de rijstvogels daarheen zullen trekken. Verder moet men weer op alles en nog wat letten. Men mag gedurende het vogelverjagen niet in de lijn hakken, want daardoor zouden er veel vogels komen; men mag niet met aarde van de sawahdijkjes, met hout of steen naar de vogels gooien; men mag niet in de stelling hakken; geen rotanlijn van 't eene naar 't andere veld brengen, want dan zullen de vogels volgen; men mag niet boos worden, want dan zullen de vogels in grooter getale opkomen; men mag niet loopende eten, want dan zullen de vogels steeds af en aan blijven vliegen; men mag geen mat van *balaba*-bladeren op den akker brengen, want dan zullen de vogels als de ruiten van de mat zoo veel zijn; men mag geen *tekoeri*-vogel verjagen, daar deze de vijand is

van de rijstvogels; men mag geen nestjes van rijstvogels uithalen, wèl na den oogst; niet spelen met de eieren van de *tekoeri* of ze eten, want dan zal er ziekte komen; men mag geen rijst stampen op den akker, wel op de wachtstelling (*pangka'*); geen ongekookt voedsel op den akker brengen; niet naar kraaien werpen; niet met een blaasroer op rijstvogels schieten; niet met den mond fluiten (*mepoë*) in 't begin, want dan zal er veel *poepoe' raoa* „luchtvuil”, een wisselwoord voor rijstvogel, komen; geen *pehao'* „vischzeef” op den akker brengen, want dan zal de rijst verloren gaan (*rahao' pehao'*), zooals het water door de *pehao'* wegvloeit, de aren zullen loos zijn; niet ver met arenvruchten gooien, want dan zullen er veel rijstvogels komen; in het begin mag men alleen met deze vruchten gooien, eerst later ook met ballen van leem, die men van elders gehaald heeft; men mag niet van de arenvruchten van een ander nemen, daar men dan ook de rijstvogels van dien anderen akker krijgt; niet met het slaginstrument *toeloe mpee* spelen in 't begin, wel later als er reeds velen aan het vogels verjagen zijn; niet urineeren op het midden van de dijkjes staande, want dan zullen veel muizen komen; men mag dit wel op de hoeken van het veld doen; breekt iemand zijn huis af, dan mag hij tijdens het verjagen der vogels niet op den akker komen.

Het gereedschap voor 't verjagen der vogels bestaat dus uit de *wero'*, rotanlijnen, die over den akker worden gespannen; *wedo'*, lange dunne bamboes, waaraan men de bladeren aan den top heeft gelaten; *bisoë*, een uit hout gesneden gebogen werpinstrument, een soort katapult, waarmee men arenvruchten wegslingert.

De rijst in de *lida' peonia* „sawahvak, waar door den voorganger, *topeoni*, geofferd wordt”, bewaakt men niet, daar die het deel der geesten is.

Liederen worden gedurende het verjagen der vogels niet gezongen. Wel hoort men uitroepen als deze: *Lioe-lioe tolioe! mapai' poro parengkoe', bobolo pare taoena*

„Gaat regelrecht door, voorbijgangers (rijstvogels)! mijn rijst is heel bitter, de rijst van (andere) menschen is zoet”.

Voordat men met het vogel-verjagen begint, vieren de lieden van Gintoe, Bada' ngkaia, Bakekaoe en Boelili een feest (*mesolo*) bij een steenen beeld (*watoe molindo'* „beeld met aangezicht”), dat Watoe Sinoea of Pesoloa heet. Men vraagt daar om hulp, opdat de rijstvogels het gewas niet zullen vernielen. Men bidt aldus: *O Boeriro', de'emoka morone. Kiperapi'i io, noepaikoeroeaka sieroe manoe'moe.* „O Boeriro, wij gaan vogels verjagen. Wij vragen u, doe uwe hoenders (rijstvogels) zolang in een mand”. Alle menschen brengen rijst, eieren en witte foeja offers met rijst gevuld, die men als kleine sirih-zakken (*ana' hepoe'*) om den hals van het beeld hangt. Om 't andere jaar slacht men er een buffel, omheint het beeld en danst er reidansen (*moraigo'*) overdag omheen, iets dat men gewoonlijk des nachts doet.

Om de rijst spoedig te doen rijpen, bindt men een rooden paddestoel aan een rijsthalm. Men neemt ook *woengi andoe'* „oeverzand” van de groote rivieren en strooit dat over de rijst, opdat de rijst gauw aan zal rijpen, droog, dus goed om te oogsten zal worden. Oeverzand is gauw droog en zoo zal ook de rijst spoedig droog zijn.

Ook bezweert (*modandi'*) men wel de rijst, dat ze na een bepaald aantal dagen rijp moet zijn. Men steekt *doepa'* aan en beroekt daarmede de rijst; men legt gele pisangschil bij de rijst, opdat deze spoedig geel zal zijn; of men legt *oemi-oemi*-bladeren in de offerhut (*pepo'a'a*).

Valt de rijst om (*oma'*) door harde winden, zware regens of doordat ze in lossen grond staat, dan moet men *hihi'*-gras nemen en daarmede werpen naar 't midden van de rijst, dan zal deze weer *mahihi'* worden, recht overeind gaan staan.

Heeft men last van veel muizen, dan kan men ze bestrijden op de volgende manier: Men neme voedsel

waarvan muizen hebben gegeten, en brenge dit naar huis; vervolgens neme men een *lemo podoemoe*, soort citroen, steke die aan de nerf van een aren-blad en legge dit bij het overschot van het voedsel, waarvan muizen hebben gegeten, waarna men een en ander op 't rek boven het vuur zet. Gedurende vier dagen mag men dan niet van het dorp naar den akker gaan. Daarna zal men veel muizen dood vinden liggen.

Muizen en rijstvogels worden beschouwd als incarnaties van doodenzielen. Wordt men door deze dieren geplaagd, dan heeft men zeker een groote fout begaan; men heeft bijvoorbeeld geen verlof aan de dooden gevraagd om op die plek een akker aan te leggen; of men heeft de verbodsdagen *ai dena* „rijstvogeldag” en *ai tokoei* „muizendag” na het overlijden van iemand verwaarloosd. De dooden oogsten dan het veld af.

Ook kan de akker door jaloerschheid van menschen verwoest worden; in dit geval wordt het gewas door de *popo* gegeten. *Popo* is een vogel, waarvan men onderstelt, dat zijn lichaam als voertuig van kwaadgezinde menschen dient.

Als de rijst rijp is, heeft het *motoelanga* plaats. Daartoe gaat men op een avond eerst weer den priester zijn werk laten doen (*menoentoe*) in het rijstveld. Als de geest Tampi Langi' of Lio' Langi' in den priester is gevaren, ontspint zich het volgende gesprek tusschen den priester en de luisteraarster:

Luisteraarster: *Kamaingkimi mengkaboela i io*. „Wij komen (ons hart) wit maken tegenover u”.

Priester: *Hehee! hai apa ra'i, lawi' temponami!* „Zoo zoo! en wat zou dat, want het is de tijd!”

Luisteraarster: *Noepeita ebeka', noehaingi to ina mopakaroegi' parengki'*. „Zie op ons neer, veeg weg hetgeen onze rijst (zou) vernielen”.

Priester: *Hai hondo'omi', kadami pea masapa gaga*. „Dat is goed, wees alleen niet ondeugend (leelijk)”.

Luisteraarster: *Iti pea noepeita maro'a-ro'a*. „Zie daar slechts goed op toe”.

Priester: *Iti pea pongkana, ina nabalingkara komi, ane masapa gaga komi*. „Daarom alleen zult gij verongelukken, als gij al te leelijk zijt”.

Vervolgens zegt de luisteraarster tot de kinderen die op de vogeltjes moeten passen: *Koehanga'a komi, inia' komi masapa gaga, lawi' ane masapa komi gaga, ina nabalingkara peake'*. „Ik zeg jullie, zijt niet al te ondeugend, want als jullie al te ondeugend zijt (d. w. z. zondigen tegen de verbodsbepalingen), dan zal hij ons laten verongelukken”.

Den volgenden morgen weer *monoentoe* (priesterwerk), waarbij *Tampi' Langi'* door den mond van den priester zegt: „Al werkt ge een volgende maal weinig, de rijst zal toch veel zijn”. Daarna neemt de priester medicijnen waarvoor de doodenzielen bang zijn, zooals *bengkakara', tohi'iki, koelahai', tosatoe*, en plant die in de *lida'* of *bonde peonia*, na eerst zijn lichaam met uitgekauwd *kaoe ragi* en *bolowatoe*-wortel bestreken (*rabada'i*) te hebben. Ieder huis moet voor drie foeja-offers zorgen: een geel, een wit en een rood; bovendien geeft ieder huis mais. Men hangt de offers aan een bamboestaak (*bolowatoe mperingi*), waarvan de onderste bladeren zijn verwijderd. Men kan er ook een *pakando*-stok voor nemen. Men hangt er ook een popje van arenvezel aan, dat een mandje met rijst en ei op den rug draagt. Verder legt men op het offertafeltje: 4 of 7 (naar gelang van den duur van het *motoelanga*) stukjes, korreltjes (*pita'na*) gekookte rijst, een weinig gekorven (*rahi'*) kokos, 4 of 7 stukjes pinang, 4 of 7 blaadjes sirih, 4 of 7 sirihvruchten, tabak en kalk. Gaat men aan den maaltijd, dan wordt palmwijn op de bladeren van den offerstengel gesprenkeld. Ook hangt men over een offerrek een kralen vrouwenbaadje of Rongkongsche rok. Een klein kippenmandje is opgehangen om het *poepoe' raa* (zie boven) op te vangen. Vervolgens zet de priester zijn hoofdhoek af, legt die op het offertafeltje en bidt aldus: *Bo noehadia', o Boeriro'*,

noepetiroa mai, molaloetaki'. Ane motoebala'ko', mo-toempapako mai. Ti'ara kakoelowo-lowona molaloeta i io, agaiana pambolinda toieroengkoe motohonde'e. Mia' ebea noeboentoi. Maia merapi ahi'moe, ina motinoewoe'ka poholia'ki', lawi' hondo'o pambolimoe, bona matinoewoe' ontoka', bona matinoewoe' wo'o hinoe'angki'. Toremboe'moe, ntoëimoe, singkoloriro, poeendoe, oepoe-oepoe noepaiboso' sieroe, podanda mai mopakaroe'gi' hinoe'angki'. Noepouka'ahi'ka', o Poe'e tampo de'e, noepoka'ahi'ka'; pinatoewo'moe noekampai maro'a-ro'a. „Opdat gij mij hooren zult, o Boeriro, zie op mij neer, laten we praten. Als ge op uw rug ligt, ga dan op uw buik liggen. Ik kom maar niet zóó met u praten, maar omdat mijn voorouders hebben voorgeschreven om zoo te doen: Maak mijn buik niet gezwollen. Ik kom uwe liefde vragen, wij willen (de vrucht van) onzen arbeid levenskracht toevoeren, want aldus hebt gij ons opgedragen, opdat we levenskracht zouden bezitten (oud zouden worden), opdat onze aanplant ook levenskracht zou bezitten. Uw varkens, muizen, rijstdiefjes, honden (hier worden wisselwoorden gebruikt), doe ze voorloopig alle in een omheining, opdat ze onzen aanplant niet komen vernietigen. Geef ons liefde (zegen), o Heer van den grond; verzorg uw vee goed”.

Een ander gebed: *O Ala Tala, de'e-de'e kai ina mam-pomahilemoka tanoeana'na iti pa'ande' to noewe'ika mai, hai kiperapi'i io, noepopesoea'aka maro'a-ro'a iti tanoeana'na parengki, bona hanggalo kipomahile womo'i. „O Ala Tala, wij zullen groot maken (eeren) de ziel van het voedsel, dat gij ons gaaft, en wij vragen u, doe inderdaad de rijstziel onzer rijst binnengaan, opdat wij ze later weer vereeren”. Vervolgens haalt de priester het kralen vrouwenbaadje weg, en werpt zevenmaal rijst in de lucht.*

Dan gaat men aan den maaltijd, waar o. a. laboe (*katedo'*) en komkommer (*temoe'*) worden gegeten, gekookt zonder zout en peper, twee ingrediënten die anders nooit mogen ontbreken.

Op de wegen naar den akker worden nu *lolona baroe* „jonge aren-bladeren” neergezet, als teeken dat men het veld niet mag binnengaan.

Allen die onder 't verbod staan (*to kai laloe palia*) mogen niet onder een rijstschuur waaraan muizenplankjes (*to radalapai*) zijn aangebracht, komen gedurende den verbodstijd, die 4 of 7 dagen duurt. De verjagers van de vogeltjes, *toporone*, mogen alleen 's avonds in 't dorp gaan eten; ze mogen er niet overnachten. Soms wordt slechts een deel van het dorp taboe verklaard.

Uit het bovenstaande blijkt, dat het de bedoeling van het *motoelanga* is de levenskracht der rijst vast te leggen, te versterken en ze „veilig te stellen” tegen booze invloeden en de schadelijke werkingen, door vergrijpen tegen de adat begaan. Het opgehangen popje van arenvezel is weer een plaatsvervanger voor den mensch.

Van nu af aan gebruikt men ook de wisseltaal tot na afloop van het oogsten. Men vreest door de namen der dieren te noemen deze juist te lokken, een opvatting die we ook elders vinden, zelfs bij beschaafde Europeanen. Men denke aan het aftikken, afkloppen, en aan het spreekwoord: Als je over den duivel spreekt, ramelen zijn ketenen. In 't bizonder gebruikt de voorgangster bij den oogst deze taal, maar ook gewone stervelingen bedienen er zich van, ook later wanneer het oogsten al is afgeloopen. Hieronder volgen eenige voorbeelden. Men zegt voor *baba* „regen”: *dawara* „de vliegende”; *baeala* „buffel”: *tomakapa* „de dikhuidige”; *karao* „ver”: *moëla*, aan een andere taal ontleend; *alo* „zon, dag”: *hampoka*; *magasi* „vlug”: *piona*; *hampoelo* „tien”: *hasoëka*; *rompoelo* „twintig”: *rosoëka*; *pare* „rijst”: *nio*; *wanoea* „dorp”: *ponio*; *mobangkali* „schoffelen: *mekawo*; *mepare* „oogsten”: *meloli*; *maboehoe* „verzadigd”: *hoemawi*; *marimi* „hongerig”: *mabola*; *ka'ia* „veel”: *mokapa*; *boë* „varken”: *toremboe* „die in de *remboe* (wildernis) loopt”; *dara* „paard”: *to malawa* „de langgerekte”; *teoeme* „mor-

gen": *hamboelana* „een andere maand"; *koetoe* „luis"; *momo*; *hangatoe* „honderd"; *hamata* „een exemplaar"; *woela* „maand"; *toina* „vrouw"; *kararoe* „lang"; *ma-wento*; *mahile* „groot"; *maboke*; *manoe* „kip"; *kolala*; *manoe-manoe* „vogels"; *poepoe' raa* „luchtvuil"; *ma-ande* „eten"; *mokaroekoe*, freq. vorm van *koekoe* „grazen"; *mamboli* „neerleggen"; *mopatoa* „doen neerkomen"; *mampoeai* „in de zon drogen"; *mompahilo*, vgl. Bar. *silo* „hars, harsfakkel"; *bonde* „akker"; *kawoo*; *ahoe* „hond"; *pooendoe* „wreveligmaker", doordat hij, als hij weggejaagd wordt, telkens terugkomt; *ile* „slang"; *tomawento*; *lida* „sawah"; *lembo*; *beke* „geit"; *toiboeho* „die onder de rijstschuur (verblijf houdt)"; *mambawa* „brengen"; *manggala* „halen"; *hantede' ande'a* „een weinig gekookte rijst"; *haninio*; *oepoe* „op"; *makatoe* „afgeknapt"; *harawia* „vlug"; *piana*; *melei* „weggaan"; *meloli*; *hanggaloa* „een geheelen dag"; *hasampoka*; *tokoei* „muis"; *toinambengi* „nachtwandelaar", of: *ntoëi*; *dena* „rijstvogel": *sing-koloriro*'.

Aan het einde van den verbodstijd gaat de priester naar het rijstveld, met zich nemende 3 *woewoele*-stengels (*Andropogon helepensis*). Bij een legt hij knopen in de bladeren, en werpt hem dan in het rijstveld, waar hij 't eerst aankomt. Vervolgens neemt hij de twee andere *woewoele*-stengels, knoopt ze aan elkaar vast, en hangt ze over een in den grond geplante bamboe (*boio watoe mperingi*). Daarna neemt hij van ieders akker, d. w. z. wanneer het einde van het *motoelanga* op het droge rijstveld daar is, een maisplant (*poho' hampo'a*), waarna het verbod is opgeheven. Na 't *mekili* moet ieder huis den priester voor dit werk een bos rijst geven.

Na het *motoelanga* kan men met 't oogsten (*nepare*) beginnen, hetgeen aanvankelijk alleen door de voor-gangster (*topokoebangi*) wordt gedaan. *Topokoebangi* beteekent letterlijk „die zich omhult", naar de kap die zij op het hoofd draagt, opdat hare oogen niet zullen

begeeren te zien (*podona doko mata*) en opdat de geest op of in haar zal blijven (*bona toengkoe' anditoe mesoëa' i ia*).

Men onderscheidt twee soorten van *topokoebangi*: de echte, die een mooi afgewerkte kap (*totokoe to marempé*) draagt, welke een platten bol heeft en van een luitel is voorzien; en de *topokoebangi*, die een spitse kap (*totokoe to malolo*) draagt. De eerste is de voorgangster bij den oogst, de tweede bespuwt de rijst alleen met gember, *koela*, en wordt daarom ook wel *topokoela* genoemd. Van de eerste soort zijn er gewoonlijk twee, waarvan de ééne geheel en al onder 't verbod staat (zie daarvoor beneden); zij heet *topotingkoe lolia* „draagster van het oogstmandje”; en de andere *tomepanawa'i* „de opvolgende” genaamd, niet zoo streng onder de verboden staat.

Beiden moeten een mooien naam hebben, zooals Tagigi' „vluiggert”, opdat men vlug met het werk zal opschieten; Aboehi „opstapelaarster”, opdat men veel rijst zal hebben op te stapelen. Volgens Bada'sche opvatting kan men van een kleinen akker veel rijst oogsten, als men de juiste manier van handelen maar kent, en de geesten goedgezind zijn. Omgekeerd kan een groote akker weinig rijst opleveren, als men het niet slim aanlegt, en de geesten slecht gezind zijn.

Behalve dat de voorgangster, *topokoebangi*, de wisseltaal moet gebruiken, mag ze niet van stroomend water drinken, wel palmwijn of welwater; ze mag geen groenten uit 't bosch (*halo-halo' kakaoë*) eten, geen gemsbuffelvleesch, geen muizen, *hepa'a*, *bare'a*, *karakahi*, *paria* (alle groentensoorten), ingevoerd zout, groote peper (*koelagoa bangka'*). Ze mag niet springen; bij 't loopen moet ze den eenen voet vlak vóór den anderen zetten; ze mag nergens tegenaan schoppen; niet in uitwerpselen van dieren trappen; geen winden laten; niet naar boven of in de verte zien; niet niezen; niet van de sawahdijkjes afglijden; ze mag niemand aanspreken, en ook niet aangesproken worden; men mag

vooral niet tegen haar schertsen, want dan zal de medijcijn die zich in het oogstmandje aan hare zijde bevindt, ons grijpen (*nahaka' toilolia*), en wij zullen ziek worden; ze mag niet in eens anders hut of huis komen; niet met een ander samen slapen, want dan zou men ziek worden; ze mag de bladeren waarvan ze gegeten heeft niet weggooiden, tenzij er al 2×7 bladeren zijn, dus van 14 maaltijden afkomstig; op het oude blad moet ze telkens het nieuwe blad leggen; ze mag zich niet in stroomend water baden, er zelfs niet in stappen; wil ze zich baden, dan doet ze dit des nachts in huis; is het eindelijk zoo ver dat ze zich wasschen mag bij het einde van den oogst (*ane makatoe parena*), dan moet ze eerst haar lichaam bestrooien met jeuk verwekkende *lapa pare* (Mal. *ekor padi*), en daarna *kaloti* en asch bij het water leggen; ze mag zich niet warmen bij het vuur, noch stukken hout in 't vuur schuiven; haar slaapplaats moet van een gordijn voorzien zijn; behalve de wisselwoorden mag ze de woorden „zee” en „regenboog” volstrekt niet uitspreken; ze mag geen hoen eten, want dan zal de rijstziel wegvliegen; geen Lamboesch praten of in die taal aangesproken worden; men mag het zelfs niet in hare tegenwoordigheid spreken; ze mag niet naar het dorp gaan; gaat ze eten, dan warmt ze welwater in een met *ara'*-gras gesloten bamboekoker, waar de schutbladen nog aan zitten, en wast daarmee de vingertoppen, niet de handen; reikt men haar haar etensblad toe, dan moet daarbij de steel naar boven gekeerd zijn, anders zal de rijstziel weggaan; het blad mag niet, zooals men gewoonlijk doet, verwarmd worden; want dan zal de rijst er als verwelkt uitzien; ze mag niet met een ander samen eten; ze moet eerst ophouden met rijst snijden, als het donker wordt; dan eerst mag ze ook haar kap afzetten (*rahoengka'i*); ze moet langzaam naar haar nachtverblijf loopen (*monanarahi*), opdat ze haar evenwicht niet verlieze, waardoor de geest (*anditoe*) bang zou zijn; vroeger bond men haar de beenen wel bij mekaar, opdat ze geen groote stappen

zou kunnen doen. Telkens als ze op de plaats komt waar ze begonnen is met oogsten, legt ze daar sirihpinang neer; dat is de *pobela'ia* „plaats der verwonding” (van de rijst). Ze mag haar baadje niet uittrekken en over een stok hangen. Zal ze gaan eten, dan neemt ze eerst een weinig rijst, smeert dat over den navel, hals en kruin, doet dan weer een greep rijst en steekt die in den mond, waarbij ze zegt: *O dokoë! Koe-pobombo moto poholia'koe'; hanggalo ambi-ambi noe-popa'ara'ana.* „O, gij daar! (bedoeld is Boeriro'). Ik heb genoeg (eig. tot dikheid) aan de opbrengst van mijn akkerwerk; doe gij mij in de toekomst weer voorzien”. Men noemt dit *modoko*. Daarna scheurt ze een hoekje van haar etensblad af en legt daarop wat rijst en vleesch als offer.

Wat is nu de bedoeling van het *mokoebangi*? Al meermalen is er door mij op gewezen, dat de zielen der afgestorvenen jaloersch zijn op de nog levenden. In hun klagelijk bestaan benijden ze hun verwanten, die nog in leven zijn. Op alle wijzen zullen ze trachten hen tot zich te trekken om meer lotgenooten te hebben en hun schade te doen. Ook is er soms wel van verlangen der dooden naar de levenden sprake. Wanneer nu een gewoon mensch, een niet in taboe-toestand verkeerende, het rijstveld betreedt, dan zal hij ziek gemaakt worden door de geesten (*anditoe*) der overledenen en de *tanoe-ana' pare* „rijstziel” zal wegvluchten; op geheimzinnige wijze zullen de bossen van den rijststapel verdwijnen. Daarom moet een mensch tot *anditoe* gemaakt worden, waardoor de geesten in de onderstelling komen met een lotgenoot te doen te hebben. Men noemt de *topokoebangi* dan ook *anditoe* „doodenziel, doode”. Evenals de weduwe of weduwnaar zich „dood houdt”, alleen het voedsel der voorvaderen, der gestorvenen dus, eet, zoo moet ook de *topokoebangi* „zich dood houden”. Onder de witte rouwkap moet ze haar lichaam verbergen, de „rijststelende” handen moet ze verbergen door verlengstukken aan de mouwen, *rao* genaamd, vgl. *raoa*.

„plaats der geesten, luchtruim”, opdat de dooden niet zullen zien dat ze met een levende hebben te doen; deze *rao* wordt ook door de vrouwen bij 't wieden op den akker gebruikt, evenals witte foeja kappen; daarom ook de zwijgende, schier beweginglooze manier van oogsten, waarbij men dan moet oppassen dat zijn ziel niet vlucht door het zien in de verte, waardoor het gezichtsvermogen, vaak vereenzelvigd met de ziel, onder de macht van de in 't luchtruim dwalende geesten komt; daarom het langzaam loopen, de vrees voor struikelen, de gebonden beenen. Door plotselinge beweging zouden de geesten zien met menschen, levenden te doen te hebben en ze zouden ijlings de rijstziel buiten hun bereik brengen, de rijstziel zou schrikken! En de vrouw die oogst zou ziek worden. Is echter de *topokoebangi* met oogsten begonnen, dan is de aandacht der geesten afgeleid, ze vreezen geen rijstdiefstal door de menschen meer en 't gevaar van ziek gemaakt te worden is voor de na haar komende oogsters geweken.

Het rijstmandje (*lolia*, stam *loli* „afknippen, afsnijden”, een wisselwoord voor „oogsten”), heeft de priesteres voor haar schoot hangen. Deze *lolia* is een vrijwel kubusvormig mandje met ronde hoeken van ongeveer 8 kubieke decimeter inhoud. Het dient om er de oogstmedicijn in te bewaren, zooals *hintaka'*, *hoemanio'*, *tosandewoe*, *to mamboelio*, *karakaha*, *meapo*, *poto*, *koe-doe*, *loekoe*, gele *lowa*-bladeren, uitgekauwd suikerriet, rijpe pisangschil, opdat de rijst vlug rijp zal zijn (*pasarana pare*, *bona hintaoe' mare*). Verder bevindt zich er in een klein kokertje met oeverzand om over het gewas te strooien, opdat de rijst spoedig rijp zal worden; volgens anderen om de doodenzielen (*tanoeananda tomate*) „zand in de oogen te strooien”. Men moet namelijk zorgen, dat de rijst ongeveer tegelijkertijd rijp is. Men mocht eens niet verder kunnen met oogsten en verplicht zijn op te houden, hetgeen in geen geval mag; is men aan 't oogsten, dan moet men achtereen doorsnijden.

Verder ligt in de *lobia de pelamoe*, *hamboeroe* of *pasoena boeho'*, de bolvormige of eiervormige steen of harsbal, die in 't midden der rijstschuur ligt om de levenskracht der rijst, de rijstziel, vast te houden.

Terwijl de voorgangster aan het oogsten is, doet ze de aren zonder steel (*momo'* of *torahandoe'*) in het mandje als voedsel voor de *pelamoe*.

Om en in het mandje is gember en curcuma vastgebonden. Telkens knijpt de voorgangster een weinig met de nagels daarvan af, kauwt het en spuwt het over het gewas. Onder in het mandje moeten *meapo*-bladeren liggen. De zon mag niet op het mandje schijnen. Mensch noch dier mogen over het mandje heen stappen (*me'eng-ka'*). Iederen dag moet de voorgangster sirih pinang en voedsel voor haar *anditoe*, de *pelamoe*, in 't mandje leggen.

Het rijstmesje (*hindo*) is steeds van denzelfden ook elders gebruikelijken vorm. Vaak is het handvat sierlijk besneden met paardenkop of vogelmotief, opdat het oogsten zoo vlug zal gaan als een paard loopen kan en een vogel vliegen. Het mesje mag niet in andere handen overgaan, daar dan de rijstziel naar den akker van een ander zou gaan; het mag niet geslepen worden, daar men dan de levenskracht der rijst zou wegslijpen; het mag niet vallen, daar dan de rijstziel zou kunnen schrikken, en dan zou men maar weinig rijst krijgen; men mag er ook niet mee naar het rijstveld van een ander gaan, want dan zou de rijstziel daarheen verhuizen.

Aanvankelijk oogst dus alleen de *topokoebangi* gedurende 4 of 2 dagen: als het *motoelanga* 7 dagen heeft geduurd, oogst ze vier dagen alleen; heeft het 4 dagen geduurd, dan 2.

Zoolang de *topokoebangi* alleen oogst, is een teeken opgericht (*mopatoedoe*), opdat niemand op den akker zal komen; gebeurt dit toch, dan wordt die persoon beboet met een kom rijst en 1 ei, en een hoen om met

diens bloed het gewas te besprenkelen, opdat de rijstziel daarheen terugkeere.

Voordat de voorgangster begint te snijden, gaat een oude vrouw *morepa'*, oogstmedicijn zoeken. Deze medicijn doet men in een bamboe van 1 geleding en laat ze daar 1 nacht in liggen (*rapopatoeroe hambengia*), waarna men den bamboe heel vroeg in den morgen over-eind zet. Ook haalt men een bamboe vol water uit een stilstaanden plas, om als wasch- en drinkwater van de *topokoebangi* te dienen. De koker moet gesloten worden met *ara'*-gras, en vóór 't gebruik gewarmd worden. De medicijnen zijn bestemd om op de *pebela'ia*, de plek waar ze het eerst rijst snijdt, gezet te worden.

Het oogstmandje (*lolia*) moet heel vroeg, als het nog donker is, door de *topokoebangi* naar den akker worden gebracht (*rapodeda'a*). Wanneer ze de *lolia* uit de rijst-schuur haalt, legt ze dadelijk sirih pinang op de plaats van de *pelamoe* en doet deze in haar mandje. Men noemt dit *mooeroe'*.

Bij een kruisweg gekomen heeft het *motelale* plaats. Dan legt men foeja-offers, *kaloti* en asch neer en zegt: *Tomate, inia' komi meola'ola'! Ti'arapoke mombeisa*. „Dooden, volgt ons niet! We hebben niets meer met elkaar te maken”. Men is bang dat ze weer eens mochten komen „helpen”.

Is ze op den akker aangekomen, dan neemt ze een rijstblad, rolt het op, en begraaft het in de modder; ze doet er een ficusblad (*tawe' bea*) bij en een kippenei. Vervolgens knoopt ze twee rijstbladeren en 2 rijststoelen (*rompoehoe' pare*) en bespuwt ze met gember, opdat de rijstziel niet wegvliege (*mawaro*).

Daarna heeft het *mobela'i* plaats, ook wel *mepo'a* of *metile* genoemd. Dit laatste naar den offerstengel van *tile*-riet (*Eleusine indica*), waaraan foeja offers worden gehangen. Deze offerstengel helt naar het Oosten. Verder plaatst de *topokoebangi* op het offertafeltje een kom rijst met een ei, en legt er een *ampire*-blad (*Car-*

yota Rumphiana Mart.) bij. De *ampire* is de palmwijnboom der geesten.

Nu zoekt ze een rijsthalm uit, die „een nagel heeft” (*tomokaloepa*); dit is een halm die bij het begin van de aar een uitsteeksel heeft. Dit is de rijstmoeder (*inaana pare*). Vaak beweert men dat er goud bij of op ligt, wat dan wel door iemand er vooraf zal zijn neergelegd. Ook kan een dubbele aar, een „tweelingaar” (*tomorapi*) als rijstmoeder dienst doen, of een aar, die zich door haar volheid van de andere onderscheidt. Ze moet na zons-
 ondergang, in den schemer, gezocht worden. Heeft de voorgangster, *topokoebangi*, ze gevonden, dan bindt ze de rijststoel, waaraan de rijstmoeder zit, fluks met andere rijststoelen bijeen om de rijstziel vast te leggen, en daarna bespuwt zij ze met gember. Ze laat er een breeden kring van rijstplanten onaangetast omheen staan. Aan den voet er van legt ze een tros pinangnoten en andere pruim-ingredienten, en zet er *ampire* (zie boven) bij. Vervolgens snijdt ze 7 rijsthalmen af, bespuwt die met gember en zegt: *Mawiae!* „Vlug he!” „Daardoor zal het oogsten vlug gaan.

Ze doet de zeven aren in haar *lolia* en loopt even het rijstveld rond, voortdurend gember en curcuma over het gewas spuwende. Meer oogst ze dien dag niet.

Vindt men nog andere aren, die zich op de eene of andere manier van de andere onderscheiden, dan noemt men ze ook rijstmoeder, maar men snijdt ze af, en doet ze in het mandje (*lolia*).

Heeft de voorgangster den tweeden dag precies 20 bossen gesneden, dan zal de akker spoedig afge oogst wezen. Men noemt dit *poho*'.

Op de overige dagen snijdt men liefst een oneven aantal bossen, want dan zal men elken dag meer snijden. Men noemt dit *katoepoe*. De zevende bos heeft dan geen kameraad (*bokona*). Men noemt die *woa'na pare* „hoofd van de rijst”, of *topedi*' „die naar zich toetrekt”. Men mag de achtste bos er niet bij zoeken, want dan gaat zijn aantrekkingskracht verloren (*ti'ara kana*

mao mampeli' rangana popabokona hangkoto de'e). De oneven bossen (*kakoe'oe*) acht men goed voor zaai-rijst te zijn. Mooie getallen acht men 10, 30, 60, 90.

Is de voorgangster, *topokoebangi*, 2 of 4 dagen alleen bezig geweest, dan gaan ook anderen oogsten. In de opening van de deur hangt men bij 't verlaten van de woning *bengkakara*-kruid, dat bij droog weer moet worden gezocht. Men legt weer asch, *kaloti* en foeja offers neer op den kruisweg, en op de plek, waar de priesteres begonnen is met snijden, de *pobela'ia* of *popatoa'a*, legt men pinang, kokos, katoen, een hakmes en derg. Steeds moet echter van ieder sawahvak de *topokoebangi* de eerste rijst snijden. Ze bespuwt eerst een paar halmen en legt er een knoop in.

Heeft men 1 dag gezamenlijk geogst, dan heeft wel eens het *ma'ande' pare'* (of: *matampare*) *moekatede'* plaats, het „staande oogstfeest vieren”, d. w. z. het oogstfeest vieren terwijl men nog staat te oogsten. Men noemt het ook wel *mopa'ande topokoebangi* „de voorgangster te eten geven”.

Eigenlijk mag het oogstfeest pas gevierd worden na afloop van den oogst. Maar daar men niet van de nieuwe rijst mag eten voordat het oogstfeest is gevierd, wordt het feest wel vervroegd als men gebrek aan voedsel heeft. Het feest, dat men na afloop van den oogst viert heet dan *ma'ande' pare* (of: *matampare*) *mpehoeda* „de rijst eten terwijl men zit”.

Niet elk jaar viert men het oogstfeest. Is de oogst wat schraal uitgevallen of mislukt, dan belooft men bij den aanvang der nieuwe akkerwerkzaamheden den geesten een varken of buffel te slachten en een feest ter eere van de rijstgodin te vieren als men een overvloedigen oogst heeft gekregen. Langzamerhand is hieruit de volgende regeling ontstaan: 1e jaar *mata mpare mpekatede'*, 2e en 3e jaar geen oogstfeest, 4e jaar *mata mpare mpekatede'*, 5e en 6e jaar geen oogstfeest, 7e jaar *mata mpare mpehoeda*, en zoo vervolgens.

Hier volgen nog enkele bepalingen, die voor het oogsten gelden: Men mag gedurende het oogsten kinderen het haar niet knippen. Men mag de bossen rijst niet hardop tellen; men zou daardoor de jaloerschheid der geesten opwekken. Daarom moet men ook voor 2 bossen 1 zeggen, voor vier twee enz. Men mag onder het snijden niet van den eenen kant van den akker naar den anderen loopen, maar men moet rustig, regelmatig voortgaan, in de sawahs vak voor vak, halmpje voor halmpje afsnijdende. Men mag niet een dag rusten (*rabonta-bonta*), „want dan zal er geen weg meer zijn voor de rijstziel”, de levensdraad van de rijst is afgesneden en de nog te oogsten rijst verliest haar voedingswaarde.

Heeft men eenige bossen gesneden, dan brengt men ze naar een schoongemaakte plek vóór de tuinhut om te drogen (*mopahilo*), waartoe men de aanvankelijk met rijststroo (*deami*) gebonden bossen onderste boven neerlegt. Men legt de bossen in een vierkant, en op de hoeken steekt men geknoopte rijstbladeren (*aloc*) in den grond. Men snijdt van 5 tot 10 bossen per dag. Slechts een enkele brengt het tot meer dan 10.

Tegen den avond zet men de bossen op ronde hoopen (*odo-odo'*), die van binnen trechtersvormig naar beneden toelopen. De rijsthoop mag namelijk niet massief zijn, terwijl men aan het oogsten is, daar er dan geen opening is om als schuilplaats voor de rijstziel te dienen. De uitwendige vorm van den rijsthoop doet aan een vrouweborst denken, waaraan de tepelhof niet ontbreekt, gemaakt als ze is van roode rijst. Ook zijn de rijsthoopen vaak met aardige figuren versierd door de bossen op verschillende manier op te stapelen. Aanvankelijk zijn de rijststapels niet hooger dan 1 meter. Is men klaar met rijstsnijden, dan wordt de rijst hoog opgetast tot een bergje van 3 meter doorsnee, en ongeveer gelijke hoogte. De laatste bos rijst die gesneden wordt, moet men met de stelen naar het Oosten leggen, daar anders de rijst spoedig op zal zijn en de akkers zullen

mislukken. Tusschen de opgestapelde rijst steekt men geknoopte rijstbladeren (*aloe* „knoop”) om de rijstziel vast te houden.

Iederen dag legt men er gekookte rijst neer, of, als men geen rijst meer van de vorige oogst heeft, kruipende oebi (*oewi mpendele*), en sirih pinang.

De rijst wordt opgestapeld door iemand „wien het staat of past”. Bij 't *mekili* wordt hij hiervoor beloond. Eerst wordt de grond met rijststroo of matten belegd. Als men dit niet deed, zou de onderste laag rijst wortel schieten en onbruikbaar worden. Daar de rijst niet eer naar 't dorp gebracht mag worden dan wanneer allen klaar zijn met oogsten, groeit toch al een deel van de rijst als een klit aan elkaar.

Is de grond bedekt, dan legt men in het midden daarvan (*i wii'na*) een mandje (*lolia*) met de rijstmoeders, die men heeft gesneden in andere gedeelten van den akker, dan daar waar de voorgangster de eerste rijst heeft genomen. Om het mandje heen legt men 4 bossen rijst en strooit er zand uit de *lolia* overheen, opdat de rijst gauw droog zal zijn. Dan stapelt men er een wal van bossen omheen op, en vult die van binnen verder aan. Zoo gaat het laag voor laag, en na elke vier lagen steekt men een geknoopt rijstblad (*aloe*) tusschen de rijst, *popobangina tanoeana'na pare* „schuilplaats voor de rijstziel, schaduwplek”, of *hodoena pare* „rijst-knoop”, opdat de rijstziel niet weg zal gaan. De plek waar de geknoopte rijstbladeren gelegd worden, bespuwt men met medicijn, en bestrooit ze met zand. Die geknoopte bladeren moeten er aan de Oostkant tusschen gestoken worden. Is de stapel bijna voltooid, dan zet men er een witte kom (*toeboe'*) met rijst bovenop en een ei ten behoeve van Boeriro'. Men bespuwt nogmaal de rijst en dekt ze daarna toe met een bos rijst, waarvan de stelen naar het Oosten moeten wijzen. Die stelen worden afgedekt met *atoe anditoe* „geestendakbedekking”, namelijk schutbladen van de maiskolff, of met rijststroo (*deami*). Dit afdekken zou gebeuren, opdat

de regen niet zal binnendringen. Het afgedekte deel heet *woa'* „hoofd”, of *poeloe* „handvat” (men zegt dit ook van den borsttepel). Verder steekt men er medicijnen tusschen, die de dooden (*tomate*) moeten weren.

Droomt men gedurende den tijd, dat de rijst opgestapeld staat, dat iemand in huis komt, dan zal de rijst op den stapel vanzelf vermeederen. Droomt men echter dat iemand het huis verlaat, dan zal de rijst op den stapel van zelf verminderen (*maoehoe*), daar dan de rijstziel naar den stapel van een ander is overgegaan.

Daarna wordt nog een soort altaar voor de echte rijstmoeder gezet, d. w. z. voor de rijstmoeder, die 't eerst door de voorgangster, *topokoebangi*, in het rijstveld van den *topeoni* werd ontdekt. Ze wordt samengebonden met den „rijstvader”, en door een breeden rand van rijstbossen omringd. Wanneer alle menschen afgeogst hebben, komen er lieden van alle dorpen om de rijstmoeder en den rijstvader te helpen vangen (*moha-ka' toina hai toama*). Zeven jonge mannen vangen samen met vijf jonge vrouwen en de twee voorgangsters, *topokoebangi*, rijstmoeder en rijstvader, en oogsten de nog daarom heen staande aren af, die ze in 2 bossen binden met een rotan van een vadem lengte. De rijstmoeder moet grooter zijn dan de rijstvader. Men zet die twee bossen dan op het altaar, en plaatst er bij: een ledige draagmand, rijst, ei, witte foeja offers, en derg. De rijst, die er soms in groote en kleine hoopen om heen staat, zijn de kinderen. De vader en de moeder leveren later de zaairijst.

Als de rijst is afgeogst, heeft het *mobare rive* „afbreken (oogsten) van de Jobstranen” plaats.

Vervolgens wordt het oogstfeest (*mata mpare*) gevierd, als men dit nog niet vóór 't begin van den oogst (*ma'ande pelamoe*) of kort na 't begin van den oogst (*mata mpare mpekatede'*) heeft gedaan. Men slacht daarbij een buffel of een varken.

Den nacht vóór het feest neemt de voorgangster, *topokoebangi*, de rijst zonder steel (*momo'*) uit het

oogstmandje (*lolia*), en stampet ze; dit mag niet overdag gebeuren. Onder 't stampen moet ze de voeten tegen elkaar zetten. Ze stoot eerst met den stamper (*aloe*) op den grond en zegt: *Bongo' tokoei'*, *bongo' boë'*, *bongo' dena hai oepoe-oepoe komi to mabiasa mopakaroegi' pare*; *bongo' tampo'*, *pehadi kodo'*. „Doof zijn de muizen, doof de varkens, doof de rijstvogels en gij allen die gewend zijt de rijst te vernielen; doof is de aarde, ik ontwaak hoor”. Daarna stampet ze de rijst zonder steel. Ze mag daarna den stamper niet neerwerpen; ze mag de wan (*petapi*) niet omkeeren of onder 't rijstblok (*iso'*) zetten. Wil ze wannen, dan moet ze de wan eerst met gember bespuwen. Kookt ze die rijst zonder steel, wat ook 's nachts moet gebeuren, dan moet de rijstpot toegedekt worden met *meapo*-bladeren, welker randen met een rotansoort, *oewe ntowalia*, omboord zijn. Als de rijst gaar is, wordt dat *meapo*-blad tusschen 't dak gestoken voor de geesten, die er hun voedsel nog wel aan vinden. Heeft de voorgangster, *topokoebangi*, gestampt, dan mogen ook andere lieden de nieuwe rijst stampen.

Vervolgens wordt de rijsthoop met bloed besprenkeld (*mowahé' odo-odo'*). Een varken of hoen wordt driemaal om den stapel heen gedragen, dan steekt of snijdt men het dier den keel af, en smeert het bloed aan de rijsthoopen, terwijl men zegt: *Hangko woea' sala'na dode'e*. „Dit zijn nog maar de eerste vruchten”. De veeren van het hoen worden tusschen de stapels gestoken, opdat de *anditoé pare*, „rijstgod”, gever van de rijst, volgens sommigen Manoeroe, daarmee ten hemel kan stijgen. Ook legt men sirih-pinang en een witte kom met rijst en een ei neer. Een oor van het varken legt men op een hangend offerrekje (*alaha*), waaraan witte foejareepjes zijn bevestigd. Dit offertafeltje is weer tegen het Oosten opgehangen. Dit besprenkelen met bloed noemt men ook wel *popohompo' sala'*, om de zonde, schuld weg te doen, te verzoenen”, nl. de gedurende het akkerwerk begane fouten tegen de adat, zooals: het

verliezen van een rijstsnijmesje, het laten liggen, vergeten, van een bos rijst en derg.

Als de kip geslacht wordt, vangt de *topokoebangi* het bloed op in de holte van haar handen, steekt ze dan omhoog, en kijkt of het bloed tot aan de elleboogsknobbels (*lolona hikoe*) loopt. Is dit het geval, dan zal de volgende oogst zeer overvloedig zijn.

Wanneer men van de nieuwe rijst zal gaan eten, besprenkelt men den rijststapel eerst met kokoswater, den geestendrank. Daarna schenkt men de voorgangster 8 pakjes gekookte rijst en 1 groot pak vleesch en groente (*oeloe potona ande'a hai hantoeda' halo' to matoeda' karapengkoena*), een in zijn geheel gekookt hoen (*bate'na hoemamba'a rapengkoe*). Ook krijgt ze een achterpoot van het varken. Ze krijgt dit alles, opdat ze niet ziek zal worden van het dragen van de *anditoe*, de *pelamoe* (*podana napakadoe'a mambawa anditoe*). Haar assistent, de *topehadingi*, moet haar het eten overreiken. Ook de *topepo'a* krijgt een geschenk in rijst en vleesch. Daarna geven allen elkaar geschenken in rijst en vleesch bestaande (*momberora'* of *mombehawangi*). Daarna gaat men eten. De voorgangster smeert eerst weer wat rijst over navel, hals en kruin, en schudt de korrels die haar nog aan de vingers kleven er af, opdat ze geen buikpijn zal krijgen. Daarna doet ze weer een greep in de rijst, en zegt: *O Dokoë! kahondo'na peamo'i poholia'ki i to'a-to'ana*. „O gij (Boeriro) daar! laat zoo de opbrengst van onzen arbeid zijn tot in lengte van jaren”. Dan steekt ze de rijst in den mond.

Heeft ze dit gedaan, dan doet weer een ander een greep in de rijst en bidt: *O Ala Tala hai Boeriro! De'ede'e ina kitepoe'oemi parengki kiande', hai kiperapi', kehapi hantede' pea, hangaa-ngaa mahae moto kirimana, boetoe-boetoe i sampokana kipo'onto*. „O Ala Tala en Boeriro! We zullen nu beginnen onze rijst te eten, en wij vragen, al is (de rijst) weinig, wij er toch vaak van kunnen nemen, en wij er door verzadigd worden tot het volgende jaar”. Daarna duwt hij een paar kinderen de

rijst in den mond. Na de voorgangster, *topokoebangi*, moeten de kinderen 't eerst van de nieuwe rijst eten. Ook de ouden doen als de voorgangster en bidden: *Teboea', teboea' tanoeana'koe ma'ande' pare to wo'oe.* „Mijn ziel moge in mij komen onder 't eten van de nieuwe rijst (mijn levenskracht moge versterkt worden)“.

Men brengt nu ook wat eten naar het dorp als *pelangoe* voor de achtergeblevenen, opdat men wete dat de rijst mag gegeten worden. Een *pelangoe* is gewoonlijk een geschenk, dat men voor iemand meebrengt als men van den akker komt of van een reis terugkeert.

Verder brengt men den nacht door in vroolijkheid in afwachting van het naar huis brengen van de rijst (*molanggo mekili*), dat den volgenden dag zal plaats hebben.

In sommige dorpen heeft dan nog plaats het *motang-goli*. Dit doet men anders ook wel bij lichte maan op de akkers om de jongelui bijeen te roepen. Men slaat op bepaalde maat op de klopplank voor de bereiding van foeja of men stampt op het rijstblok zonder dat er foeja of rijst aanwezig is.

Bij het oogstfeest begint de pret om ongeveer 4 uur in den namiddag. Vier vrouwen staan bij de vier hoeken van het rijstblok, en stampen ongeveer een kwartier daarop, ongeveer in deze maat: *teng! te- te- teng! te- te- teng!* terwijl een ander van onder tegen het rijstblok slaat. Ook zitten 5 vrouwen achter een foeja-klopplank, en slaan er op. De drie middelste kloppen langzaam, de twee anderen vlug. Dit nabootsen van rijststampen en foeja-kloppen heet *moheka'* of *monggeda*.

Inmiddels zit de voorgangster, *topokoebangi*, in hare uitrusting tegenover den rijsthoop met het aangezicht naar het Oosten. Een priester danst den priesterdans vóór haar, terwijl een varken vóór haar op den grond gebonden ligt. Telkens wordt dit dier geslagen opdat het schreeuwe. Onder het opgehangen offerrekje (*alaha*) staat een man op een *pü-pü*, een instrument van een jong opgerold sagoblad gemaakt, te blazen.

Ieder kwartier houden de klopsters en de stampsters en de priester even op om uit te rusten, waarna ze weer met hun spel voortgaan. Zoo doet men zevenmaal achtereen. Vervolgens trekt men om den rijststapel heen, ook zevenmaal: de priester voorop, daarna de voorgangster, *topokoebangi*, dan degenen die het varken dragen. Nu houden de priester en enkele anderen een speer vast, en steken daarmee het zwijn dood. De priester zuigt het bloed uit de wond en smeert wat van dit bloed op het voorhoofd van zieken en zwakken.

Het is ongeveer 7 uur als men gaat eten. De priester zet zich neer onder het opgehangen offerrek (*alaha*). Onder het eten komen lieden uit andere dorpen, daartoe uitgenoodigd, binnenvallen (*moboengka*). Terwijl men nog ver verwijderd is, begint men al te draven, en rent regelrecht op den rijststapel af. Elkeen heeft een stuk suikerriet bij zich. De voorganger, *tadoelako*, van den troep, speert den hoop met zijn suikerriet vlak bij de kom, en loopt hard met dit voorwerp weg. Daarna keert hij terug, en haalt het eten van den priester weg. Ook de priester springt op en begint met de speer te steken. Dan brengt men aan de rustverstoorders eten. Dit *montanggoli* zet men 3 dagen voort.

Vervolgens heeft het *modeami* plaats, het *mogero* „vernien, afbreken” van den rijststapel, want nu zal men beginnen met het wegdragen (*mekili*) van de rijst. *Deami* is rijststroo; *modeami* wil dus niet anders zeggen dan „vasthouden van de rijststelen” bij het afbreken van den stapel.

Men maakt eerst een sigaret van een jong sagoblad, blaast de rook er van in een witte kom, gevuld met rijst, ei, kokos, brandt wierook (*doepa'*) en loopt er zevenmaal mee om den stapel en langs de rotan, die straks voor 't binden der rijst zal worden gebruikt, terwijl men het geluid maakt alsof men kippen roept (*mokoe-roe-koeroe'*); men zegt: *Koerrr! Maimo komi, Poeo Oera! Koekoene', ane ara to nipowiara, demo'i mai kipakaro'a laloemi; mampeli' komi mai rangami, mai*

toro' i tambi to maro'a. „Koerrr! Komt, Poee Oere! Ik vraag of er iets is, waar gij verdriet over hebt, hier zijn we om het weer goed te maken; zoekt kameraden om te komen wonen in een goed huis". Vervolgens zet men de kom op den rijsthoop, en legt er bij 7 pinangnoten, 7 sirihbladeren en tabak, en overdekt alles teza-men met een lap geel katoen.

Daarna neemt men een wan, legt er een slijpsteen op en een *kaloti*-tak, alsook een foeja offer en zet de wan op den rijsthoop. Dan neemt men een klein hakmes en snijdt de banden die de *woa'* „hoofd" van den stapel bevestigen, door, na eerst de rijst met gember bespuwd te hebben. Dan reikt men deze *woa'* over aan de voor-gangster, *topokoebangi*, die den bos op de wan legt. Zevenmaal moet men aan den bos trekken, voordat men hem er af neemt. Die bos mag niet met rotan gebonden worden, en de korrels die er van afvallen, mag men niet van de wan nemen of neergooien.

Vervolgens gaat men *mohea'* „strikken", of *mopahi-romoe* „tezamendoen"; of *morawi'*. Dit moet steeds 's morgens vroeg plaats hebben. Men maakt dan van twee bossen één (*mogopa'*). Waren de bossen bij het op-stapelen met *tontoli*, een soort liaan, gebonden, nu wor-den ze over gebonden met rotan.

Rondom heeft men foeja offers in den grond geplant, *kaloti*-takken en *pakoeliti* om de dooden (*tomate*) van de rijst af te houden. Ook legt men rijststroo neer, de rijst voor de dooden, waarbij men zegt: *Inia' nimai-mai meola-ola' i kai'*; *modeamimo komi wo'o ntani paremi!* „Komt niet met ons meedoen; breekt afzonderlijk uw rijststapel af!"

Geen mensch mag gedurende het *mohea'* voorbijloopen. Gebeurt dit, dan wenkt men hem tot zich, en geeft hem rijst en rotan om te binden. Hij mag die rijst en rotan niet zelf nemen. Door voorbij te loopen zou de rijstziel dien persoon volgen.

De bossen die het eerst geogst zijn, worden door mannen gebonden, die daarbij den krijgskreet aanhef-

fen. Is de helft van de rijst gebonden, dan mag men even uitrusten om te pruimen. Is men er mee klaar, dan worden de bossen weer met rivierzand bestrooid en met medicijn besprenkeld.

Nu ontvangen ook de verschillende functionarissen hun loon, en wel van ieder huis: 1. de *topokoebangi* 10 bossen, die *toempa'na* heeten; 2. de *topokati*, die op het vogelgeschreeuw acht heeft gegeven, 1 bos; 3. de *topoholoei* die de zonden heeft afgedreven, 1 bos, die *palengi* heet; 4. de *tomoalai*, die ziekte en kwaad heeft verwijderd, 1 bos; 5. de *topotoelanga*, 1 bos; 6. de *topobabehi* of *topoiliki bonde tomate*, die den akker voor de dooden heeft gemaakt, 1 bos; 7. de *poe tampo'*, eigenaar van den grond, 1 bos, die *roro' tampo'* of *doeroe tampo'* genoemd wordt (dit gebeurt alleen bij droge akkers); 8. de *poe baeela*, eigenaar van de buffels, 2 of 4 bossen al naar de oogst van de sawah uitvalt; men noemt deze bossen *biti baeela* „buffelpooten”; 9. de *tomampotoëhi*, die de foeja offers heeft geplaatst, 1 bos; 10. de voorganger bij de akkerwerkzaamheden *topeoni*, 1 bos.

Dan gaat men de rijst naar de schuur brengen. De *topeoni* moet weer het eerst zijn rijst laten dragen. Wie het vóór hem doet, wordt beboet met 1 kom rijst, een kuiken, sirih-pinang en foeja offers. *Mekili* beteekent „op den rug dragen in een draagmand”, en dit herinnert aan den tijd toen men alleen nog droge akkers had, waarvan de rijst altijd op den rug gedragen werd. Tegenwoordig spreekt men ook van het naar huis brengen der sawah-rijst van *mekili*, terwijl deze toch voor het meerendeel aan een stok over den schouder wordt gedragen (*molemba*) of met z'n tweeën aan een stok (*mokowa'*).

Het *mekili* gaat met groote vroolijkheid gepaard. Voordat men de eerste bossen opneemt, grijpt de voorganger, *topokoebangi*, een handvol asch, doet er een foeja offer en wat *kaloti* bij, en legt dit alles op de plek, waar de rijst opgestapeld is geweest (*po'odo-*

odo'a), met de woorden: *Inia' nipeweo-weo tomate, bopoka to noeisa'a*. „Komt niet naar ons toe, dooden, ge hebt niets meer met ons te maken". Een deel van de asch legt ze op haar slaappleats (*pambala'a ale*).

Dan zet de stoet zich in beweging. Voorop gaan de rijstmoeder en rijstvader, die door twee mannen gedragen worden. De bossen zijn versierd met geestenwerende en krachtige kruiden, opdat de dooden niet zullen volgen en de dragers aanspreken, waardoor ze ziek zullen worden. Achter hen komt de voorgangster, *topokoebangi*, dan de *topokoelai*, die met gember heeft gespuwd, en dan volgen ouden en jongen, allen op hun eigen manier rijst dragende. De rijst uit de droge velden mag niet langs de sawahs worden gedragen als men daar nog bezig is met vogeltjes weggagen.

Wanneer men bij de schuur gekomen is, zet de voorgangster, *topokoebangi*, een *tile*-stengel aan de Oostzijde onder de schuur en een foeja offer tegen het Westen. De rijst van de *topokoebangi*, de *woa'* „hoofd", wordt dadelijk in de schuur geborgen, de andere bossen legt men er eerst onder. Op ieder plankje dat de muizen tegenhoudt, *dalapa* geheeten, wordt een bos rijst gelegd.

Is al de rijst bijeen, dan neemt de voorgangster de rijstmoeder en den rijstvader, loopt er mede rondom de schuur, klimt er in, en legt de 2 bossen midden in de schuur, na eerst den steen *pelamoe* op zijn plaats te hebben gelegd, ook in het midden van de schuur. Ze neemt den *pelamoe* eerst in de beide handen, en beblaast hem; als het goed is, moet de steen dan aan den onderkant nat van den adem zijn. De overige rijst laat men 1 nacht onder de schuur „uitrusten" (*rapopeiha' hambengia*); door de rijst dadelijk in de schuur te brengen zou men de rijstziel te veel verontrusten, vermoeien, en daardoor zou de rijst in voedingswaarde verminderen.

Eerst dan gaat de eigenaar van de rijst in de schuur om te *metoeda*, offeren, d. i. sirih-pinang neer te leggen. Daarna mag nog een ander binnenklimmen, nadat deze eerst zijn lichaam met curcuma heeft ingesmeerd,

(*rabada'i*), opdat degene die in 't midden (*asa-asa'*) van de schuur is, n.l. de steen *pelamoe*, hem niet zal grijpen en ziek maken (*podena nahaka' to i asa-asa'*).

Degenen die de rijst opstapelen, de *topo-oli* (van *mo'-oli* „iets neervlijen") mogen onder hun werk niet praten, opdat de steen *pelamoe* en de rijstziel niet wrevelig zullen worden (*podana matoeli anditoe hai tanocana'-na pare*).

In de offerpaal steekt men 7 rijsthalmen, 7 *tile*-rietstengels, 7 *kaloti*-takken, 7 *woewoele*-stengels, 7 *poto*-stengels, 7 *lalaoe* en 7 *ara'*-bladeren. Bordjes met sirihpinang worden op de rijst gezet. Rouwdragenden (*topo-pali*) mogen niet in de schuur gaan (*moriboeho'*).

Bij het opschuren mag men niet met de rijst gooien (*ratende-tende*) of op andere wijze ruw of onverschillig doen (*rakahoe-kahoe'*), want dan zal de rijstziel naar elders verhuizen, en het getal bossen zal verminderen. Heeft men het toch gedaan, dan legt men sirihpinang neer om de rijstziel terug te doen keeren.

Wanneer men met het opschuren van de rijst klaar is, wordt de schuur gesloten, en dan stelt men er het verbodsteecken bij op (*mopatoedoe' boeho'*). Daarna gaat men *motoboehoei*, d. i. men neemt *ara'*-gras, *kaloti'*, *tile*, *woewoele*, *poto*, *lalaoe*, gele, witte, roode en bontgekleurde (*maragi*) foeja offers, legt er een knoop in, en steekt (*rahohoka*) alles tezamen in een gat, dat onder aan de middelste vloerplank van de schuur is uitgesneden (dit gat heet *potoboehoeia*), opdat de dooden (*tomate*) niet zullen binnendringen. Gedurende 4 of 7 dagen mag men nu niet in de schuur komen. Moet men er toch noodig in, dan mag dit alleen gedaan worden door een oude vrouw, daar de dooden het in 't bijzonder op jonge menschen begrepen hebben; de ouden komen toch spoedig tot hen. Men houdt wat rijst achter om gedurende de verboden dagen te eten.

Daarna gaan degenen die de rijstmoeder gevangen hebben, de *tomohaka' toina*, allerlei rooven (*mamboeroe*). Tabak, kokosnoten, oude rijst, die men juist uit de

schuur heeft gehaald, en derg. rooven ze weg. Ieder hunner krijgt ook 2 bossen ten geschenke. Op de plankjes tot afweer van muizen legt men sirih-pinang (*mampetoedai dalapa*).

Al spoedig heeft dan het *motampoe* plaats. Men neemt rijstmeel (*tampoe*) van kleefrijst, vermengt dit met kokos en inlandsch zout, en legt dit bij de pooten van en op het rijstblok, in droog rijstveld of sawah, bij de palen van de woning, bij de haardstenen, op de plaats waar de voorgangster bij den oogst de handen waschte, en roept de namen der geesten aan, die rondom heeten staan toe te zien (*topetondo*). Het overschot van dit rijstmeel legt men op een wan (*petapi*).

Vervolgens maakt men een mannelijk of een vrouwelijk poppetje van arenvezels al naardat de geest (*anditoe*) in het oogstmandje (*lolia*), de *pelamoe*, een man of een vrouw is. Men zet dit poppetje bij den poot van het rijstblok en bidt: *De'emi pahawana watangki*, *Poe' Tampo'*; *ane arami tanoecana'ki noeala, noepate-oliaka mai, lawi kipahawangimi*. „Hier is onze plaatsvervanger, Aardgeest; als gij soms onze ziel (levenskracht) gehaald hebt, geef ze ons terug, want we hebben ze reeds (door dit popje) vervangen”. Dit gebed wordt uitgesproken door de voorgangster, *topokoebangi*. Ook het poppetje legt men wat rijstmeel op het hoofd.

Daarna zegt de voorgangster: „Laten we gaan!” Ze neemt nu een wormpje en drukt dit op haar voorhoofd, *toeka' anditoena do'o*, „dit is zooveel als haar geest (*anditoe*)”.

Ieder neemt nu zijn matje op den rug, klopt op zijn slaapplek en op de deur, en roept: *Maomokeo! bopoke paka inde'e*. „Laten we gaan, zeg (ziel)! wij blijven hier niet langer”. Men vreest dat zijn ziel in het rijstveld zal achterblijven. Men raakt nu met de rechterhand het poppetje onder 't rijstblok aan en vertrekt. Men mag niet omzien, anders zal men een ongeluk krijgen; de ziel zal dan naar het verlaten rijstveld terugkeeren. In 't dorp aangekomen legt men voedsel bij de deur van de

woning en eet daarna het ongekookte rijstmeelmengsel rauw op (*more'a*).

De voorgangster, *topokoebangi*, krijgt een mandje met alle voor haar gedurende haar werkzaamheid verboden spijzen. Ook degenen die den rijststapel ontsloten (*rahoengka'i*) krijgen bij het *mohea'* geschenken.

Wil men later het huisraad naar een andere plek overbrengen (*mantaoera*), dan moet men er eerst weer foeja offers voor planten (*motoë*).

In de rijstschuur snijdt men nu een hoen den hals af boven de rijst, waarna het wordt geroosterd, en gegeten in de schuur.

Het *motampoe* is blijkbaar niets anders dan het voorloopig afscheid nemen van het rijstveld.

Nauw hiermede verbonden is het *mopalala*, of *mo-wahe' deami* „het met bloed besprenkelen van de stoppels”, of *mopalakana bonde* „afscheid nemen van het rijstveld” geheeten. Het is als 't ware het overgangsfest van de eene akkerperiode in de andere; het danken voor ontvangen en het vragen om een nieuwen zegen. Men wil Boeriro „groot maken” vanwege zijn liefde voor de menschen en de *anditoe* (Manoeroe'), die de rijst deed gelukken, weer naar den hemel op te doen stijgen (*rapopesende' i langi'*).

Allen gaan naar den pas verlaten akker. Degeen die naar het geluid der vogels luistert, *tomokati*, hakt een bamboe af of neemt een *londe baroe*, jong arenblad, of een *poharoa* stok, en hangt er foeja-offers aan, van elk huis één: roode, witte, gele, en gestreepte. De foeja reepen moeten lang zijn, opdat later de rijstaren „vol” zullen wezen. Ook hangt men er kleine zakjes van foeja aan, met een paar korrels rijst er in. Men moet oppassen het niet met de linkerhand te doen, want dan zal men spoedig sterven. Daarna hangt dezelfde persoon er een ei aan, een kippekop, met den snavel naar boven gericht, en een stukje vel van de kip. Dan snijdt hij medicijn fijn, kauwt deze, steekt met den offerstengel een gat in den grond, spuwt de medicijn er in, gaat op

wat rijststroo en een hakmes staan, ontbloot het hoofd (*mahoengka' woa'na*) en bidt, terwijl hij het aangezicht naar het Oosten richt: *O Ala Tala hai Boeriro! nipehadingi pekakaengkoe de'e. Ane motoebalako', motoempapako mai; maia mamperapi' hindi'moe koeinoe hai ta'imoe koeande'. Hondo'o-ndo'o overi' mai. Nabi Oeali! ane motoempapako', motoebalako' mai, noepehadingi wo'o pekakaengkoe'. De'e-de'e koeitami ahi'moe i kodo' hai koeperapi' masoele' womi sieroe mao noetimamahiana iti tanoeana'na, bona hanggalo, ane moholia'mo', hangaa-ngaa koekara' pea. Hai niwe'ia mai maro'a-ro'a bakoena masoele' i katoro'ana. De'emi toeloë manoe' to koetoë de'e hai pai boeloe to pitoe kanina pitoe waloe-tana bakoena hai de'e manoe' to koetoë kapina, itimi to mambava boetoe i io, Ala Tala. Bopo'i paka do'o woea' sala'na noewe'ika', domo'i mai woea' toroendoena noewe'ia' hanggalo. Koehoe'a katedo'koe', koehoe'a temoe'koe', koehoe'a boeriha'koe, mewali'. Kehapi koe-hoempada pea i rompo ba i toa', hangaa-ngaa mesali'. Noepohawoekangiana mai. Hondo'o-ndo'o anditoe i Pada Sepe, hondo'o-ndo'o anditoe i Tododo', hondo'o-ndo'o anditoe i Potoëa, hondo'o-nāo'o anditoe i Kolobe, hondo'o-ndo'o anditoe i Pada Bare'a, hondo-ndo'o anditoe i Tolowe, hondo'o-ndo'o anditoe i Palopo, hondo'o-ndo'o anditoe i Langke Boelawa, ba ioemba-oemba ka'ara'ami. Hampa indo'o sieroe laloetangkoe'.*

„O Ala Tala en Boeriro! Luistert naar dit mijn gebed. Als gij op uw rug ligt, draai u dan om; ik kom vragen uw urine te mogen drinken en uw faeces te mogen eten. Zoo ook gij, Nabi Oeali! (de aardgeest), als gij op uw buik ligt, ga dan op uw rug liggen, luister ook naar mijn gebed. Ik heb uw liefde tot mij gezien, en ik verzoek: keer voorloopig terug en verzorg (bewaar) voor mij haar ziel (nl. van de rijst), opdat later, als ik den akker bebouw, ik ze maar heb te roepen. En geef haar voor mij voldoende reisvoorraad om naar haar woonplaats terug te keeren. Hier is een ei, dat ik ophing, en gestampte rijst 7×7 zakken, en een hoen welks vlerk ik ophing.

die haar (nl. de rijstziel) tot u zal brengen, Ala Tala. Geef mij niet meer de slechte vrucht, maar geef mij de goede vrucht in de toekomst. Ik zaai mijn pompoen (*katedo'*), ik zaai mijn komkommers, ik zaai mijn boontjes (*boeriha'*), ze zal gelukken. Al zou ik (het zaad) op de takkenbossen of op de boomstronken leggen, in elk geval zal het opkomen. Zaai het voor mij uit. Zoo ook gij, geesten te Pada Sepe. zoo ook gij geesten te Tododo', zoo ook gij, geesten te Potoëa, zoo ook gij, geesten te Kolobe, zoo ook gij, geesten te Pada Bare'a, zoo ook gij, geesten te Tolowe, zoo ook gij, geesten te Palopo, zoo ook gij, geest in Langke Boelawa (een steenen vrouwenbeeld te Bomba), of waar gij ook zijn moogt. Tot zoo ver voorloopig mijne woorden".

Een ander gebed luidt: *O Boeriro', Ala Tala, ha indi'iti na'i noeore' boelawangkoe', oewaka boeriha'koe', ane motoebala'ko', motoempapa'ko' mai mampetiroa'; noeboerere'a womo hoele' mai, kadengkoe womi motoebala', noepopasoele'a womo mai. Bo wopi paka wilina noewe'ia mai, do'o womo'i mai boeto'na noewe'ia mai. Koeperapi' tanoeana'na hinoe'akoe', inia' paka noeboeni, bona maro'a koehadi. Hai bona noehadia', toporande palanta'koe', ane motoempapa'ko', motoembala'ko' mai mampehadingi laloetangkoe'. Ba indi'iti no'oe noedi' poholia'koe', o, kadena womi koeperapi'. — Oeoe! bona noehadia anditoe i Mata alo, ane mebengoko', kana mengkolikako' mai mokoena mampehadingi laloetangkoe': Ane indi'iti rei'pi' boelawangkoe', noepopasoele' amo mai, bo mani i ko'o woea ntaroendoe'na, hangko woea' sala'na. Ba indi'iti no'oemoko i Katampoeha, bona noehadia', kadengkoe womi moetoebala' hai ba mebengoko', mogoli mokairiko mai, mampehadingi laloetangkoe'. Ane indi'iti no'oepi oewaka boeriha'koe', noepopasoele'a womo mai. Bo woa to ina koepohoento, kaewa koepesoed' woa'; bo woa to hangko koepetoara; hangko-hangko kai toieroengkoe mai merapi' oewaka*

boeriha hai oewaka pare hai woea mpalili. De'emi waroe'mi, de'emi pa'ande'mi, de'emi pohintoewo'anta.

O Boeriro, Ala Tala, wellicht hebt gij mijn goud (maisziel) naar boven geheschen, de wortels van mijn boontjes; als ge op uw rug ligt, kom dan op uw buik liggen, en zie op mij neer; strooi weer uit (uw zegeningen), hier lig ik op mijn rug (verlangend naar u op te zien), doe mij weer terugkeeren (de ziel van de gewassen). Geef mij niet steeds weer het fijne gruis (het minderwaardige), de groote korrels zult ge mij geven. Ik verzoek, verberg niet steeds de ziel van mijn gewassen, opdat ik mij goed gevoele. En opdat gij mij hooret, gij die mijn voetzolen schraagt, als gij voorover ligt, ga dan achterover liggen om naar mijn woorden te luisteren. Mocht gij de ziel van de gewassen naar beneden hebben getrokken, hier ben ik weer om ze te vragen. Oeoe! opdat gij mij hooret, geest van het Oosten, als gij met uw rug hierheen ligt, dan is 't goed, dat gij u naar rechts keert om te luisteren naar mijne woorden: Als mijn goud (maisziel) daar is, doe het tot mij wederkeeren, ik ontving nog geen goede vrucht, eerst de slechte, de weinige ontving ik. Of indien gij daar beneden in het Westen zijt, opdat gij mij hooret, hier lig ik weer achterover en indien gij met uw rug hierheen gekeerd zijt, draai u dan om naar links, om te luisteren naar mijne woorden. Als daar beneden de wortels van mijn boontjes zijn, doe ze tot mij weerkeeren. Ik zal er toch wel niet ziek van worden, het baadje (de adat der ouden) te hebben aangetrokken; ik deed het niet om er mee te schertsen; het is mij van mijn voorouders overgeleverd, opgedragen de wortels der boontjes, de rijstwortels en de *palili*-vruchten te vragen. Hier is uw kleeding; hier is uw voedsel, hier het bewijs van onze vriendschappelijke verhouding".

Dan telt de bidder tot 7 en plant het offerriet stevig in den grond, waarna een varken wordt gespeerd. Ook werpt hij rijst in de lucht, zóó dat ze op zijn hoofd neervalt. Het varken ligt met den kop naar het Oosten.

Voordat men het steekt, bedekt men het met rijststroo, en, wanneer de adathandeling in den drogen akker geschiedt, legt men van alle gewassen een weinig om en op het dier, opdat zijn bloed daarover vloeie. Stroomt veel bloed uit het varken, dan zal men later veel rijst krijgen; zoo ook wanneer het bloed schuimt; schuimt het niet, dan zal de volgende oogst minder goed zijn.

Het varken wordt geroosterd, opengesneden, waarna men de ingewanden onderzoekt. Komt bij het opensnijden het hart dadelijk te voorschijn, dan is dit een goed teeken; verschuilt het zich, dan is het een slecht teeken, want dan zal er een adellijke weduwe of weduwnaar zijn, die zich immers ook in de slaapplaats verbergt na het overijden van de(n) echtgenoot(e). Komt het hart echter dadelijk te zien, dan zal de levenskracht (*tinoe-woe'*) der edelen sterk zijn. Dit hart wordt aan den voet van den offerstengel in den grond gestoken, waarna het vleesch gekookt wordt voor de ten maaltijd verzamelden.

Op een offertafeltje legt men nu weer gestampte rijst, ei, 7 pinangnoten, 7 sirih-vruchten en tabak.

Het hoofd van dengeen, die den offerstengel heeft geplamt, wordt met kleefrijst ingesmeerd.

De leider van deze *palala*-plechtigheid ontvangt van eik huis 2 pakjes gekookte rijst en 1 pak groente en vleesch. Als men dit niet deed, zou Boeriro ook geen zegen meer geven, want deze voorganger, *tomopalala*, is 't, die krachtig voor hen kan bidden (*ia pea to maro-ho peantiana mampekakaeaka i anditoe*). Door zijn gebed dwingt men immers den zegen af. Maar deze leider (*tomopalala*) moet ook een tegengeschenk geven, „opdat hij niet door de geschenken worde achtervolgd” (*podana nawoelai pebingka'ina*). Men schenkt hem ook den rechter voorpoot (*paroera*) van het varken, met het bijbehorende borststuk (*rapopokalepa'*). Men zet het vóór hem neer met de woorden: *De'emi angkakamoe, to mampehadngi, bona matinoewoe' pea, podamoe nana-angi oepoe-oepoe anditoe tampo'*. „Hier is je loon, luis-teraar (naar vogelgeschreeuw), opdat ge lang zult

leven, opdat de aardgeesten je niet de baas zullen zijn (ziek maken, dooden)".

In Manoewana, waar men veel aanraking heeft met Lamboe', bond men een buffel aan een jonge *haleka*-boom, die daarvoor opzettelijk werd geplant, midden in de vlakte. Een priester zond dan een gebed op, staande vóór den kop van den buffel. Achter hem stonden eenige vrouwen met mandjes, gevuld met gestampde rijst. Na 't gebed nam de priester wat rijst, legde dit op het lemmet van zijn speer, draaide dit zevenmaal rond voor den kop van het dier naar rechts, en dan zevenmaal naar links, en strooide daarna de rijst uit het mandje over den buffel, waarna deze werd gestoken. De eerste steek moest worden gegeven door het Hoofd van Bada ngkaia, van welk dorp men min of meer afhankelijk was; daarna kwam het hoofd van Manoewana aan de beurt om het dier te steken. Ten slotte gaf een ander edelman het den doodsteek. Het bloed werd opgevangen. Lieden van Lamboe' zongen daarna het *doeloea tomate* „doodenzang", terwijl men éénmaal om het dier heenliep met den rug er naar toe gekeerd; vervolgens zesmaal met het aangezicht naar den buffel gekeerd.

Uit de bovenstaande gebeden wordt ons duidelijk, dat een zegen o. a. wordt gevraagd voor de tusschentijds te planten gewassen. Het is namelijk de gewoonte om na het oogsten van de rijst het stoppelveld voor een deel weer met mais, cassave en groenten te beplanten. Men noemt dit *moholoe* of *rapoho' ili'*.

Wanneer men voor de eerste maal rijst uit de schuur zal halen, dan moet dit door een oude vrouw gedaan worden. Ze bespuwt vooraf de rijst met *koedoe* (*Kaemferia rotunda*) en gember. Ze draagt den eersten bos in haar saroeng op haar rug uit de schuur, en geeft hem aan de voorgangster (*topokoebangi*), die hem in het rijstblok overeind zet.

Tevoren heeft men in het blok wierook (*doepa'*) gebrand, en dit, benevens de wan en het zakje waarin de gestampde rijst zal worden gedaan, met gember

bespuwd. Van de rijst die het eerst gestampt is, legt men een paar korrels op de vliering (*wowaa*) in huis, voor de geesten.

Als men voor de eerste maal van de nieuwe rijst eet, doet men een paar korrels in eenige stukjes blad en legt die bij de vier hoeken van den haard, de haardsteenen, op de vier stijlen in het midden van de zijden van het huis, en in de vier hoeken van de woning.

Het is weer de leider van het akkerwerk, de *topeoni*, wiens rijst het eerst gestampt moet worden.

Wanneer de rijstschuur een omloop (*tando'*) heeft, wordt eerst de rijst die daarin gezet is, weggehaald. Is deze op, en zal men de rijst uit de binnenruimte (*asa*) wegnemen, dan moet men eerst weer bloed smeren op den *pelamoe*-steen. Daar deze echter onder den stapel verborgen ligt, smeert men het bloed op de rijst.

Men stampt (*mointo' pare*) de rijst met een stamper (*aloe*), zooals ook elders gebruikelijk is, in een rechthoekig rijstblok (*iso'*), waarin een of meer gaten; het blok rust op 4 paaltjes. Onderaan het blok is vaak het buffelmotief ingesneden.

Wil men mais stampen (*mointo' poho'*), dan legt men een steen in het stampgat. — De steenen stampblokken (*pointo'a watoe*), die overal in Bada' worden gevonden en ook elders in de Berglandschappen, zijn vervaardigd door menschen, die de rijst niet kenden, want in die blokken kan geen rijst worden gestampt. Zeer waarschijnlijk werden ze voor het stampen van een andere korensoort gebruikt. — In Rato (Saloe maoge) hebben de rijstblokken den vorm van de moederschoot.

In den tijd tusschen het *mopalala* en den aanvang van het nieuwe akkerbouw-seizoen worden allerlei feesten gehouden. Men heeft weer volop rijst en het kan dus lijden. Men heeft mij weleens gezegd: „We bebouwen alleen het land om rijst te hebben voor de feesten”. Een

ander daarentegen merkte op: „Als we alle verbodsdagen die met onze feesten in verband staan, goed hielden, zou er geen tijd voor het akkerwerk overblijven”. In dezen slappen tijd herstelt men huizen, klopt men foeja, trouwt men de jongelui en viert men de feesten, als het *mowahe' tampo'* „met bloed besprenkelen van den grond”. Aangezien dit feest van groot belang is voor het welslagen van den landbouw, willen we het hier een plaats geven.

Dit feest wordt niet elk jaar gevierd, alleen:

1. Wanneer een akker of een dorp door brand werd vernield; dan werd een slaaf gedood om met diens bloed den grond te besprenkelen.

2. Bij ernstige ziekte van een edelman, wanneer hij, niettegenstaande de priesters hun werk aan hem hebben gedaan (*monoentoe*), niet geneest. Men vraagt dan aan den Aardgeest, waarom er geen genezing komt. De Aardgeest antwoordt: „Als ge de aarde niet met bloed besprenkelt, zal uw edelman sterven; als ge dit wel doet, zal hij leven”. Dan gaat men den volgenden dag dadelijk beginnen met het beschilderen van hoofddoeken (*mobati'*), die noodig zijn voor het feest.

3. Voor 't in gebruik nemen van een akkerterrein belooft men den grond met bloed te zullen besprenkelen, wanneer de rijst daar gelukt. Men zweert: (*mokambo*) aldus: *Ane mewali ntoko poholia'ki inde'e i tampo' de'e maimi mewali' poholia'ki; mewali' katoewo'ki; ti'ara ntoka madoe'a-doe'a, kipapateako' baele hamba'a, boë' hamba'a*. „Als gij, ons akkerwerk, gelukt, hier op dezen grond, kom dan en slaag, ons akkerwerk; gezegend zij ons leven; als we niet ziek zijn, dan zullen we een buffel en een varken voor u slachten”. Als de grond die eed of belofte (*dandi*) verneemt, zal hij in ieder geval de rijst doen gelukken, want men heeft den Aardgeest bijtijds zijn goede voornemen te kennen gegeven. Het zal den menschen echter tot een vloek worden, als zij hun belofte niet nakomen, want dan zullen de aardgeesten toornen.

4. Wanneer de akkers zijn mislukt, doet men eveneens de belofte als bij 3; men belooft dit als men de waterleiding in orde gaat maken. Men stoot het graafijzer in den grond en spreekt de belofte dan uit.

5. Wanneer een edelman is overleden. Daarvoor naast men de goederen van den overledene, en men zegt tot de weduwe en de minderjarige kinderen: „Van nu af aan sta ik voor uw levensonderhoud in, zorg ik voor u”. Later eigent men zich dan de buffels van den overledene toe, zeggende, dat met het bloed van die dieren de grond moet besprenkeld worden; zijn er geen buffels, dan worden de kinderen slaaf of zooveel als slaaf. Door hun telkens de schuld voor te houden, die door het met bloed besprenkelen van den grond is ontstaan, houdt men ze klein en kan men ze afpersen zooveel als men wil.

6. Om beslag te leggen op een stuk grond, waarmee men zijn gebied uitbreidt. Wie het eerst dien grond met bloed besprenkelt, is de eigenaar er van. Ook besprenkelt men wel eens den grond van een ander met bloed, wanneer de eigenaar er van zóó is achteruit gegaan, dat hij geen tegenstand kan bieden. — Voor het bebloeden van den grond werden vroeger waarschijnlijk menschen gebruikt; tegenwoordig slacht men daartoe een buffel en een varken.

Hier volge een beschrijving van het *mowahe' tampo'*.

Acht dagen voordat het feest begint, doen de priesters hun werk (*monoentoe*); het is behoorlijk, dat men de geesten (*anditoe*) van zijn plannen op de hoogte stelt, opdat ze de menschen niet ziek zullen maken. Men spreekt met de geesten af elkaar op het feest te zullen ontmoeten; men vraagt hun welke kruiden moeten worden gezocht, en men verzoekt den aardgeesten hen bij het zoeken te helpen.

Den volgenden dag draagt men aan enkele oude vrouwen op om foeja hoofddoeken te beschilderen: geel, rood, blauw. Deze hoofddoeken, eigenlijk banden, zijn een span breed; ze moeten door de feestgangers worden

gedragen, inzonderheid door hen, die straks over de offerdieren heen moeten stappen.

Vier dagen vóór het feest worden lieden uitgezonden, die *baoha* en *tawenga*, twee planten, moeten zoeken, waarmee de offerdieren zullen worden gebonden. *Baoha* moet dengeen, die bindt, beschermen tegen de dooden (*popohala tomate*; vgl. *babao* „schim, schaduw”). Vrouwen gaan uit om groenten te zoeken; bladeren om eten in te pakken; *maboe*, een plant waarvan het merggebruikt wordt om oorversiersels (*tampoli*) te maken; *ha'e'aoe*, *seo nganga*, *mpaloe-mpaloe*, *poao*, *tohiwonta*, planten waarvan de bladeren tot versiering in den rokband worden gestoken; van *tohiwonta* gelooft men, dat het alleen te vinden is, wanneer men het noodig heeft op een feest. Men moet dit versiersel (*hili*) uit de handen van den priester ontvangen. De pasgenoemde planten zouden de oorsprong zijn van alle gewassen op de aarde, de *poko' woeloe tampo'* „oorsprong van de beharing der aarde”, zooals de To Bada zegt; ze doen het gewas gelukken. De aarde toch is naar Bada'sche voorstelling een vrouw, met geboomte als beharing; de bergen zijn haar huidplooien. Ook zoekt iemand medicijnkruiden. Heeft hij die gevonden, dan snijdt hij er wat van fijn, en smeert dit over het lichaam, (*rabada'i*), opdat hij niet *boento*, ziek, worde. De kruidenzoeker moet iemand zijn, die zijn kennis van zijn vader heeft overgeërfd (*to ara oesoekana*). Hij draagt een halsketting van *awolo tampo'*.

Twee dagen vóór het feest gaat men *mopaoenui* „buffels opvangen”. Vangt men niets, dan komt de priester 's avonds zijn werk doen (*monoentoe*), en dan wordt aan de geesten gevraagd of er soms een zonde of fout is begaan. Daarna gaat men er weer op uit. Heeft men een buffel gevangen, dan wordt het dier stevig geblinddoekt.

Op den dag van het feest doet eerst weer de priester zijn werk (*monoentoe*). Dan is een offerrek opgericht van een soort bamboe, *bolo watoe mperingi*, en daarover

worden allerlei mooie katoentjes gehangen. Allerlei geesten uit verschillende streken varen in den priester. Zijn deze geesten weer heengegaan, dan roept de eigenaar van den grond, die met bloed besprenkeld moet worden, de geesten uit alle akkerterreinen aan, en vraagt een zegen voor het uit te planten zaad. De geesten varen nu in den priester en antwoorden door zijn mond. Het laatst vaart Totelo', de geest der buffelhoeders, in den priester. Daar hij een penis heeft van 7 vadem lengte, doet de priester niet anders dan lachen, en maakt daardoor alle omstanders aan 't lachen.

Nu wordt de geblinddoekte buffel op den grond geworpen, en stevig met de pooten aan palen die in den grond zijn geplant, vastgebonden; de kop wordt aan een *palili*-boom vastgesjord. Ook bindt men een varken en legt dit tusschen de pooten van den buffel (*mom-beawi*). Zoo liggen de dieren vaak uren in de zon. Op den buffel heeft men de bovengenoemde *baoha*-bladeren gelegd. Aan de edelen en den gegoeden stand (*kabila-ha*) wordt nu ieder een stukje *titiloe*-blad gegeven, waarin een paar korreltjes gekookte rijst om dit op den buffel te leggen. Ieder huis brengt nu een kom rijst met een ei, en stort deze uit op een wan. Vervolgens gaan allen naar huis om zich in hun mooiste kleeren te steken, en de reeds genoemde beschilderde hoofdbanden te halen.

Is men weer bijeen, dan neemt een oude man, de *tomopalala*, rijst uit de wan, en strooit die over de offerdieren; dan neemt hij den met allerlei soorten van foeja offers behangen offerstengel in de hand en bidt: *O! bona noehadia iti rea mai topokamoemoe toetoe' wou'koe! ane motoebalako iti rea, motoebalako' iti rea, mo-toempapako' mai, bona noepehadingi do ngkora'koe'. I watoena hamboea' de'e maimoke hidoepa-doepa inde'e. O! Ane hai io ntoi mampopohaki'a', hai demo mai mengkaboela i io, bona noehoerengimi do haki'koe! O! ane hai io ntoi, do mo'ore' mai' woea ntoroendoekoe', hai koeperapi'i i to'a hanto'a de'e noemboloa womo mai. O!*

hondo'o-ndo' wo'o ewei mai, toporande palanta'koe', ane motoempapako iti wei' hai motoebala'ko mai, bona noehadi'i ngkora'koe'. Ane io ntoi modii' no'oe woea ntoroendoe'koe', noeore'a womo mai, lawi' de womokca wo'o mai mombeantia i hamboea' watoena de'ee. Ane io ntoi mampopohaki'a hai noehoerengimo'i do haki'koe', noepakaro'ami do katoewo'koe'. Hai bona nahadia wo'o dode'e to kai pipina pontimbali, ane iti rei'i do woea ntoroendoekoe' hai noewei womo mai, lawi' de womoke mai mombeantia. O! bona noehadia wo'o. Datoena inde'e, i tampo' de'ee, i hamboea watoena de'e mombepasisimo komi mai i sanggena ihii'-hii'na rei' tampo', bona maimo komi, maimoke ma'aroe-aroe', maimoke mombeantia, podami pa'i mopapakadoe'a taoena topoholia'. Maia mamperapi' oewaka boeriha-koe'; katoro'ana kalindohina tampo'koe' mai koebaho'i, ba apa womi isangkoe kadake mai womi koepetoebalai, koeperandei, bona nipa'araramo poholia'koe'. Le! hane'i komi kipamai mai medoepa-doepa'.

„O! opdat gij mij hoort, die mijn kruin omhult! als gij op uw rug ligt, kom op uw buik liggen, opdat gij naar mijn woorden luistert. Ik zal er toch niet ziek van worden met u te onderhandelen. In dit gebed komen wij elkaar ontmoeten. O! als gij mij ziek hebt gemaakt (bij het sprenkelen met bloed worden ook zieken behandeld), dan ben ik hier om mijzelf wit, rein, te maken voor u, opdat gij mijn ziekte verwijderen zult! O! als gij het zijt, die de goede vrucht hebt naar boven getrokken (weggenomen), vraag ik u ze dit jaar weer te doen neerdalen! Zoo ook gij die mijn voeten schraagt, als gij op uw buik ligt, draai u dan om, om naar mijn woorden te luisteren. Als gij de goede vrucht naar beneden hebt getrokken, trek ze dan weer voor mij naar boven, want in dit gebed houden we weer aan elkaar vast (hebben we weer contact met elkaar). Als ge mij ziek hebt gemaakt, verwijder dan weer mijn ziekte, maak mijn leven goed. En opdat gij van de zijden des hemels (van de vier windstreken) nu hoort, als daar de goede vrucht

is, geeft ze mij hier, want nu hebben we weer contact met elkaar. O! opdat gij het hooret, Majesteit, in deze aarde; vanwege dit gebed doet uw bevelen uitgaan naar alle groeven, inkervingen, ravijnen, dalen van het land, opdat gij komt, komt om met ons vreugde te bedrijven, kom aanraking met ons zoeken, opdat gij de bewerkers van den grond met ziekte bezoekt. Ik kom vragen om de wortels van mijn boontjes (boeriha); de woonplaatsen van de wormen (incarnaties van doodenzielen) kom ik uitwasschen, en wat ik voor slechte (geheime) wetenschap mag hebben, ik breid mijn handen voor u uit (open en bloot), opdat gij mijn gewas doet gelukken. Ja! daarom deden wij u hier komen".

Men roept ook nog aan Songko Boelawa „goudhoed", d. i. de maan, en Tandoe' Kala „koperen hoorn", d. i. de zon. De maan wordt ook wil Tandoe' Ahe' „ijzeren hoorn" genoemd. Eens zochten die twee ruzie met elkaar, omdat Tandoe' Ahe' de hoorn van Tandoe' Kala wilde hebben en in die twist stierf Tandoe' Ahe', er ontstond maansverduistering.

Na het gebed grijpen ook anderen den offerstengel en gezamenlijk planten ze dien in den grond, terwijl ze hem naar het Oosten laten overhellen.

Nu vangen de priesters aan om den buffel te dansen (*moënde*). Zevenmaal dansen ze er om heen; de dans wordt hoe langer hoe wilder tot de priesters ten slotte gevoelloos (*bongo*) zijn, doodsbleek en strak voor zich uitstaren. Onder het dansen geven ze de dieren telkens een trap, dan hier dan daar. Vooral het varken moet het ontgelden: het schreeuwt voortdurend tot groot vermaak der omstanders. Langzamerhand valt de een na den ander der priesters uit. Nu is het de beurt der dorpelingen om over de pooten van het dier heen te stappen en het even te trappen of met den voet aan te raken. Men noemt dit *melo'oe*, st. *lo'oe* „opveeren", hetgeen slaat op 't opveeren van den buik van het dier als men er op trapt. Het is een lange stoet. Voorop gaan de rouwdragenden (*tomopali*), dan de priesters en

edelen, dan de overige dorpelingen; vaders en moeders houden de kleinste kinderen bij de hand en zelfs zuigelingen doet men even in aanraking komen met de dieren. Die niet durven, worden er over heen geleid.

Vervolgens neemt de priester in de eene hand een speer, in de andere een *taba'*-plant, en een slijpsteen. Hij steekt het dier niet direct, maar laat de speer eerst driemaal op den buffel neerkomen en zegt: *O Poeë! nge-peitaka mai, bona matinoewoe pea.* „O Heer, zie op ons neer, opdat wij lang zullen leven”. Dan steekt hij het dier terwijl ook de rouwdragenden de speer vasthouden; hij steekt het op verscheidene plaatsen, niet doodelijk; het dier moet zoo langzaam mogelijk doodbloeden. De priesters drinken het nog „levende” bloed uit de wonden, de omstanders vangen het op in bladeren en bamboe kokers en brengen het naar huis om het tusschen het huisaltaar te steken of naar de akkercomplexen te brengen.

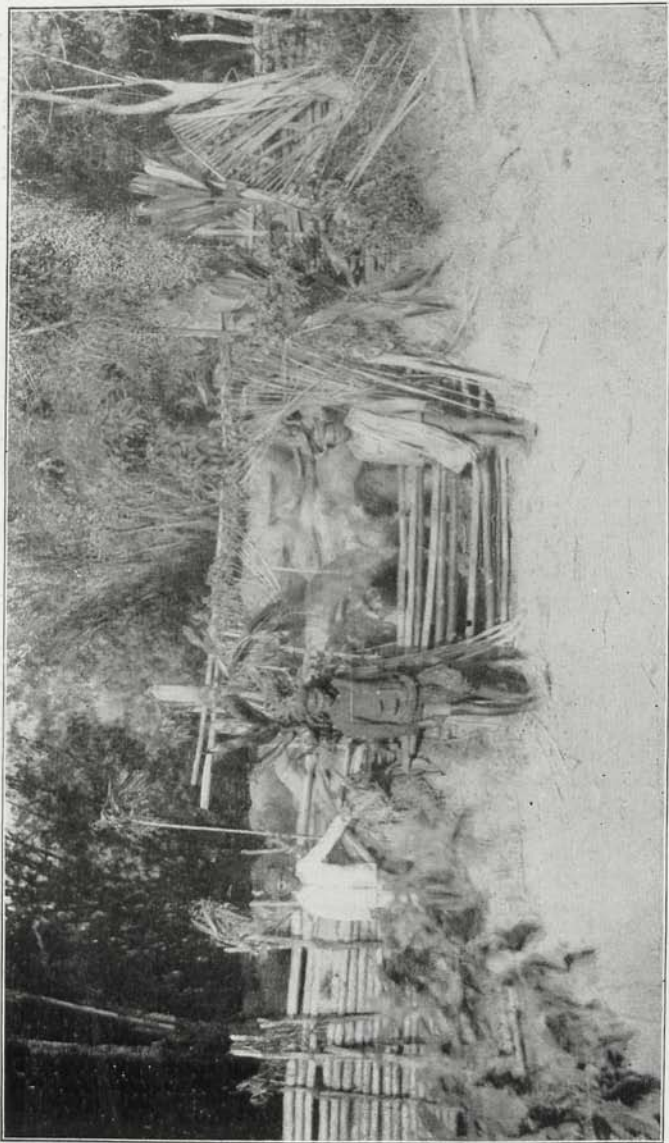
Ook smeert de priester met den slijpsteen of een *Dracaena*-blad den omstanders bloed op voorhoofd en hals; men noemt dit *moligi*, opdat ze een lang leven zullen hebben.

Om het offerrek en den offerstengel moet nu een omheining van bamboe worden gezet. Mocht een ander dan de priester of de leider der plechtigheid, de *tomopalala*, den gewijden grond er om heen betreden, dan zou hij ziek worden.

De linkerhelft van den buffel en van het varken worden nu in allerijl gekookt, maar het vleesch wordt nagenoeg rauw gegeten. Men steekt het aan stokjes (*rapaidarangi*). Longen en lever worden te zamen met rijst gekookt. Men vecht daar als het ware om. De gal wordt aan den *palili*-boom gebonden.

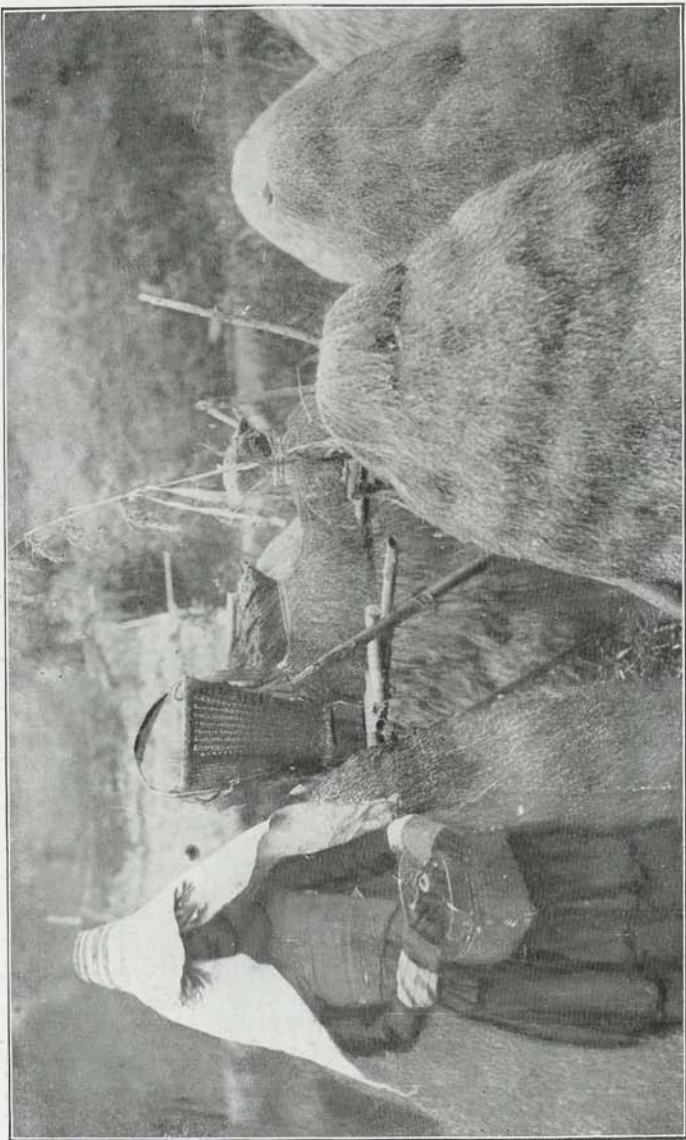
De edelen krijgen nog vleesch mee naar huis (*gai'na*). De leider der plechtigheid krijgt als loon den rechterachterpoot van varken en buffel en een bijl; ook degene die *baoha*-planten heeft gezocht, de *toporepa' pohopa'*, wordt beloond. De priester krijgt als loon den kop, een

Plaat I.

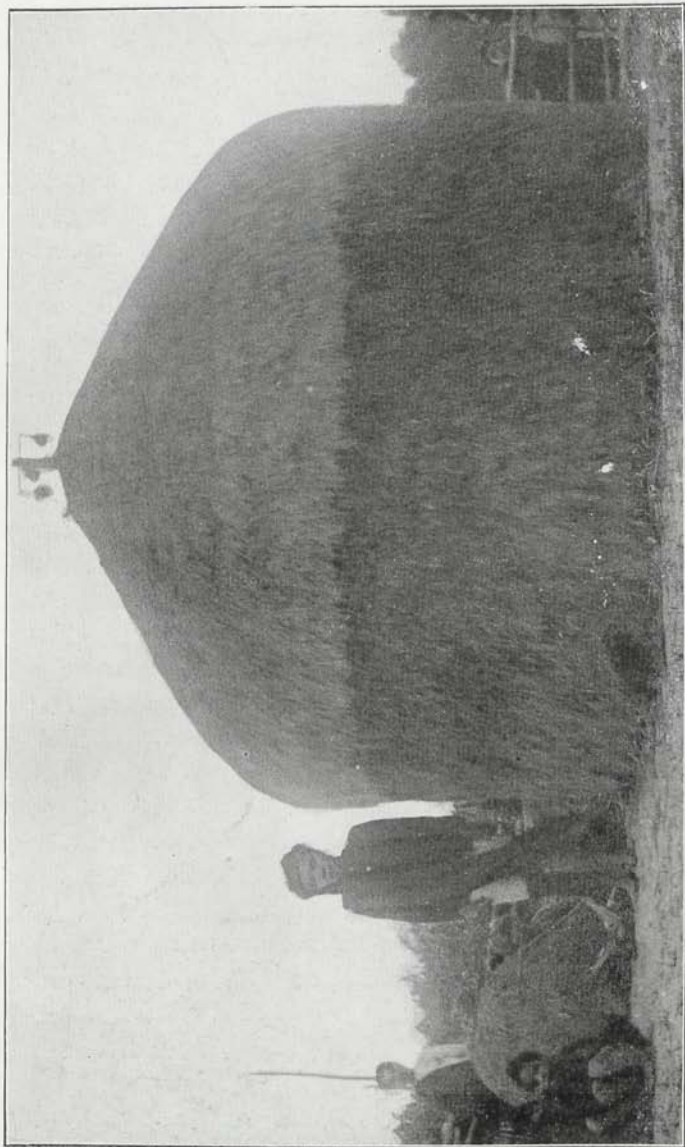
De buffels zijn in de kraal bijeengebracht om te worden bemediceerd, opdat ze geen schadelijke gevolgen zullen ondervinden van het omwoelen van den grond bij het bewerken van den sawahgrond.

Plaat II.

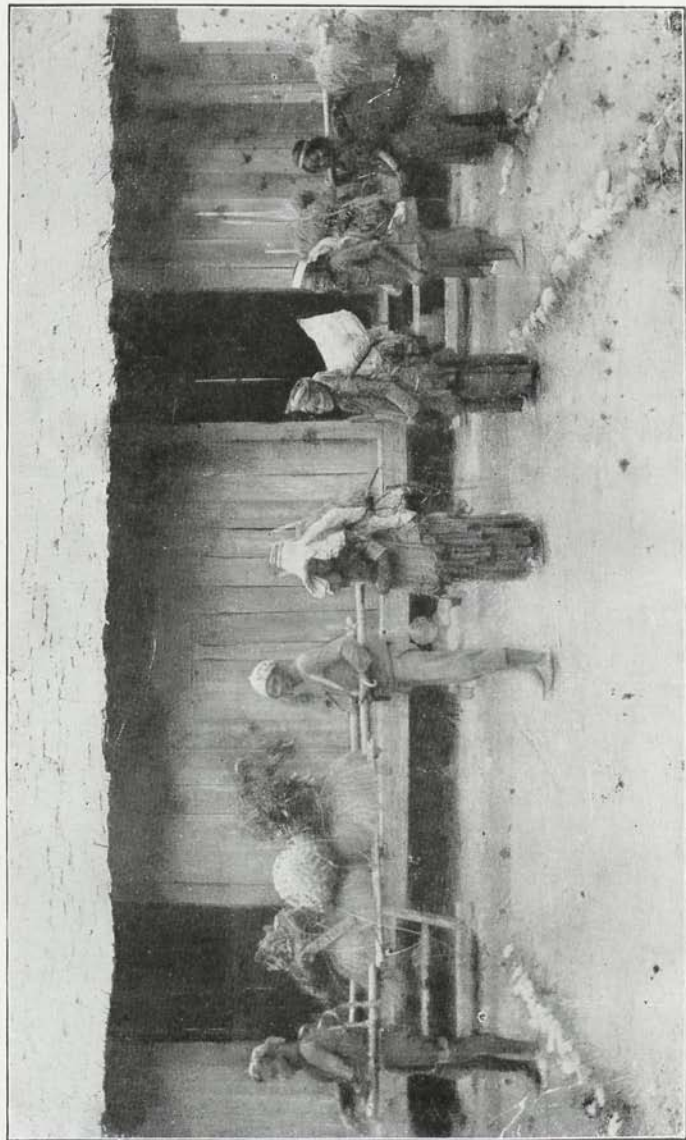
De voorgangster bij den oogst, de topokoebangi, met kap op het hoofd, en oogstmandje (lolia) om het middel; aan haar linkerhand het offerrek, waarop de rijstvader en de rijstmoeder (twee bossen rijst), en eromheen de stapels rijst als de kinderen.

Plaat III.

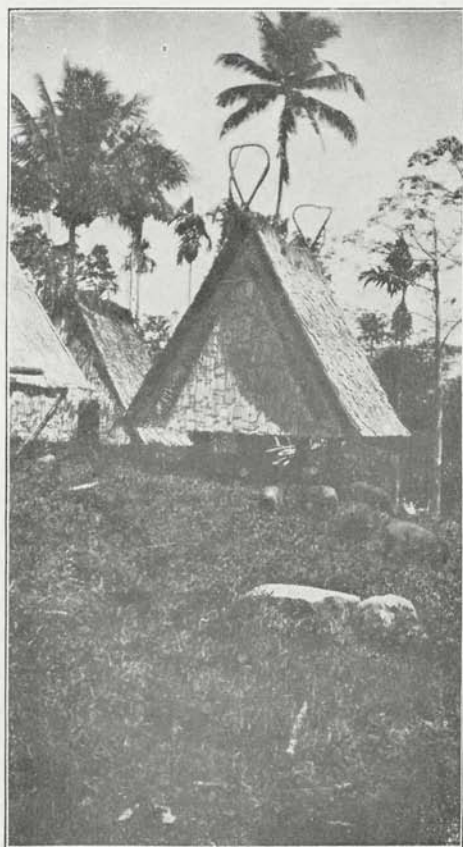
Een zeer groote stapel rijst, die als de moeder wordt aangeduid, met een kleineren stapel er naast als het kind. Naast den stapel staat het Opperhoofd van Bada.

Plaat IV.

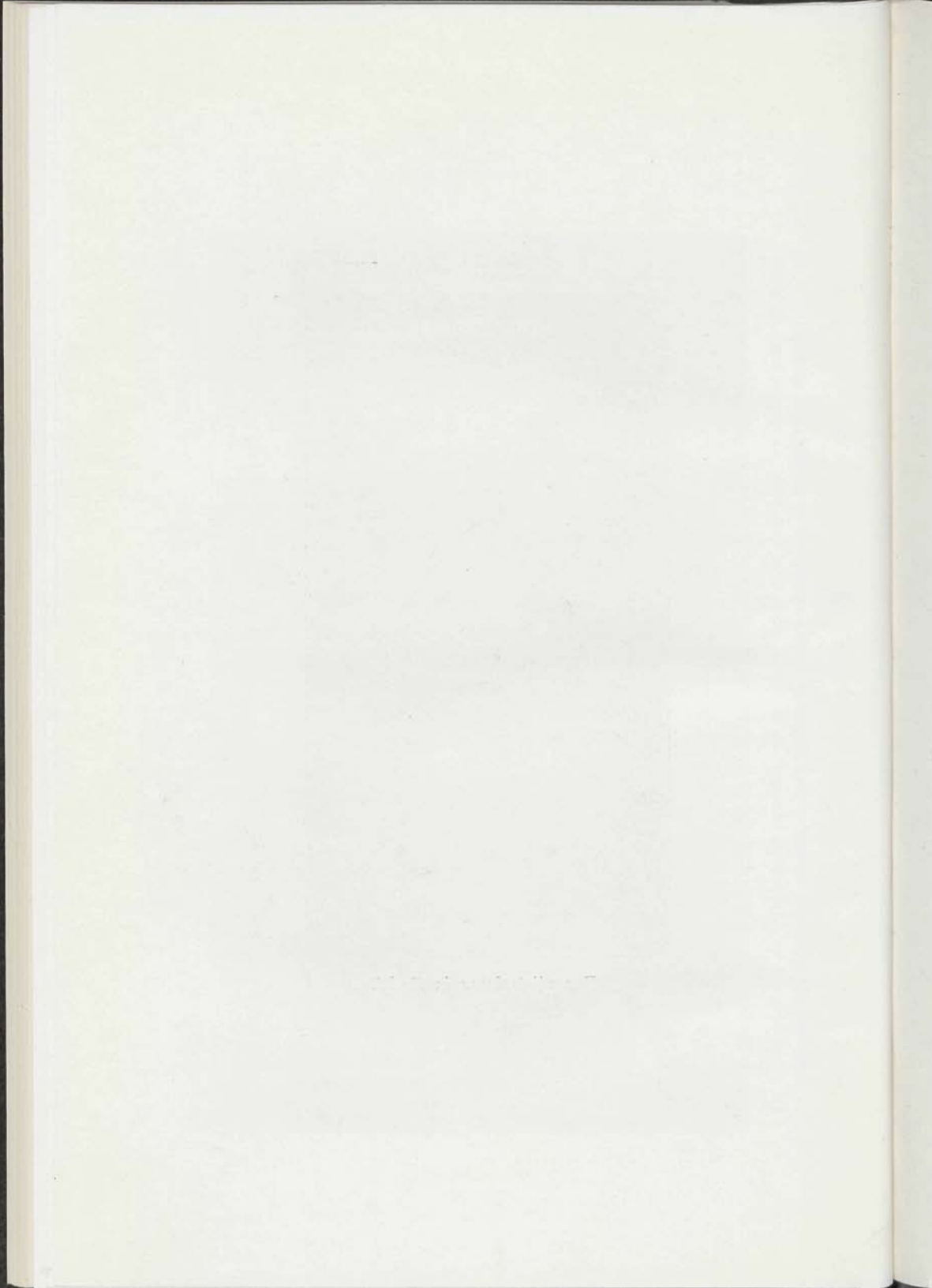
De rijstvader en de rijstmoeder worden op een baar naar huis gebracht; er achter gaat de voor- gangster bij den oogst en dan volgen anderen, die op verschillende wijzen rijst dragen.

Plaat V.

Een rijtschuur in Bada'.

poot en 18 pakjes rijst; het vleesch wordt op de pakjes gelegd. De *topobati' tali* „beschilderaarsters van de hoofddoeken” krijgen 4 pakjes rijst en 1 pakje vleesch, „opdat hun schilderen haar niet de baas zou worden”; ze zouden dan blind worden en een borstziekte krijgen. De *tomampehadingi noentoe*, „zij die uitlegt wat de priester gedurende zijn trance zegt”, krijgt ook 4 pakjes rijst en 1 pakje vleesch. Al deze belooningen moeten dienen *podana naboentoi tampo' hai pohopa'* „opdat aarde en medicijnen hen niet ziek zullen maken”. De leider der akkerwerkzaamheden, *topeoni*, krijgt al de verzamelde ongekookte rijst. Heeft men voor deze plechtigheid een buffel van het moederdorp gekregen, dan moet ieder huis als tegengeschenk aan het moederdorp geven: 1 bos rijst of 4 kati gepelde rijst, en 1 bos mais of 25 kolven. De menschen onderling geven elkaar voedsel ten geschenke (*momberora'*).

De palmwijnkokers zijn gesloten met *ara'*-gras en *hili'* „reukgras”. Ook worden groote en kleine bamboekokers gemaakt, die versierd worden met golvende lijnen, opdat het water er vlug in zou stroomen. De kleine kokers zijn met medicijn gevuld, die door den priester gezegend zijn.

Den nacht brengt men door met reidansen, totdat het begint te lichten. Den tweeden dag wordt het feest afgemaakt (*rakahopo'a*). Allen die onder het een of ander verbod staan (*topopalia*), eten het eerst datgene wat hun verboden was. Het overschot van 't eten wordt aan den priester en de *topopalia* gegeven. Vervolgens splijt de priester een kokosnoot, telt tot 7 en laat hem vallen. Liggen de beide helften met de holte naar boven (*motoebala*), dan is dit een slecht teeken, want dan zullen allen die onder verbod hebben gestaan, sterven.
